EDIN KREHIĆ

Nisam te se nagledao

Roman u kojem ćete juriti da doznate kraj. I priča koju nećete zaboraviti...

ROMAN

PALM BOOKS

Edin Krehić | NISAM TE SE NAGLEDAO

Edin Krehić

NISAM TE SE NAGLEDAO

Izdavač: Palm Books

Za izdavača: Reshad Strik

Korektor: Edina Kamenica

Lektorice: Amra Veladžić
Enida Krehić

Dizajn i DTP: Miralem Redžić

Štampa: Unioninvestplastika d.d.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821.163.4(497.6)-31

KREHIĆ, Edin
Nisam te se nagledao / Edin Krehić. - Sarajevo : Palm Books, 2017. - 204 str. ; 21 cm

O piscu: str. 201-202.

ISBN 978-9958-0369-2-7

COBISS.BH-ID 24189702

Edin Krehić

NISAM TE SE NAGLEDAO

Zasnovano na istinitim događajima.
Imena su izmišljena i svaka sličnost sa stvarnim osobama je slučajna.

PROLOG

Dragi babo,

imam ovu poruku za tebe, da je čitaš kada ujutro odeš od nas. Da znaš, kada te ne bude ovdje sa nama, ja ću stalno misliti na tebe i već jedva čekam da te vidim opet. Kada te opet ugledam, više se neću nikada micati od tebe, da znaš odmah. Ti mi uvijek govoriš da pišem grafitnom olovkom i to našiljenom, pa se nemoj ljutiti što ovdje pišem hemijskom. Grafitna se može izbrisati, a neću da se ovo izbriše. Ovo je ona mamina skupa hemijska što si joj kupio kad je magistrirala u Sarajevu, pa je dedo reko, izvini, rekao (neću da šaram), da se slova od ove hemijske ne brišu ni na kiši. Nemoj joj reći da sam je uzeo, jer je nisam pito (izvini, pitao). Kaže moj drug Smajo da je takvom hemijskom jednom pisao po bijelom zidu u hodniku kuće nakon krečenja, pa ga je babo prebio. To je bilo prije nego što mu je babo poginuo.

Sačekaj sekundu da provirim kroz prozor, kao da je pala zvijezda...

* * *

Potjera!

Kakva potjera, ovo je lov!

Na ljude!

U neka davna vremena organizovane su potjere, recimo na Divljem zapadu, za odmetnicima što su pljačkali banke i vozove ili pojedinačne pokvarene bogataše, a onda dio plijena dijelili siromašnima. Hollywood bi takve priče romansirano prikazao, tako da na kraju ne znaš najjasnije ko je pozitivac, a ko negativac, pa možeš zaplakati kada poginu i jedan i drugi.

U stvarnom životu teško je napraviti vezu između smrti i romantike.

U stvarnom životu svjetske vođe najčešće ne interesuje ko je pozitivac, a ko negativac, već ko će biti korisniji.

U stvarnom životu često ubice dobiju priliku biti u potjeri.

U stvarnom životu pravda nije bitna, osim žrtvama.

U stvarnom životu Srebren Pozder, kojeg su rodbina, prijatelji i njegovi učenici zvali Srebreni, nadao se da je makar nakratko umakao potjeri.

Kakva potjera, ovo je lov!

Dobro organizovan, krvoločan i bespoštedan.

Ličio je sebi na životinju, a nije bio zvijer, koju love iz zabave, iako im ne treba ništa njegovo. Ni meso, ni koža, ni kosti...

Smrt je bila na svakom koraku. U trku je gazio po njoj, jer ljudska tijela bila su razbacana svuda.

Jesu li se oni maloprije nadali... kao što se ja nadam sada... da ću preživjeti?!

Bez daha, umornih nogu i bolnog tijela, sjeo je na zemlju, skidajući maleni ruksak s leđa, iz kojeg je virila flaša davno popijene Coca-Cole u kojoj je sada bila voda. To je bila kompletna zaliha koju je imao u putu. Na ruksaku je bila izvezena zvijezda.

Tog trenutka pred očima mu se odigrala scena jučerašnjeg rastanka s porodicom...

* * *

„Hej, je l' to i ti plačeš?"

Srebren je pogledao sina. U plućima mu se skupila sva bol svijeta.

Kad se rastaješ od djeteta, pogotovo devetogodišnjeg, onda ti fali i onaj period od nekoliko sati što ga provede u igri s drugim mališanima koliko god znao da je to normalno. Ili nekoliko dana kada s razredom ode na ljetovanje, zimovanje, školu u prirodi...

Kada dođe, dovoljno je da ga vidiš i da ti je srce ispunjeno ljubavlju, a pluća zadovoljstvom.

Tvoj nasljednik, tvoja krv, tvoj život. Tvoje sve!

Klečao je pored svog života i gledao ga ravno u oči, pretvarajući se krajnjim naporom da je sve dobro, da sve ide po planu, da nema razloga za brigu.

A u plućima je vodio odsudnu bitku sa suzama koje samo što nisu provalile poput gejzira.

Ne smijem zaplakati. Ne pred njim. Kada odem... neka krenu suze... samo da on ne vidi... kada odem...

„Znaš da ja nikada ne plačem."

A sa svih strana su dopirali plač, jecaji i opravdani strah od pogroma koji je dosezao vrhunac.

Srpska vojska je pregazila zaštićenu zonu UN-a. Holandski bataljon nije pružio ni najmanji otpor, a linije slabo naoružane Armije BiH su popucale pod naletom teških oklopnjaka.

Počinjao je opšti haos.

Srebren nije imao vremena razmišljati o uzrocima. A nije smio o posljedicama. Samo je gajio duboku nadu da će Holanđane makar stid natjerati da zaštite sve ove civile, žene, djecu i starce... Iznemogle, gladne i bolesne...

Obuzeo ga je strašni osjećaj nemoći zbog kojeg se stidio pred svojim sinom i suprugom.

Ja sam taj koji ih treba čuvati... Moje dijete, moja žena... U meni traže sigurnost... U meni traže snagu... A ja ih ostavljam... Idem... Bože dragi, šta je ovo?!

Ismar je ocu ruku stavio na obraz kao hiljade puta ranije dok je bio dijete. Bio je to njegov uobičajeni pokret dok razgovaraju.

„Šta ti je, onda, to u očima, ako ne plačeš?"

Srebren se sjetio kako mu je sin, kada je imao tek nekoliko mjeseci, stavio dlan na obraz. I više nikada nije prestao...

„To su zvijezde. Sjaje kad te vide tako lijepog i pametnog", nekako je uspio odgovoriti.

Ismar je buljio ocu u oči.

„Stvarno!? Meni malo liči na suze, a malo na zvijezde."

Srebren se morao pribrati. Pucnji su bili sve bliži. Vojnici UNPROFOR-a su vezali žute trake oko desetina hiljada civila. Možda i svih 50.000.

„Ponosan sam na tebe. Slušaj mamu. Obećavaš?"

„Obećavam!"

Srebren ih je oboje zagrlio.

„Volim te”, stigao je reći ženi.

Sina je još jednom pomilovao.

„Hej, pomilovao si me po kosi... Nemoj, jesam li ti rekao već jednom!“

„Jesi, izvini.“

Srebren je tog trena skupio svu snagu da najmilijima okrene leđa i mogao ju je uporediti samo s buldožerom kada obara brdo.

A pred njim su stajale desetine brda sa stotinama zamki i hiljadama neprijateljskih vojnika koji su tu došli samo s jednom namjerom.

Ubiti!

Napravio je prvi korak, pa drugi, a onda ubrzao. Tada je čuo sinovljev glas:

„Baaabooo... Vidi šta sam ponio? Sveska! Kako si mi ti rekao.“

Srebren je stigao viknuti.

„Ponesi je. I piši mi!“

„Napisao sam ti nešto!“

Ono što se odigralo u nepunoj minuti školski je primjer posebne ljubavi između sina i oca. Mališan je krenuo iskinuti stranicu, ali kako nije imao dobrog oslonca, list se prepolovio. Ocu je dao gornju polovicu napisanog, a donji dio je ostao njemu u svesci.

„Čekaj, dao sam ti samo pola stranice...“

Osjetio je još jedan brzi poljubac u kosi, vidio *zvijezde* u očevim očima, a krik je ostao skupa s knedlom u grlu.

Svjetina ga je ponijela, a majka ga je jedva ščepala i privukla sebi da se ne izgubi u masi očajnika.

„Daćeš mi ostatak kada se vidimo“, viknuo je otac, udaljen desetak metara, ali kao da je bio s druge strane mora. Nije bilo

šanse da ga dohvati, narod kao da je bujao i slijevao se poput rijeke.

Srebren je vidio da Selma drži Ismara, udahnuo je novi val boli što ih ostavlja i krenuo u *marš smrti*...

* * *

Odjeknuli su novi pucnji i Srebrenog vratili u stvarnost.

Ljeto je bilo u jeku. I glad. I smrt.

Posegnuo je za flašom davno popijene Coca-Cole iz ruksaka, u kojoj je sada bila voda, i potegao nekoliko gutljaja.

Ne smijem sve, moram imati za poslije. Ako preživim.

Pogledao je u dolinu: gorjele su kuće, gorjele su štale, gorjeli su ljudi, gorjele su šume, gorio je asfalt, gorjelo je nebo...

Pakao!

Ili se tako činilo od golemog plamena i dima koji je sukljao visoko i donosio miris paljevine na vrh brda, u dubinu šume kojom su se desetine hiljada ljudi probijale gonjene lovcima.

Ljudi iz kolone u kojoj je krenuo bili su mrtvi, ili zarobljeni ili raštrkani. Padale su granate po zbijegu, tukli su rafali, odjekivali su sablasni pozivi na predaju...

Vidio je mrtve na livadama, po šumama, kraj izgorjelih kuća... Hiljade njih... Vidio je ranjene kako jauču ili šute pomireni sa sudbinom da će iskrvariti jer im nema ko pomoći... Vidio je lovce kako skupljaju ljude kao stoku, trpaju ih u tor, a onda odvode u koloni zavezanih ruku ili odmah ubijaju bez trunke milosti.

Vidio je silnu mržnju.

Vidio je zlo u njegovom najgorem obliku.

Vratio je flašu u ruksak i uzeo pocijepanu stranicu koju mu je nespretno iz sveske istrgnuo sin. Da pročita još jednom, ko zna koji put tokom zbjega. Jer, tada kao da ga je vidio... Kao da ga je mogao pomilovati... Tada bi se studen oko srca povukla pred naletom očinske ljubavi...

Evo, vratio sam se.

Nije pala zvijezda, ono što sam mislio kad sam maloprije ustao da vidim. To je bila svjetleća raketa. A bilo je i svjetlećih metaka. Ali mene nije strah kada znam da si uz mene. I želim da si uvijek uz mene.

Ja sam se opet napravio da spavam, ali nisam. Virio sam tebe i mamu. Vidio sam da mama plače, a ti si je grlio i govorio da će sve biti dobro. Ti si meni uvijek govorio da ti nikada ne plačeš i da ja moram biti takav. Ja sam ti vidio nešto u očima, ali mala svijeća na vašem stolu je treperila, pa nisam najbolje mogao shvatiti šta je to. Meni se učinilo da su ti u očima zvijezde i da su neke pale iz očiju, ali onda su se rađale druge. Onako kako mi uvijek govoriš za zvijezde.

Čuo sam kada si rekao da zorom idemo. I da ćeš ti drugim putem od nas. Da ne možemo s tobom. Znam da mrziš kada plačem, ali ja sam tada zaplako. Sakrio sam se ispod jorgana da me ne vidiš i ne čuješ. (Izvini, zaplakao). Bio sam pospan, ali nisam htio spavati. Želio sam da te što duže gledam dok si sa nama. Znam da ću te poželjeti. Ne znam kako ću izdržati dok te nema. Zato, molim te, požuri da mogu opet biti s tobom. Zauvijek.

Znaš, babo...

Papir je na ovom mjestu bio pocijepan i nedostajalo je pola stranice...

O, kako bi volio ostati živ da pročita taj kraj.

Šta li je još napisao?

Tog trenutka Srebren je iza sebe čuo korake. Okrenuo se. I ugledao lovce...

GLAVNI DIO I

Doktorica Brigitte Anderson iz UN-a, prelijepa Dankinja dugačke ravne plave kose i ogromnih modrih očiju, zagledala je igrače rastrčane po terenu, a onda masu svijeta kako urla do nervnog sloma, sve u nadi da će njihov tim pobijediti.

Kad bi samo znali?! Ustvari, znate, ali odbijate znati!

Brigitte nije vidjela ni igru ni navijače. Ona je upravo gledala u više od 30.000 ljudi položenih pod zemlju.

Kosti, sve same kosti. Svi ste vi samo kosti...

Više od 15 godina lijepa Dankinja radila je u UN-u, ali daleko od blistavih amfiteatara i uglancanih kancelarija. Iako su joj nudili daleko bolje poslove, pune važnih sastanaka s državnicima, što uključuje večernje toalete i druženja na kojima se dogovaraju unapređenja i sve bolje pozicije, ona je izabrala teren, put patnje, blata, ljudskih kostiju... Bila je zadužena za pomoć lokalnim komisijama za traženje nestalih u Jugoistočnoj Evropi, Aziji, na Bliskom Istoku... Svuda gdje su postojale i nicale nove masovne grobnice.

I sve to je jako utjecalo na njenu psihu.

Isprva, bila je čvrsta poput kamena. Kojim je, recimo, rascopana glava dječaka iz plemena Tutsi u Ruandi, u prvom genocidu koji je Brigitte Anderson istraživala, tada zgrožena monstrumima koji su u stanju silovati, klati, paliti druga ljudska stvorenja, vođeni nekom politikom koju nikada nije shvatala do kraja.

Ja pomažem ljudima. Moj posao ima smisla. Sretna sam što pomažem drugima.

Kako je sazrijevala, sve više je postajala zgrožena licemjerstvom svijeta za koji je ustvari radila kao službenica UN-a ili neke agencije koja blisko sarađuje s UN-om.

U sjedište UN-a u Njujorku bi došla vijest:

„Masakr na pijaci u Bosni!“

Visoki UN-ovi zvaničnici, navikli na svakodnevne medijske nastupe, mirno, sporo i hladno bi otišli na ručak i preko zalogaja kavijara, s očitim prezirom, dogovorili kako da odgovore na ljudsku patnju, s jedne, te zločine, s druge strane.

Bezvoljno bi sročili saopštenje u kojem izražavaju zabrinutost te hladno pozvali sve strane, i zločince i žrtve, da se suzdrže. Ako bi velike medijske korporacije prikazale fotografije, recimo, logora u Bosni gdje su Srbi strpali muslimane, onda bi, ipak, bio red da se donese neka rezolucija koja, naravno, nikada neće biti provedena.

Brigitte Anderson je posmatrala sa strane i spoznavala.

Bože, kakva prevara. Kakvo gubljenje vremena. Kakvo rasipanje novca.

U sjedište UN-a u Njujorku bi došla vijest:

„Milošević je pokrenuo vojsku protiv Albanaca na Kosovu!“

Opet neće biti reakcije najmanje četiri godine. Opet će teći rijeke krvi. Opet...

Greška. Svijet je reagovao. Amerika je reagovala. Milošević je bombardovan.

Zašto? Kosovo nema naftu, kao ni Bosna?

Ali, ima dobre i bogate lobiste.

Brigitte Anderson je posmatrala sa strane i spoznavala.

U sjedište UN-a u Njujorku bi došla vijest:

„Nađena je masovna grobnica u Ruandi."

Brigitte Anderson više nije htjela slušati vijesti u Njujorku. Tražila je i dobila postavljenje u Međunarodnoj komisiji za nestale. Tamo gdje nema licemjera u savršeno skrojenim odijelima, čije su izjave i žaljenja zbog stradalnika čista laž. Nije željela njihova slinjenja nad njenim tijelom, obećanja o promaknuću, naravno ako napusti terenski rad i bude prva asistentica. I, naravno, ako im se poda. Nije htjela skupe večere, plaćene novcem poreskih obveznika za koje niko ne haje.

Perverzni gadovi izbrazdane kože skrivene skupim odijelima...

Brigitte Anderson je izabrala blato. Iz kojeg u dugačkim čizmama, često mokrih nogu, izvlači kosti mučenika, pobijenih diljem planete koja slavi demokratiju, ljudska prava, Dan zaljubljenih, zaštitu okoliša, borbu za životinje...

Koje sranje. Sve same laži!

U sjedište UN-a u Njujorku bi došla vijest:

„Nađena je masovna grobnica u Afganistanu."

Brigitte Anderson je izabrala iskopavati kosti siromašnih, jer bogati se uvijek izvuku. Jer bogati preko zalogaja mesa, jednim potezom skinutog s viljuške, raspredaju o kostima koje ona vadi iz tvrde afganistanske zemlje, izborane neprekidnim ratovima u kojima se uvijek nasukaju velesile.

U sjedište UN-a u Njujorku bi došla vijest:

„Nađena je masovna grobnica u Iraku."

I Brigitte Anderson bi otišla iskopavati kosti iz užarenog pijeska, tamo gdje je civilizacija nekoć davno cvjetala, a čije produkte vojnici demokratskog Zapada, koji ne čitaju ni stripove, kradu i nose u svoje jadne domove iz kojih su krenuli zaraditi na tuđoj muci.

Smradovi.

U sjedište UN-a u Njujorku bi došla vijest:

„Budisti u Mijanmaru provode skriveni genocid nad Rohinjama, najprogonjenijom manjinom u svijetu."

I Brigitte Anderson bi bila deportovana iz Mijanmara pod prijetnjom smrti, koje se nije bojala, ali bi ostala bespomoćna. U Mijanmar joj više nisu dali, u UN-u bi joj samo rekli:

„Pusti to sada..."

„Molim!? Kako mislite - pusti!? Ti ljudi pate, oni su gladni, njih ubijaju..."

Zalud! Rekli bi joj:

„Igra večeras sjajan film, drama, bez puno krvi. Da se relaksiraš. Da odemo, pozvani smo kasnije na druženje s glumcima i režiserom."

Odgovorila bi s puno sarkazma i prezira:

„Griješite, ja baš volim krvave!", a onda bi okrenula glavu i otišla s trajnom spoznajom da tamo odakle su je protjerali upravo pale siromašna sela, ubijaju starce, siluju žene, muče djecu, ali da je važnije druženje s režiserom izmišljene i neangažovane drame čiji će glumci zaraditi milione dolara i potrošiti ih na skupe automobile, dvorce i druga sranja dok milioni drugih gladuju.

Ovaj svijet više nema humanosti.

U sjedište UN-a u Njujorku bi došla vijest:

„U Sredozemlju se utopilo 650 izbjeglica iz Sirije u bijegu pred vladinim, pobunjeničkim, američkim, ruskim i svim ostalim

raketama što razaraju ovu nekoć lijepu zemlju..."

I Brigitte Anderson bi otišla još jednom se uvjeriti u bešćutnost svijeta spram tih žrtava, svijeta ogrezlog u trku za novcem, ugledom, bludom, perverzijom...

U sjedište UN-a u Njujorku bi došla vijest:

„Brigitte Anderson je na ivici nervnog sloma!"

Jedni su se smiješili, jer je *kučka* odbila njihove pozive u krevet iako su joj zauzvrat nudili karijeru koja seže u vrh svjetske diplomatije. Drugima je poslovno pala na pamet izjava da *izražavaju zabrinutost*, treći su čekali šta će uraditi prvi i drugi, pazeći da im se dodvore.

Kučka nije otjerana iz UN-a samo zbog jedne stvari: otac joj je bio višegodišnji zamjenik generalnog sekretara i diplomata najvišeg ranga, izvrsni organizator koji je usavršio način dostave pomoći u ugrožena područja te ostavio trajan pečat u UN-u. Ime Larsa Andersona se s puno poštovanja spominjalo u UN-u godinama nakon što je umro u kćerkinom naručju. Galopirajuću leukemiju nisu mogli zaustaviti najbolji ljekari svijeta.

Otišao je uz pjesmu „Kneginja čardaša", koju je posebno volio, i molio je suprugu, čuvenu opersku pjevačicu, da je otpjeva u bolničkoj sobi u posljednjim trenucima njegovog života.

Izdahnuo je na kraju pjesme, kada je čuvena sopranistica Lara Anderson otpjevala:

„Bravo... Bravo... Bravo!"

Da, Lars Anderson je na svakom koraku slavio život, pa i onog trenutka kada je život izlazio iz njega.

I nema minute u kojoj Brigitte ne pomisli na oca, onog istog kojeg je izluđivala više nego sve nadređene kasnije, ali ga je, za razliku od njih, voljela i poštovala svim srcem.

* * *

Ovaj svijet je izgubio ljudsko lice.

Ron de Vrij je volio fudbal. Od djetinjstva. Maštao je davno da će biti igrač. Imao je talent. Vrijedno trenirao. I našao se u vrtlogu pokvarenih menadžera, trenera kojima naređuju ko mora igrati, predsjednika klubova koji samo gledaju kako dobro preprodati igrača... Kupiti jeftinog tamo negdje u Africi, stvoriti od njega solidnog stopera koji glavom izbija topovska đula ispred svog gola, a onda ga za velike novce ćušnuti u prvu francusku ligu ili, ako ima dobar dribling i šut, u Englesku.

Sport više nije igra.

Sport je nova trka za novcem, važnijim od igračevih ispucalih ligamenata, krvavih koljena, glave s potresom mozga... I sve one silne reklame koje slave fudbal i fair- play samo su opijum za mase da ih odvuku na stadione i prvenstva, da gube vid pred ekranima i usput na besplatni poziv naruče šta od proizvoda pomno reklamiranih na poluvremenu.

Kada je odgledao posljednju poštenu utakmicu?

Hej, čovječe... Ne mogu da se sjetim...

Možda onu 12. aprila 1993. daleko odavde. Tamo gdje se boji i pogledati, iako je vojnik koji se nikada nije bojao nikoga. Ni nadređenih, ni neprijatelja...

Možda su zato tu utakmicu i prekinuli, da se nikada ne završi.

Hoće li biti ponovljena?

Toga se i boji.

Mirno je gledao svjetinu što u transu urla silnom nadom u pobjedu, od koje nema ništa osim nešto adrenalina što proizvede psovke i neartikulisano istresanje svakodnevnih frustracija.

Kreteni! Radite nešto korisno u životu. Poput ovih igrača na terenu što zarađuju milione, dok vi jedete ljigave hot-dogove ispunjene pokvarenim mesom starim 30 godina.

Zagledao je od igrača do igrača.

Prvo kolo Lige prvaka. Igrale su sâme fudbalske zvijezde.

Bože dragi. Zvijezde... Hoću li ikada zaboraviti... zvijezde?!

* * *

Brigitte Anderson je po neizrečenoj kazni prebačena u Misiju UN-a na Haitiju. Šefovi više nisu znali kako da se riješe njenih upada u kancelarije usred pokušaja da zadrijemaš u udobnoj fotelji ili na važne ručkove gdje bi pred gostima naglas optuživala sve redom za nemar. Na hiljade njenih mailova punih groznih fotografija više nije bilo svrhe odgovarati.

Kakva šteta. Tako lijepa, tako zgodna... Prava Miss svijeta. Tako traći mogućnosti koje joj se otvaraju... Luda... Važniji su joj ljudi od karijere... Ta bezimena bića... U suštini bezvrijedna...

„Brigitte, ideš na Haiti za zamjenika šefa Misije UN-a. Tvoja odlučnost nam je tamo prijeko potrebna. Puno ljudi treba pomoć!"

Puno ljudi treba pomoć!

Znala je da je tjeraju što dalje od sebe.

Vama treba pomoć, bolesni gadovi.

Na svoje, a prvenstveno njihovo iznenađenje, nije se usprotivila. Kao da joj je neka nevidljiva sila zavezala usta. Htjela je reći:

„Lažete me u oči! Tjerate me u tu prelijepu zabit, gdje vam ne mogu smetati."

Samo je rekla:

„Naravno! Moramo pomoći Haićanima."

S druge strane je nastao tajac. Najviši kadrovici UN-a su zanijemili. Izbuljili su oči u nju i objesili usne.

Imali su plan šta da čine ako ih odbije uz viku i uvrede. Imali su plan šta da čine ako ih odbije tiho i naizgled uljudno, s puno sarkazma. Imali su plan ako ništa ne kaže, već samo ode.

Za sve su imali plan, osim za prihvatanje bez pogovora.

„Kad krećem?"

Ako možeš sutra.

* * *

Ron de Vrij je imao drugačije djetinjstvo od Brigitte. Potpuno drugačije.

Ona je odrastala u bogatoj i visokoobrazovanoj porodici. Selila je s roditeljima u gradove gdje bi otac dobijao diplomatske službe, u kojima je isprva bio službenik, da bi napredovao do mjesta ambasadora. Metropole i zemlje su se redale kao na traci. Madrid, Kairo, Berlin, Rijad, Rim, Pariz... Sve same top-destinacije.

Očeva sposobnost je otvarala vrata i majci. Operske kuće su suprugu diplomate, gdje god su boravili, pozivale da pjeva kao

gošća na koncertima, jasno, s dozom podozrenja i podsmijeha u startu, ali bi ona glasom i stasom brzo zasjenila domaće zvijezde.

„Kako to da ste mršavi, a operska ste pjevačica?", glasilo je jedno od najčešćih novinarskih pitanja.

I Lara je naučila sve jezike zemalja u kojima je muž službovao, a onda to znanje prenosila na kćerku koja bi, jasno, jezik usavršila u školi i s prijateljicama, koje je kasnije gubila svakim novim preseljenjem.

Brigitte je svuda tretirana kao princeza. Vozači, najbolje škole, bazeni za pravilan razvoj tijela, privatni časovi klavira...

Pred njom je bila svijetla budućnost...

Pred Ronom de Vrijom, kada je rođen, nije bilo ništa, iako je i on bio dijete poznatog diplomate. No, neželjeno dijete začeto prevarom supruge, čiji su roditelji pritom glavni oslonac za napredovanje. Dijete koje bi moglo naškoditi obećavajućoj karijeri, koja seže do same fotelje ministra vanjskih poslova.

Sve je s nekoliko telefonskih poziva uređeno do perfekcije. Drugi grad, a potom država za trudnu majku, sisatu sekretaricu koja je dobila godinu dana plaćenog odsustva zbog navodnog usavršavanja, a koja će kasnije brzo napredovati u zamjenu za šutnju. Holandija je bila najbolja država da se u njoj pritajiš do rađanja. Privatna, skupo plaćena bolnica se obavezala na tajnost. Najbolji hirurzi su se pobrinuli da buduća visoka službenica Ministarstva vanjskih poslova, koja će obići mnoge zemlje, nema nijedan trag porođaja. Neće to znati ni njen budući muž niti će djeca znati da imaju polubrata koji odrasta bez trunke luksuza.

Novac sve kupuje.

I za sve je bilo dovoljno novca da se sredi.

Za sve, osim za dijete koje je bez imalo milosti i ljubavi ostavljeno u sirotištu, s kovertom punom novčanica gurnutom

u džep upravnika, kako ne bi tražio podatke o roditeljima. U papirima je upisano:

„Beba ostavljena na stepenicama Porodilišta... Roditelji nepoznati."

Ron de Vrij je tako nastavio život kao Holanđanin, bez spoznaje iz koje su zemlje njegovi biološki roditelji. Tim prije što je potplaćeni upravnik umro i više nije postojao nikakav trag.

No, to je Ronu de Vriju, kako su ga upisali u papire, u početku bio najmanji problem.

Valjalo je opstati u džungli sirotišta.

Ron je preživio u nemogućim uslovima, punim svakodnevnog maltretiranja, o čemu kasnije nije volio pričati, a ipak je izrastao u humanu osobu, koja inspiriše okolinu.

Počelo je u ranom djetinjstvu u oronuloj, ali toploj zgradi Doma za napuštenu djecu. Tu mališani imaju redovne obroke i kakvu-takvu odjeću, ali ne baš i pravu ljubav, premda ih vaspitači vremenom zavole. U takvoj sredini ne trčite učiti i biti najbolji u razredu redovne škole u koju morate ići.

Ron de Vrij je naučio čitati mnogo prije polaska u školu. Kako, i danas je misterija u tom sirotištu, gdje se priča o tom izuzetno nadarenom dječaku.

Istina je da ga je posebno simpatisala 16-godišnja Lene, najljepša curica u Domu, koju su zbog toga nekako štedjeli i najgori domci, pa je uspijevala zaštititi i Rona. Uzela bi ga uz sebe i čitala mu, a on je učio.

Kasnije, kada on uđe u njene godine, Lene je imala svoj život van Doma, ali su se vidjeli nekoliko puta, pa su proveli i noć zajedno, što je njemu bilo prvo takvo iskustvo. Kasnije su izgubili kontakt, ali je zauvijek zapamtio da mu je bila učiteljica u mnogim stvarima.

Kako je Lene učila njega, tako je on počeo pomagati u školskim zadacima drugoj djeci u Domu. Potom je pomagao i nekima što su imali roditelje i regularan život, ali su imali problema sa školom, a roditelji im nisu bili u stanju platiti instrukcije i privatne nastavnike.

Da je imao novac i priliku za stipendiju, da je prvenstveno imao roditelje, Ron bi svojom inteligencijom završio najbolje škole, a dobrotom i poštenjem donio poseban kvalitet kvartu, gradu, državi, planeti. Igrao je fudbal u lokalnom klubu, ali nikada nije dobio pravu priliku niti podršku.

Gdje god miriše na novac, priliku dobijaju oni što već imaju novac ili jake veze. Većina je iskoristi.

Gdje god miriše na smrt, priliku dobija sirotinja. Većina je iskoristi.

Upravo tako. Iz Doma su ga otpremili u Armiju, gdje je mogao imati najmanje tri zagarantovana obroka i platu, a ako bude imao sreće, nikada neće okusiti potrebu da isproba oružje, naravno, izuzmu li se vojne vježbe. Ako neko treba ginuti, logično, taj mali nema nikoga svog. Bolje on nego neko za kim ima ko patiti.

Većini novaka vojska teško padne: naredbe, fizički napor, kasarna koja umnogome liči na zatvor...

Ronu je to bio nastavak života iz Doma. Opet velika soba s puno kreveta, zajednička kuhinja, naredbe, doduše nešto glasnije i strožije, učionica...

I puno oružja kojim je naučio rukovati relativno lako i stručno. Instruktori su otkrili da ima smisla i u vođenju borbi. Da u trenu sâm smišlja zamku za neprijatelje, da usavršava taktike naučene iz vojnih priručnika.

Mali bi mogao biti zajeban vojnik.

U zemlji čiju vojsku niko ne uzima zaozbiljno.

Ron de Vrij će se suočiti s ovom poraznom činjenicom u brutalnim okolnostima.

II

San je došao onako kako uvijek dolazi svima. Nerazjašnjeno i iznenada, kako i ode. Uz puno straha i znoja, ako je noćna mora. Ili sa žalom što je završio, ako sanjamo lijepe stvari.

Ismar Pozder nije imao razloga za loše snove. Glava mu je bila uronjena u mekani, pernati jastuk, oslikan zvijezdama na modrom nebu. Šlifer je bio identičan. Spavao je s osmijehom na licu, dok je sanjao ono što najviše voli.

Zvijezde.

Kao u crtanom filmu silazile su s neba u koloni, razigrane i nasmijane i počele ples oko njegovog kreveta.

I da, sve je bilo kao u zbilji.

Okružile su ga u kolu kakvo igraju stariji đaci u folklornoj sekciji. Jedna zvijezda je bila posebno živa i gotovo da je imala solistički plesni nastup. Baš ta zvijezda zadirkivala ga je. Prilazila mu, dirala po licu, a on je nikako nije mogao dohvatiti.

Zvijezda je Ismara golicala u snu, a on se smijao u javi.

„Ismare... Ismare...", izgovarala je zvijezda u snu.

Sve što je uradio u javi, bilo je da se provrpolji.

Zvijezda nije odustajala.

„Ismare... Ustani, gotov je doručak!"

Odgovarao je u javi.

„Otkud ti znaš da je meni gotov doručak?"

„Vidio sam ga na stolu."

Ismar je na trenutak otvorio oči i ugledao oca kako stoji pored kreveta. Nasmijao se.

„A, ti si, babo. Super. Isti si ko zvijezda."

„Hajde, srećo, umij se i operi zube."

„Evo me", odgovorio je Ismar ocu, a čim je ovaj izašao, zatvorio je oči i ponovo zaspao.

I ponovo je zvijezda stajala kraj njegovog kreveta.

„Ismare, moram li svako jutro ostati bez glasa da te dignem?"

Dječak je opet nekako otvorio oči. Ovaj put je ugledao majku.

„Joj, mama, prekinula si me. Znaš kako sam se lijepo igro sa zvijezdama."

„Kaže se igrao. Hajde ustani, to je bio samo san."

„Ja stalno sanjam zvijezde."

Majka je bila uporna:

„Dobro ih i ja ne sanjam, svuda su po kući... Idi odmah peri ruke i umij se da doručkuješ, ohladiće se."

Ismar je još nekoliko sekundi gledao za njom, a onda se podigao. Puhnuo je u zvijezde koje su se zanjihale na koncu okačenom svuda po plafonu, a potom krenuo ka vratima. Onda se predomislio i potrčao nazad, provirio kroz otvoren prozor gore ka nebu. Naposljetku je krenuo prema kupatilu, oponašajući ples zvijezda koje je do maloprije sanjao.

Kuhinja u Bosni je često najugodniji dio doma. Ne sastoji se samo od garniture za objedovanje, kredenaca i ostalih elemenata, već ljudi u nju znaju staviti udobni kauč, na kojem rado lješkare u svako doba dana, pogotovo popodne nakon ručka, slušajući radio ili gledajući TV, za koji se uvijek nađe prikladno mjesto.

Kuhinje su gotovo sveto mjesto bosanskih žena. To je onaj njihov kutak u kojem stignu promišljati o svemu dok razvijaju pite, prave pečenje ili kolače. Bez obzira na silnu količinu brašna, šećera i ulja upotrebljenih svaki dan, kuhinje uvijek blistaju. Šporet je čist i oriban, oko stola je usisano, a kredence ukrašavaju blistavi i uštirkani hekleraji.

Jasno, ima i neurednih kuhinja, ali je to vrlo rijetko, a paradoksalno, obično pripadaju ženama koje najmanje kuhaju.

I najlošije.

Kuhinja Selme Pozder je spadala u red onih prvih: neprestano korištenih, ispunjenih mirisom ukusne hrane, a opet posve blistavih i čistih do besprijekornosti.

Selma se smatrala sretnom ženom. Imala je skladan brak, pažljivog i požrtvovanog muža, učitelja u osnovnoj školi, te zdravog i pametnog sina. Doduše, možda bi voljela da je malo više na nju i psihički i fizički, jer je bio kopija svog oca, preslikan, kako kažu stari, preko indigo-papira. Ali, Bože moj, ako se već udala za njegovog oca iz ljubavi, ne smeta ni da joj dijete bude isto. Ipak, koliko god njena zavist bila sićušna, nikada je nije izrekla naglas.

Kao što nikada nije zažalila naglas što je ostavila obećavajuću ljekarsku karijeru u Sarajevu kako bi zasnovala porodicu u Srebrenici.

Njeni roditelji, priznati i poznati ljekari, prim. dr. Fehim Agić i prim. dr. Alma Dizdar Agić, pritom predavači na Medicinskom

fakultetu, bili su oštro protiv. Ustvari, oštro je preblaga riječ. Bili su toliko protiv da je na trenutke mislila da će je zatočiti u sobi i lancima vezati za radijator.

Spašavalo ju je vjerovatno to što je bila kćerka jedinica, od rođenja s tretmanom princeze kojoj se svaka želja udovoljavala bespogovorno. Da je imala brata ili sestru, možda bi im lakše pala njena odluka. Selma se tih dana dobro sjećala. Na trenutak je film premotala u prošlost...

III

„Jesi li ti normalna?“, zavapio je otac.

Znam da nisam.

Šutjela je.

„Svi iz malih gradova dolaze ovamo, samo ti naopako“, govorila je razborito mati.

Uvijek sam bila naopaka.

Nije ništa odgovorila.

„Ovdje odmah dobijaš specijalizaciju i posao u najvećoj bolnici! A šta tamo dobijaš?“, pokušavao je biti pragmatičan otac.

Dobijam svoj život, konačno!

Osmjehnula se.

„Ovdje ljekari, kada završe fakultet, vozare po selima i planinama, i to ako imaju sreće. Ti odbijaš ono što drugi sanjaju... Gledaj u mene kad ti govorim“, vrištala je mati.

Prvo je još koju sekundu namjerno gledala ustranu, čisto da je ne posluša odmah, a onda ravno u njene oči, s puno prkosa.

„Znaš da na kraju uvijek budem u pravu. Eto, i kolege i studenti mi to priznaju“, uvjeravao ju je otac.

Ulizuju ti se, stari. Baš me interesuje šta bi rekli da im ne trebaš.

„Ja sam se morala odreći milion stvari u životu za ovo što imamo, a ti si nezahvalna. Duša me boli“, zaplakala je mati.

Hahahahahaha... Razmazala joj se šminka.

„Šta ću suza zbog tebe proliti?!“

Uzmi sada bolju šminku, koja ide s draguljima na ogrlici, dobijenim na poklon od zahvalne pacijentice ili studenta.

Ali, s puno ljutnje tako da im bude nezgodno. I da ispadne kao da im opet činiš uslugu.

Opasna si, stara.

„Sve što radimo i stvaramo, sve je to zbog tebe, a ti nas ostavljaš...“, gotovo je zaplakao otac.

Sreća pa on nema šminku da se i njemu razmaže. To bi bilo smiješno.

„Znaš li ti koliko ljekara želi specijalizirati ginekologiju? Na pasja preskakala. Ja ti to omogućim, a ti... Ne mogu kolege da vjeruju kad im pričam. Ostanu bez riječi“, nastavljala je mati.

Hoćeš li ti ikada ostati bez riječi?

„A ako želiš, uvijek možeš i pedijatriju. Ostavio sam dovoljno traga da i moja kćerka može biti pedijatar!“

De, posvađajte se opet šta je bolje za mene: majčinim ili očevim profesionalnim putem.

Ko će pobijediti u ovom neizvjesnom nadmetanju.

Baš je zanimljivo.

Drama u kući trajala je danima, sedmicama, mjesecima... Roditelji su se nadali da će *mala* konačno popustiti pred silnim nasrtajima. U ordinaciji bi dijagnosticirali nepogrešivo. U svom domu su potpuno promašili.

Mala je pred očima i u srcu imala tri stvari koje su joj bile draže i važnije od zaposlenja u Kliničkom centru i specijalizacije u oblastima koje je ne interesuju.

Mala je sve vrijeme mislila o Srebrenu Pozderu u kojeg se posve zaljubila, Srebrenici, gdje je osjetila duševni mir, i Guber vodi, koja je bila njena i ginekologija i pedijatrija.

Kada se to troje sastavi na jednom mjestu, onda tamo jednostavno vidiš svoju budućnost i spreman si riskirati i otrpjeti roditeljsku pridiku, koja nije jenjavala.

„Ma, kako si samo došla do te, kako se kaže – balneol... Ne znam ni izgovoriti“, bjesnila je mati.

Znaš, ali nećeš.

„Balneologije“, konačno je prekinula odbranu šutnjom. „Nauka koja proučava metode liječenja pomoću prirodnih mineralnih voda i muljeva“, izbiflala je kao na ispitima, na kojima je redovno briljirala.

Mati je odmahnula rukom:

„Ti ćeš u mulj!“

Otac se nadovezao:

„Neka izvine svi, meni je to nadriljekarstvo. Kad mu dovedu bolesno dijete, da vidim ljekara koji će mu propisati vodu, ma kakve da ima minerale u sebi.“

Joj, stari, to je tako uprošteno. I nepošteno. Kao da ne znaš, meni je pomoglo.

„Za to nisi ni morala završiti medicinu. Pitam se odakle ti samo to“, nastavljala je mati.

Odakle mi *to*?

Od anemije...

Selma Agić je, ako se u medicini uopšte smije tako reći, bila sklona anemiji. Počelo je u srednjoj školi, jasno, medicinskoj,

jer roditelji su odmah sve isplanirali. Kćerka uvaženih ljekara i profesora može biti samo ljekar i profesor. Nakon odličnog uspjeha u osnovnoj školi, ide odličan uspjeh u Srednjoj medicinskoj, a nakon savršeno urađenog prijemnog ispita slijedi Medicinski fakultet završen u roku, potom specijalizacija, magistarski, doktorat...

Kad ti nametnu takvu ambiciju od rođenja, sve to poput malja može udariti u nejako tijelo, s okidačem u mozgu.

Počelo je u četvrtom razredu Srednje medicinske škole.

„Blijeda si", rekao joj je otac.

„I ne osjećam se dobro... Boli me glava i sva sam malaksala."

Selma je napravila korak i gotovo zateturala, osjetivši nesigurnost, kao da je noge izdaju.

Otac je skočio, pipnuo čelo i vidio da nema temperaturu, ali je odmah u sebi pravilno dijagnosticirao.

„Je li ti srce brže kuca?"

„Da."

Znala je i ona da to srčani mišić čini kako bi popravio dopremanje kisika u tkiva iz krvi siromašne eritrocitima.

Otac je nazvao suprugu, tu noć je bila u noćnoj smjeni u bolnici, da ih dočeka. Izvadili su krv i rezultati su bili posve jasni.

Anemija.

Po povratku kući su nakupovali med, orahe, bijeli luk i kakao, te u biljnoj apoteci kupili sok od koprive. Sve sastojke koji pomažu kod malokrvnosti.

„Ako baš zatreba, tek onda ćemo lijekove", rekao joj je otac u automobilu.

Nadam se da neće trebati infuzija.

Tu noć je Selma nakon dugo vremena legla bez knjige u rukama, gledala televiziju i odmarala se.

No, stanje se nije popravljalo i na kraju je završila na infuziji. Jednoj, drugoj, trećoj... Dolazak Maje, farmaceutkinje i, jasno, prijateljice njenih roditelja, promijenio joj je život.

„Vidi ovo, 'Bosnalijek' pakuje Crni Guber, liječi baš anemiju!"

Maja je izvadila bočicu od 400 mililitara.

„Ovo je jedina prirodna voda koja je u državi priznata kao lijek!"

Otac je istu noć nazvao direktora „Bosnalijeka", a onda još nekoliko čuvenih farmaceuta i svi su se složili da nema zapreke da pije tu vodu.

„Uostalom, ne može škoditi!", rekao mu je direktor „Bosnalijeka".

Srazmjerno brzo stanje se donekle popravilo, ali su Selmi hematolozi preporučili odlazak u Banju u Srebrenici. Roditelji su se, ohrabreni početnim poboljšanjem, složili i nije im bilo teško odmah dobiti krevet i zasebnu sobu u prenapučenom lječilištu, gdje se termin morao rezervisati najmanje šest mjeseci unaprijed i to ako imate veliku sreću.

„Tri sedmice je dugačko, želiš li da ostanem s tobom i pravim ti društvo? Uzet ću godišnji odmor", upitala ju je majka.

Ni govora! Ko bi te slušao!?

„Ne treba, hvala ti, samo ću spavati! Nisam više dijete."

Jasno, nije mogla odbiti da je odvezu automobilom, da sjedi po dolasku s roditeljima, direktorom lječilišta i najboljim ljekarima, specijalistima, ali to je trajalo tek nekoliko sati, a onda su roditelji otišli, uz mnogo brige i zagrljaja.

„Sigurno će ti biti neobično bez nas", rekla je mati.

Hoćete li više krenuti?

„Biće ti kao da te neko istresao na Mars. Ako budeš usamljena, zovi", dodao je otac.

Biće mi kao na Mjesecu. S divnim pogledom na vas!

* * *

Srebren Pozder nije imao roditelje ljekare. On se roditelja i ne sjeća baš najbolje, pogotovo oca, osim s nekoliko sačuvanih i požutjelih fotografija. Upravo stare fotografije je toliko puta tokom djetinjstva pokušao urezati u mozak, ali tako da ih smjesti u neki dio života, kako bi izgledalo da je imao oca s kojim se igrao lopte, koji ga je vodio u školu, spremao u krevet...

Majka mu je rekla jednom prilikom da ga otac nije ispuštao iz naručja kada se tek rodio. Da ga je poput aviona nosio na rukama iz sobe u kuhinju, pa u hodnik i sve tako... A da je on vrištao od sreće, iako je imao tek nekoliko mjeseci.

Otac je poginuo u saobraćajnoj nesreći.

Srebren se najbolje sjećao fotografije sa smrtovnice. Ispod crno-bijele fotografije kopirane iz lične karte pisalo je očevo ime Kasim Pozder.

Saobraćajna nesreća je bila kao hiljade drugih objavljenih u novinama, na stranicama crne hronike, rezervisane za ubistva, otmice, krađe i, naravno, saobraćajne nesreće sa smrtnim ishodom.

Kada ih kasnije sâm analiziraš, svaka je glupa i bezlična.

Kasim Pozder je automobilom podletio pod kamion. I nije bio kriv.

Kamiondžija je bio pijan i prešao je u lijevu traku u zavoju iz kojeg je dolazio Srebrenov otac. Sekunda u kojoj je ugledao grdosiju u svojoj traci je bila nedovoljna za reakciju.

Srebren je tada imao osam mjeseci.

Majku je imao do konca osnovne škole. Bilo mu je 14 godina kada se razboljela. Rak jetre. Gadna bolest. I za paćenika i za ukućane, pogotovo ako su djeca. I to osjećajna.

Njene posljednje mjesece Srebren je probdio nad majkom.

Danas, kada se toga sjeti, pokušava otjerati sliku majke žute u licu na bolesničkoj postelji, a pokušava prizvati slike iz ranijeg djetinjstva. Da, sjećao se da je znala zaplakati za ocem puno godina nakon njegove smrti. Pamtio je svaku njenu suzu kako klizi niz obraze. Tada bi joj sjeo u krilo i brzo bi prestala plakati, a na licu bi joj ozario osmijeh. Taj osmijeh pokušava staviti na prvo mjesto kada pomisli na nju.

A onda začuo bi se ključ u bravi i pjesma s ulaznih vrata. Obično bi to bilo u sedam ujutro, kada se brat Sulejman vraćao s posla. Iz kafana u kojima je zarađivao kao pjevač.

„U grob će me otjerat", prošaputala bi mati.

I onda opet zaplakala.

A Sulejman bi ušao u kuhinju, široko se nasmijao, polutrijezan, izvadio bakšiš i ponosno stavio na sto pred majku.

„Sklanjaj mi taj novac s očiju. Nađi pravi posao!"

Majka bi otišla u drugu sobu dok joj se cijepalo srce zbog prvog djeteta s kojim nije mogla izaći nakraj. A Sulejman bi potapšao mlađeg brata.

„Ja se namjerno suzdržim i ne potrošim lovu večeras na *ženske*, a mati neće. Eto ti, Srebreni!"

Sulejman je bio 15 godina stariji od Srebrena i dugo se vjerovalo da će biti jedinac. Srebren je došao na iznenađenje svih, pa i roditelja.

Srebren je volio brata, iako nikada neće postati poput njega. Za početak, neće kroz život ni gucnuti alkohol, koji je brat

salijevao litrima. Kasnije, Srebren je pokušavao da se sjeti kada je brat počeo piti i odgovor je bio jasan.

Onda kada je poginuo otac.

Srednja škola velikoj većini ostane u sjećanju kao najljepši dio života. Polako odrastaš, a još si dijete. Imaš obaveze, ali se mahom svode na odlazak u školu i dobijanje ocjena dovoljno dobrih da konkurišeš za fakultet. Između ocjena sve je igra. U školi dobacuješ na časovima uz smijeh razreda, kući ti dolaze prijatelji da zajedno učite, što se pretvori u prepričavanje najboljih zgoda iz razreda, a počinju i prvi noćni izlasci, rađaju se prve ljubavi daleko snažnije od simpatija iz osnovnih škola.

Ako nemaš roditelje, srednja škola može postati velika prepreka. Zanemariš učenje, vrijeme provodiš na ulici, odaš se kriminalu, alkoholu, drogi...

Može, ali ne mora.

Srebren Pozder je bio sušta suprotnost. Bio je primjer svima u školi. Najbolji učenik, bez kašnjenja i bježanja sa časova, te s rijetkim izostancima iz škole, obično samo kada se razboli, što, srećom, nije bilo često, ili kada bi previjao rane bratu nakon kafanske tuče u kojoj bi ga zakačila flaša po glavi ili nečija šaka.

Srebren je volio svog starijeg brata.

Sulejman je volio svog mlađeg brata.

I nije se znalo čija je ljubav veća.

A bili su dva svijeta, toliko da bi ljudi govorili: „Vidi ih, jedan pijanac i propalica, a drugi zlatan. Zlatan ga treba zvati, a ne Srebreni. Ko da nisu od istih roditelja..."

I uvijek bi završavali istom rečenicom:

„Samo da malog ne pokvari."

Nije bilo šanse. Ne samo zbog Srebrenovog karaktera i gađenja na alkohol.

Glavni razlog je bio Sulejman.

„Slušaj me, mali! Je li slušaš?“, govorio bi Sulejman, zaplićući jezikom dok bi ležao na trosjedu u dnevnom boravku, onom gdje bi u sretna vremena otac i mati pili kafu.

„Slušam.“

„Dobro slušaj. Nemoj biti kao ja. Ja sam propalica.“

Srebren brata nije smatrao propalicom.

„Nisi.“

„Jašta sam.“

Srebren bi otišao do kupatila i donio lavor da brat ne povrati po tepihu, jer bi tada morao ribati barem pola sata. Ili bi mu pomogao da se odvuče do WC-šolje i tamo izrida mješavinu pića kojom bi ga svjetina častila u kafani dok im pjeva na uho, a oni oplakuju nesretnu ljubav, neželjenu sudbinu, lošu sreću u kocki, smrt najdražih...

„Biće ti bolje kad povratiš!“

A nakon povraćanja mlađi brat bi starijem donio rasol, skuhao kiselu supu i stavio doručak, nakon čega bi Sulejman zaspao i probudio se nekada popodne, tek nekoliko sati prije novog nastupa.

I ne bi zatekao ni trag sinoćnjeg pijanstva. Kuća bi bila prozračena, kupatilo oribano, odjeća ubačena u veš-mašinu, a potom prostrta na štrik na balkonu.

I uza sve to stigne učiti... Šta bih bez njega?

Srebren nije razmišljao tako. Sudbinu je prihvatao takvom kakva je bila i išao dalje, od jutra do noći, u kojoj bi se Sulejman znao pojaviti krvave glave jer su neki momci u kafani, poneseni pjesmom i pićem, počeli, recimo, dobacivati djevojkama za drugim stolom, koje nisu bile same. Onda bi ustalo društvo tih djevojaka, ustali bi i momci koji su dobacivali i nastala bi

tuča u kojoj lete stolice i flaše, a često kolateralna žrtva bude pjevač.

Nekada pjevač bude i direktna meta, pogotovo ako je visok 1,90 metara, ima široka ramena, nebeskoplave oči, čija se bistrina doduše izgubi od alkohola, ali sve to nadoknadi melanholični, baršunasti glas, pa kompletna pojava uzbudi djevojke. A često znaju biti u nezgodnom društvu. E, kad to opasno društvo postane ljubomorno na zgodnog pjevača kojem se zavodljivo smješkaju njihove pratilje, onda imaju dva izbora: da nasrnu na djevojke i odu, ali ostane ljubomora i ljutnja, ili da nasrnu na pjevača i probaju mu unakaziti lijepo lice.

Nasrnuti na nekoga od metar i devedeset jeste malo problematično, ali kada vas je trojica ili više ljubomornih, ipak ste u prednosti.

Često bi ljubomora bila bezrazložna jer se, recimo, te djevojke uopšte nisu dopadale Sulejmanu, makar bio i pijan.

A nekada bi bilo puno razloga, jer bi Sulejman namjerno koketirao, pa i znao zavesti, dan kasnije u nekoj od soba iznad kafane. A nerijetko i istu noć, nabrzinu, čak u WC-u odmah niz hodnik.

Nekada bi to prošlo nezapaženo, nekada bi se uspio odbraniti, a nekada bi se vratio isprebijan toliko da je trebala ljekarska intervencija, a potom kućna njega koja je padala na Srebrena. Stavljao bi led na modrice bratu, mijenjao zavoje poput bolničara, brisao krv s lica i tijela.

„Srebreni, ne budi poput mene. Budi čovjek!"

Mlađi brat bi odgovorio:

„Ti si najbolji čovjek kojeg znam... Ti brineš o meni."

Istina je bila da su brinuli jedan o drugom.

Sulejman, koliko god bio pijan, znao je da ne smije potrošiti sav novac jer valja platiti režije, hranu i knjige za brata, iako je

Srebren imao zagarantovanu roditeljsku penziju dok se školuje, ali nedovoljnu za život bez bratove novčane podrške.

Srebren je to znao i vidio kako stariji brat ne rasipa novac kao prije, pa i donosi hranu iz restorana da ne bi morali kuhati i razmišljati šta će tog dana jesti.

Srebren je vidio da Sulejman nikada ne dovodi lake žene u njihov stan, mada nije bio siguran je li to zbog njega ili iz poštovanja prema roditeljima, ali suština je bila ista.

Srebren je vidio kako ga Sulejman štiti od mladih nasilnika koji su nasrtali na sve po školama, osim na njega jer nisu smjeli.

Srebren je vidio kako mu brat redovno kupuje odjeću po najnovijoj modi, pa je čak naručuje iz Sarajeva.

Srebren nije vidio kako je brat odbio nekolicinu muzičkih producenata koji su mu ponudili nastupe, a potom moguće i snimanje ploče u Sarajevu, jer ima taj baršunasti, melanholični glas koji vas tjera da ga slušate. Nekada i plačete.

Pitao je jednom mlađeg brata, bez objašnjavanja:

„Bi li ti volio da živimo u Sarajevu?"

„Ne bih."

„Zašto?"

„Ovdje odem mami i babi proučiti na mezaru!"

To je bio kraj priče o istinskoj muzičkoj karijeri, o čemu Srebren nikada nije saznao. Sulejman mu je samo rekao:

„Prouči im svaki dan. Valjda ću i ja jednom!"

I život je tako tekao...

Kada je Srebren bio treći razred srednje škole, Sulejman se potpuno odao alkoholu. Pio je ujutro, preko dana, navečer. Toliko je pio da je rijetko kada bio trijezan. Jedina je sreća bila što nije bio prgav u pijanstvu, nije tukao ni maltretirao mlađeg brata. Ali jeste propio sav novac zarađen u kafani. Ali jeste počeo

nekontrolisano piti gazdin alkohol u kafani, do te mjere da u neko doba više nije mogao pjevati. Nekoliko puta se uspio doteturati do mikrofona, ali iz usta nisu izlazile riječi već nekontrolisano zavijanje koje je gazda morao prekinuti odvodeći ga van, uz smijeh i dobacivanja gostiju.

„Kad se riješiš alkohola, možda ovdje opet zapjevaš", rekao mu je i vratio se u kafanu koja je svaku noć bila krcata domaćim gostima te došljacima iz cijele države koji su tu dovezli nekoga na liječenje ili da samo naspu ljekovitu vodu. Bilo je puno i samih pacijenata, koji su vjerovali da im noć u kafani neće škoditi. Muzičari, a posebno pjevači, u takvim kafanama svaku noć dobiju bakšiš u visini jedne plate. Pjevači koji zabrazde u alkoholu ostanu bez posla.

Tih dana u Sulejmanovoj i Srebrenovoj kući je zavladala glad.

Sulejman je ili pio ostatke alkohola koje je nanio ranije ili spavao da tako utoli gotovo alkoholičarsku žeđ.

Srebren je shvatio da ima samo jednu opciju, da ne bi postali socijalni slučajevi kojima udjeljuju pomoć.

Šta ću ako saznaju u školi da se hranimo u Crvenom krstu?

Obuzimao ga je osjećaj nepodnošljivog stida. Nije želio da se razlikuje od ostalih.

Moram hitno naći posao!

I to bilo kakav.

Tih godina se u Srebrenici i okolini puno gradilo. Nicale su zgrade i kuće, hoteli, moteli, fabričke hale, vikendice... I dolazili su raditi arhitekte i građevinci iz cijele države. Tražio se majstor više, a oni uvijek trebaju radnu snagu za kopanje temelja i drenaža, miješanja i nosanje cementa, pilanje greda i daski, postavljanje krovova i ograda oko imanja...

Znao je za jednog čovjeka. Zvali su ga Zidar, sasvim očito po zanimanju kojim se bavio. Nije imao pojma o njegovom pravom

imenu. Iz priča je znao da taj čovjek pravi kuće mnogima, pa se nadao da će imati posao za njega. Jedno popodne, odmah nakon škole, zaputio se na građevinu gdje je čuo da Zidar radi.

Kuća je bila na uzvisini, dva kilometra od grada, u prekrasnoj prirodi, s pogledom na brda, šume i livade. Dva radnika su gradila, a Zidar je sjedio s gazdom i pio kafu. Srebren im je prišao bojažljivo.

„Oprostite, trebam do Zidara", rekao je uljudno.

Iz nekog sebi nepoznatog razloga pravio se da ne zna kako Zidar izgleda, premda ga je odmah prepoznao.

„Ja sam Zidar... Viđo sam te. Ti si brat onog pjevača, *pjane*."

Srebren je osjetio stezanje u želucu. Na trenutak je pomislio da se okrene, jer je bio uvrijeđen.

Treba mi posao!

„Jesam, ja sam Sulejmanov brat."

„Šta trebaš?"

„Posao."

Zidar ga je osmotrio na način kako su, valjda, kupci u davna vremena na pijacama procjenjivali snagu robova. Barem je takav osjećaj imao.

„Koliko ti je godina?"

„Napunio sam 16."

„Šta znaš raditi na građevini?"

„Brzo učim."

„Drugim riječima, ništa."

„Nisam imao ranije priliku raditi na građevini."

U svom slučaju, komotno je mogao reći – nepriliku.

Zidar je pogledao u gazdu.

„Ovo je ono što sam ti pričao. Mene traže i gazde i radnici. Ja poslove dobijam samo na preporuku gdje sam radio. Nije to džabe. Nema da fali."

Gazda je bio sretan u uvjerenju da ima najboljeg.

„Svaka čast. Imao sam sreću da tebe uzmem."

Zidar je ustao i poveo Srebrena do kuće.

„Krenućeš ko i svi, od početka. Ima gore neka voda što se slijeva. Treba drenaža. Iskopaj kanal od metar skroz oko kuće."

Srebren je kimnuo.

„Eno ti krampa."

„Kad počinjem?"

Zidar ga je osmotrio.

„Ne pitaš prvo za pare. Dobar si, izgleda. Ja ću ti reći, radićeš za uobičajenu radničku dnevnicu."

Srebren nije imao pojma kolika je, ali ga je bilo stid upitati.

„Uredu."

„Počinješ odmah!"

Srebren je uzeo krampu, a Zidar mu je objasnio da kopa uz sami pločnik oko kuće, na dubinu metra, a širinu onoliko koliko lopata može ući, i još malo šire da stane u kanal. A onda se Zidar vratio kafi.

Znate li kako miriše zemlja? Lijepo. Čak i kada je kopate. Čuva u sebi čudnovatu plodnost da bude domaćin voću, povrću, travi... cjelokupnom životu.

Srebren nikada ne bi razmišljao o zemlji da nije došao u priliku da zariva u nju krampu što dublje može.

Zamah, jedan, pa drugi, treći, deseti, stoti, hiljaditi... Znoj je curio niz čelo i leđa, natapajući svaki djelić odjeće. Onda bi odložio krampu, uspravio se da istegne leđa, pa potom uzimao lopatu i izbacivao zemlju čiji mu se miris, pomiješan s travom, uvlačio u nosnice.

Sati su prolazili, ali nije osjetio umor niti bilo kakvu bol. Jeste žeđ. Otišao bi do šlaufa iz kojeg je neprestano curkala voda,

halapljivo se napio, onda nasuo vodu u šaku i zalio je po vratu i licu, pa nastavljao.

Pao je mrak kada je Zidar došao.

„Završavamo za danas."

Srebren se uspravio.

Zidar je zavirio u iskopani kanal, a onda pogledao Srebrena. Očito je bio iznenađen brzinom kojom je kopao i posve zadovoljan, ali ništa nije rekao o tome.

„Dođi sutra rano ujutro."

Srebren je brisao rukom znoj sa čela.

„Oprostite, ne mogu tada, prva sam smjena..."

Zidar ga je gledao.

„Kad možeš?"

„Odmah iza škole, oko dva."

„Dođi tada", rekao je i krenuo.

Srebren se libio da li ponovo da se obrati Zidaru. Morao je.

„Oprostite..."

Ovaj se okrenuo.

„Šta je bilo?"

Udahnuo je duboko, a onda izustio:

„Mogu li dobijati dnevnicu kada god radim. Da ne ide mjesečno... Oprostite, trebaju mi pare..."

Zidar je odšutio i gledao u Srebrena.

„Za šta ti trebaju?"

Istina je uvijek najbolji odgovor.

„Za hranu."

Zidar kao da ga je procjenjivao, a onda je posegnuo u džep.

„Uredu... Radio si pola dana, imaš pola dnevnice."

Izvadio je zgutani novac iz džepa, nešto odbrojao i pružio mu.

Srebren je samo zgurao novac u džep.

„Hvala vam."

Polako je pokupio alat, odnio do sklepane šupe, pažljivo ga ostavio do sutra, a onda krenuo kući.

Kada je zamakao i bio siguran da ga niko ne vidi, izvadio je novac iz džepa i prebrojao. Onima što im roditelji daju novac za izlaske i kupovinu, recimo, skupe odjeće, ovo bi bila sića. Za nekoliko tura pića u kafani i možda još ostane za hamburger.

Srebrenu je to bilo pravo bogatstvo. Mogao je kupiti, recimo, pola pileta u mesnici, a uz to krompir, luk, neku salatu, potom brašno, ulje... I ne bi sve potrošio.

Ubrzao je kući, zamišljajući kako ulazi u prodavnicu i uzima hranu.

Pred zgradom vidio je brata kako sjedi u parku s još dvije prilike čije likove nije razaznao u mraku. Potezali su iz jedne flaše i glasno pričali.

Bilo mu je drago što vidi Sulejmana, ali mu se nije javio.

Ušao je u stan, svukao prljavu odjeću, brzo je oprao, pantalone istrljao jer su mu trebale za školu, raširio na balkon da se sve suši. Istuširao se, namazao puter na hljeb koji je kupio, a onda se opružio na krevetu. Nije imao snage upaliti TV. San je dolazio sam, a on to nije smio dozvoliti.

Moram učiti.

Upotrijebio je svu snagu koju ima da ustane, sjeo za kuhinjski sto, ispisao zadaću što brže može i uzeo učiti novu lekciju iz historije koju će ga sutra vjerovatno pitati na času.

Čitao je dok se slova nisu stopila u ravnu liniju, a onda je lagano spustio glavu na sto i zaspao lica zarivenog u historiju...

Srebren nikada nije trebao navijati sat da ustane na vrijeme za školu. Budio se sâm na vrijeme za sabah, a potom bi stigao

spremiti doručak Sulejmanu i sebi, završiti kućne obaveze ako bi ostale od prethodne noći, pa i ponoviti gradivo ako ima neki test taj dan.

Otvorio je oči i gledao nekoliko trenutaka kroz prozor. Nebo je bilo vedro.

Otkud ja u krevetu, bio sam za stolom.

Sulejman me prenio u neko doba noći.

Tako ga je nekada prenosio otac kad je bio dijete i kad bi zaspao u automobilu ili na podu dok se igrao.

Koliko je sati?

Pokušao je skočiti, ali tijelo nije slušalo. Bolio ga je svaki mišić.

Kopanje.

S naporom se podigao i pogledao na sat. Bilo je 7:50. Deset minuta do početka nastave.

Zakasniću!

U golemoj panici je odjurio koliko je mogao brže u kupatilo, a onda se, s naporom dižući ruke, obukao, zgrabio torbu i stuštio ka školi.

Na ulaznim vratima, prvi put u životu, bio je u isto vrijeme s nastavnikom.

„Oprostite što kasnim."

Nastavnik historije ga je pogledao malo u čudu. Osmjehnuo se najboljem đaku.

„Nisi zakasnio, polako."

Srebren je ušao u razred, sjeo na svoje mjesto i otpuhnuo, brišući znoj sa čela.

Stigao sam, ne smijem više ovako!

Znao je, više se neće buditi sâm, ubuduće će navijati sat, a u zavisnosti od umora koji donese s građevine, sat će odmicati od

sebe što dalje, na drugi kraj sobe, da ga ne isključi pokretom ruke kako bi nastavio spavati. Ako već ustane da isključi zvono, na pola puta je da neće prespavati školu.

Nakon što je nastava završena, zaputio se ka građevini, noseći sada u kesi presvlaku, staru, izderanu trenirku da ne prlja školsku odjeću...

Sve je ponio izuzev rukavica.

Kada je dohvatio krampu i stegnuo je u dlanu, gotovo je jauknuo. Pogledao je u dlanove. Bili su puni žuljeva, a neki su bili gotovo otvoreni.

Nastojao je zanemariti bol. Zamahivao je, tražeći najbolji položaj, ali ništa nije pomagalo. Kvasio je dlanove vodom, a bol je bila sve veća.

Nije smio odustati.

Digao bi krampu držeći dlan što dalje od grube drške, zamahnuo i pustio da sama padne.

Zemlja je bila tvrda i tražila je dodatni napor.

Onda bi stegnuo krampu i, uprkos bolu, zamahnuo. I jauknuo.

Majko, boli me!

Pokušavao je da ne doziva majku. Jer, znao je, plakala bi i srce bi joj puklo da ga vidi ovakvog.

Stegnuo bi krampu opet i zamahnuo. Pa još jednom, pa opet.

Jedan žulj je prsnuo i bol je bila gotovo nepodnošljiva.

Skinuo je majicu, pa rasparao potkošulju i skvasio je hladnom vodom, a onda omotao ruke.

Bilo je malo lakše. Bol je umanjena, ali je i dalje bila snažna.

Taj dan je iskopao puno manje.

Zidar je bio nezadovoljan.

„Danas ti je trećina dnevnice. Mora to brže."

Srebren se nije bunio.

„Izvinite."

Zidar mu je izbrojao novac, okrenuo se i otišao.

Tada je prišao jedan od radnika, pazeći da ga Zidar ne čuje.

„Mali, dnevnica je osam sati, radio si skoro šest."

Srebren je slegnuo ramenima.

„Drugi normalno iskopaju kao ti danas. Nisi ništa manje nego što treba."

Radnik je uzeo Srebrenovu ruku i pogledao u dlan.

„Ufff... Gadne rane. Dobro si išta mogao raditi."

Srebren je gledao u, očito, dobrog čovjeka pred sobom.

„Kako se zoveš, mali?"

Odgovorio mu je.

„Srebrene, stavi večeras obloge i uzmi kakvu kremu u apoteci. I sutra ne dolazi bez radničkih rukavica. I to dobrih."

„Ja sam Majstor Dragi."

Nije bilo lako!

Radila je dežurna apoteka, bila je otvorena i prodavnica građevinskog materijala jer je gradnja bila u zamahu, pa su mušterije u nabavku, naprimjer po pločice i kablove, dolazile i navečer.

Kreme su bile skupe, čak i ona najmanja pakovanja. Trebao je dati pola novca zarađenog taj dan, a to mu nikako nije bilo lako.

„Da razmislim", rekao je apotekarki, a onda izašao.

Biće dovoljne obloge kući!

Lagano je otišao do prodavnice s građevinskim materijalom. Unutra je bilo mušterija, kupovali su naveliko.

„Šta trebaš?"

„Dobro veče, rukavice, radničke."

„Jok, eto, skijaške si došo kupit kod mene. Eno tamo, na polici lijevo, izaberi sebi", rekao je prodavač i okrenuo se drugoj mušteriji.

Srebren je gledao nekoliko vrsta, od najjeftinijih do najskupljih. Prodavač mu se opet pridružio.

„Jesi li izabrao?"

Nije još. Gotovo je izustio da mu doda najjeftinije, ali je još jednom opipao koliko su tanke i, znao je, nekvalitetne, pa se vratio tvrđim i boljim. Sjetio se riječi Majstora Dragog da uzme dobre.

Bolje da sada dam više para, pa da mogu radit, nego da uzmem loše, pa da više uopšte ne radim.

Iz radnje je izašao s najskupljim, a onda se odlučno zaputio ka apoteci i odatle izašao s kremom koju će mazati narednih dana, dok se žuljevi ne povuku.

Pred kućom je svratio u granap i ostalo mu je novca taman da kupi čokoladu od sto grama. Uslast je pojeo pola do kuće, a drugu polovinu zamotao i stavio na stranu stola gdje sjedi Sulejman, da ga dočeka.

Okupao se, pojeo jabuku koju je jučer kupio, a onda uzeo knjige da uči za sutra. Uspio je pročitati nekoliko lekcija, naviti sat i zaspati prije nego što je glavom dotakao jastuk.

Kasnije će se naviknuti na ovaj ritam, steći snagu, naučiti toliko da sâm može napraviti kuću od temelja do krova, uključujući provođenje struje, vode, kanalizacije...

Sve zahvaljujući dobrom majstoru i čovjeku Dragom.

Majstora Dragojla Vukovića cijeli kraj je zvao Majstor Dragi, što je bio nadimak koji je savršeno pristajao njegovom karakteru.

Bio je u kasnim pedesetim, mršav, sijed i žilav, pun snage kakvu, valjda, čovjek može steći provodeći svaki dan radeći na građevini, uglavnom na čistom zraku. Žena mu je bila domaćica, a

sin policajac i kćerka arhitektica, živjeli su u Sarajevu, povremeno dovodeći svoju djecu roditeljima u seosku kuću kraj Srebrenice. Ni boravak rastrčanih unuka nije sprečavao da Majstor Dragi ide poslom na građevinu niti je namjeravao prestati s radom sve dok ga zdravlje služi.

„Bio sam malo veći od vas kad sam zamiješao prvi beton", pričao bi unucima uvečer pred spavanje, uz puno objašnjavanja kako se vežu zidovi, koliko je potkov važan krovu da ga vjetar ne odnese, zašto je najbitniji dio izolacija...

„Pusti djecu, čovječe, neće niko od njih zidat", govorila bi mu žena.

Zalud.

On je dalje pričao o najboljem omjeru cementa, pijeska i vode, teškom kovanju bukovih greda u kojima se krive ekseri, uljima kojima maže grede da ne truhnu...

„Bolje da ovo znaju, već da ih kakav majstor u budućnosti zavrće i pravi budalom. Da vidiš ovog Zidara, pogodi se đuture za cijenu, a onda ugradi najgori materijal, pravo smeće, zagladi preko njega i ode dalje. Učen svijet napravi budalama i još se ruga kasnije pred nama kako ga je zajebo."

„Ti ćeš, svakako, unucima gradit kuće, kakav lopovski Zidar", odgovorila bi mu žena.

Zalud.

Majstor Dragi bi govorio da uvijek naprave pločnik oko kuće da im bude čisto, ali da ga malo, gotovo neprimjetno, ukose prema vani da baca vodu dalje od kuće kada padne kiša ili se topi snijeg. Da, isto, naprave mali pad i kada betoniraju vrh šahta, da odvodi vodu...

Uvijek bi svaku priču začinio događajima iz radnog vijeka, pa bi sve bilo posebno zanimljivo djeci. Pričao je kako je, dok je radio

krov, vidio medvjeda koji je lijeno sjeo pod zid i otišao navečer, a da se još dugo bojao sići. Govorio je o padovima s kuća i kako da se zaštite i čuvaju. Pripovijedao je o gradnji kraj ceste, gdje je prvi put vidio suprugu koja mu je dobacila jabuku, nasmijala se i otišla, što je bio uvod u zajednički život s puno ljubavi i razumijevanja.

Epizode ovih priča su bile nepregledne i djeca su ih mogla slušati bez prestanka.

No, bila je jedna tema djeci još draža, a njemu teža. I pristajao je pričati o njoj jedino u trenucima kada je bio posebno raspoložen zaviriti duboko u prošlost.

Bile su to priče o ocu, partizanu iz Drugog svjetskog rata.

Kada je moćna njemačka vojska 1941. godine nagrnula u Jugoslaviju i na cijeli Balkan, Dušan Vuković je psovao iz sveg glasa izdajničku vladu, lošu vojsku i sve ostalo po spisku, što Majstor Dragi unucima, naravno, nije spominjao. Pridružio se četničkom odredu pod komandom majora Jezdimira Dangića, dajući sve od sebe u borbi protiv ustaša. Jurišao je prvi, izlagao tijelo neprijateljskoj vatri, ne žaleći život. Njegova hrabrost pročula se cijelim krajem, pa vremenom sve do vrhovnih štabova svih vojski koje su harale istočnom Bosnom. Čuli su za njega četnički, partizanski, ustaški, a naposljetku i njemački komandanti. Bio je poznat kao Junak Dušan.

No, vrlo brzo su se desile dvije stvari koje Dušan nije smatrao junačkim.

Četnici su počeli masovne napade na nezaštićena muslimanska sela i svjedočio je masovnim ubistvima i klanjima, čega nisu bila pošteđena ni djeca, te silovanjima uplakanih djevojaka, koje bi naposljetku bile brutalno ubijene.

I prvi put u životu bio je nemoćan da nešto spriječi. Udaljio bi se sâm iz sela, ali su ga stizali vriska i plač stradalnika. Vidjevši

to, dovlačili su mu najljepše djevojke i opljačkane stvari da ga odobrovolje, ali je svaki put s gađenjem odbio.

Tada se desila druga stvar koju nikako isprva nije mogao shvatiti. Počela je saradnja njegovih četnika s Nijemcima. Major Dangić je oštro naredio da ne smiju napadati njemačke jedinice, već samo ustaše i muslimane, koje je zvao Turcima, držeći srceparajuće govore o srpstvu i najavljujući skoro odvajanje od NDH i pripajanje Srbiji.

Junak Dušan je znao da nije na pravoj strani.

Jedne noći tiho je uzeo konja, zajahao i prošao pored četničkih straža, koje su navikle na njegove stalne odlaske da obiđe porodicu ili izvidi okolinu, pa mu nisu pridavale pažnju.

Junak Dušan je jahao pravo u najbliži partizanski štab za koji je, naravno, znao tačno gdje se nalazi.

Ujahao je u rano jutro, a partizani, među kojima su ga neki znali lično, propustili su ga do komandanta odreda koji je izašao razrogačenih očiju. Dušan je samo rekao:

„Želim u partizane!"

Vijest je poput bombe ponovo odjeknula u štabovima svih vojski, za koje se među običnim svijetom nije znalo ko se protiv koga bori. Partizani su ratovali protiv Nijemaca, ustaša i četnika. Nešto ranije su nastupali sa četnicima, ali je ta saradnja brzo prekinuta, jer su četnici napravili pakt s okupatorom. Potom se pričalo da partizani s ustašama napadaju četničke snage, o čemu se kasnije, i kada je Njemačka kapitulirala, nikada nije pričalo.

No, vrlo brzo je postalo kristalno jasno da su partizani jedina formacija koja se bori protiv često udruženih Nijemaca, četnika i ustaša.

Junak Dušan je stavio šajkaču s petokrakom i ponovo osjetio onaj polet kao kada je tek krenuo u rat. Partizani su ga brzo

odlikovali, a potom koristili da pomogne u prevođenju brojnih četničkih formacija u njihove redove.

Istina, Dušan bi ih radije pobio zbog zlodjela nad civilima, ali se uglavnom povinovao naredbama, iako svjestan da su mnogi među njima koljači. Mogao je samo napustiti i partizane, ali nije bilo druge formacije i ostao bi da se bori sâm protiv svih, što nije bilo moguće.

Ubrzo je komandovao prvo malom, a kako je nizao uspjehe, sve većom jedinicom. Isprva nije dozvoljavao da mu popune dolaze iz bivših četničkih jedinica, ali je shvatio da griješi te ih je tražio sve više, uključujući okorjele ubice koje je isturao u prve redove u najtežim bitkama, iz kojih se redovno nisu mogli vratiti.

Znali su visoki komandanti šta radi, ali se o tome šutjelo.

Jezdile su Balkanom priče o partizanskoj jedinici Junaka Dušana, koji štiti sva sela i sve narode, bez obzira na to o kome je riječ.

Predviđali su mu visoku generalsku poziciju, pogotovo otkad je postalo izvjesno da Nijemci gube rat, jer su se polako, ali ustrajno povlačili preko Balkana.

Tada je Junak Dušan preuzeo novi zadatak. Pohvatati odbjegle četnike, koji su se skrivali po istočnobosanskim vrletima.

Malo ko je znao taj teren bolje od njega. Prošpartao je njime prvo kao četnik, a potom kao partizanski junak, sve od Srebrenice do Višegrada i Foče, pa natrag do Han-Pijeska i Romanije. Znao je puteve, sela, gudure i moguća skrovišta zločinaca.

Znao je i nije se obazirao na prijetnju. Naišao je na trag nekih četničkih vojvoda za koje se čak vjerovalo da su se domogli inostranstva, možda i same Amerike. Nošen golemom hrabrošću i entuzijazmom, uz tek nekolicinu boraca, usred noći ujahao je direktno u četnički dobro branjeni osinjak.

Borba je bila brza i okrutna.

I četnika je bilo previše.

Junak Dušan je kosio sve oko sebe, svjestan da ostaje bez municije. Onda udarao praznim oružjem, potom golim šakama, sve dok ga nekoliko metaka nije dokačilo po nogama.

Polegnut na zemlju nije prestajao da se bori, sve dok ga nije onesvijestio jedan metak koji mu je okrznuo lobanju.

Došao je sebi čvrsto vezan i svjestan šta ga čeka.

Mučenje!

I nije se prepao, spreman da izdrži i ne pusti ni glas dok su mu mislima prolazila lica i vrisci žena, djece i staraca koje su mučki ubijali oni s kojima se isprva borio, a koji mu sada spremaju sporu i tešku smrt.

Znao je njihove metode.

Gledao noževe koje izvlače iz korica, spremne da započnu krvavi pir.

Izgubili su rat i jedino što im je bilo preostalo jeste da sav bijes iskale na Junaku Dušanu, onom koji ih je napustio i poslije žestoko prorijedio njihove redove.

Jedan četnik, koji je bio u toj grupi što se domogla Dušana, puno godina kasnije, kada je amnestiran i živio normalno u Jugoslaviji, smogao je snage ispričati da nije prisustvovao gorim scenama, a vidio je mnoga mučenja, silovanja i ubistva, pa dijelom i učestvovao u njima.

Majstor Dragi nije unucima kazivao o svemu, da sačuva dječiji um grozota kakve se ne mogu ni zamisliti.

Ako je bilo utjehe, onda su to riječi ovog četnika koji je svjedočio mučenju. A koji je rekao da nije mogao vjerovati takvoj snazi i otporu Junaka Dušana da pusti i najmanji glas ili jauk.

Pozivali su ga da moli za milost. Odbio je, dok mu je krv tekla kao potok iz usta, nosa i ušiju.

Tražili su da uzvikuje: „Za kralja i otadžbinu!"

Nasmijao se, što se jedva prepoznavalo na smjesi koja je ostala od lica.

Tjerali su ga da psuje Tita i partizane.

Prije nego što će izdahnuti, četnik svjedok je s njegovih usana mogao pročitati, jer glasa više nije bilo:

„Smrt fašizmu, sloboda narodu."

I Majstor Dragi je bio ponosan na svog oca.

Majstor Dragi se, inače, pred unucima nikada nije žalio. Sasvim normalno i hladno je govorio kako je odmah iza rata ostao bez majke koja se razboljela. I kako ga je vlast, kao sina narodnog heroja, jasno, o trošku države spremila u dom za djecu bez roditelja, s donekle povlaštenim statusom da bi se mogao školovati. Završio je osnovnu školu, a onda po vlastitoj želji zidarski zanat. Kada je upoznao Srebrena, to dijete, jedno od brojnih koje Zidar divljački iskorištava da rade za siću, dok on na tuđem radu i lošem materijalu uzima ekstra zaradu, u njemu se nešto pokrenulo. Majstora Dragog nije smio varati i nije ga uzimao često, jer mu ovaj nije dozvoljavao da fušeri na vitalnim dijelovima kuća.

Majstor Dragi je Zidara mogao porediti samo sa četnicima iz priča o ocu. I radio je za njega samo kada bi se gradio objekat nekoga koga zna, da ga zaštiti od fušeraja s kojim bi se ovaj bez njega suočio.

Vidjevši Srebrena, znao je da mora zaštititi i to dijete.

Srebren je radio s Majstorom Dragim i učio zanat, ali istovremeno nije posustajao u školi. Stjecao je snagu i vještinu, a pritom je volio slušati Dragine priče koje je ovaj, dok reda cigle

ili daske za krov, pripovijedao kao da sjedi na najudobnijoj sećiji. Naposljetku, od Majstora Dragog je čuo sve o njegovom ocu, nosiocu Partizanske spomenice.

Srebren nije mnogo zarađivao, ali bilo je dovoljno da ne budu gladni, da povremeno može kupiti osnovnu garderobu i cipele, pa čak i da nešto ostavi sa strane, ako ikada sebi mogne priuštiti fakultet. Mjesecima je skupljao novac u malenoj koverti u ormaru, s uvjerenjem kako studiranje više nije tako nemoguća misija.

A onda je sve puklo.

Jednog dana čim je uzeo kovertu da doda dio zarađene dnevnice, odmah je shvatio da je prazna. U nekoliko navrata je zavirio u nju, zalud.

Stomak mu se zgrčio i borio se da mu suze ne krenu niz lice.

Sulejman!

Našao ga je u kafani, okruženog bestidnim pijanim djevojkama, za pretrpanim stolom hrane i pića.

Pogledi su im se sreli.

Srebren nije prilazio, Sulejman nije ustajao.

U trijeznim očima jednog je bio bijes, ali ne i mržnja.

U pijanim očima drugog je bio osjećaj krivice, stida i jasnog uvjerenja da je iznevjerio mlađeg brata.

Srebren je samo izašao, a Sulejman tu noć nije dolazio kući.

I o ovom događaju nikada nisu progovorili.

No, ostavio je trag, pogotovo na Sulejmanu, pogotovo kada se uskoro desio još jedan događaj. Srebrenu toliko malen da mu više nikada nije pao na pamet, a Sulejmanu je bio ogroman poput brda, toliko da ga je natjerao da se značajno promijeni.

Srebren je radio na jednoj velikoj kući gotovo pred sami ljetni raspust. Bio je prehlađen nekoliko dana i, dok je miješao

beton i vukao ga u civarama, osjetio je kako dobija temperaturu i da jedva hoda, a kamoli radi.

U jednom trenutku se pošao srušiti i zajaukao je.

Baš tog trenutka ulicom je nailazio Sulejman, polupijan i u društvu dvije prostitutke. Spazivši Srebrena, odjednom se otrijeznio. Nije zastao, ali je na kraju ulice otjerao kurve, ušao u stan i počeo plakati.

Tu noć nije popio ni gutljaj alkohola, sutradan također, a koncem sedmice je otišao kod vlasnika kafane, zatražio i dobio stari posao.

„Ponovo pjevam, ne moraš više raditi na građevini", rekao je bratu ujutro. „Barem ne onoliko. Bolje je da se posvetiš školi."

Srebren mu isprva nije vjerovao, a koji mjesec kasnije je smanjio fizički rad, jer su imali dovoljno za hranu i osnovne potrepštine.

Sulejman se nije potpuno okanio lakih žena i alkohola, ali se više nije doveo u situaciju da ne može stajati na sceni, a Srebren je opet imao mnogo više vremena za školovanje.

Život je tekao...

Kada je Srebren završio srednju školu i odslužio obavezni rok u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, ipak je poželio otići u Sarajevo. Na studije.

Upis na fakultet, čak i kada živite u gradovima punim univerzitetskih centara, uvijek je stresan i za dijete i za roditelje.

Šta upisati? Je li to, zaista, pravi izbor? Hoću li uspjeti? Da sam, ipak, malo bolje učio u srednjoj školi? Moji roditelji nemaju dobra poznanstva kao njegovi?

Bezbroj je dilema i pitanja.

Djeca koja dolaze iz manjih sredina u kojima nema fakulteta, suočavaju se s dodatnim problemima. Ti problemi postaju kao

brdo koje valja preći ako nemate roditelje, a još dolazite iz male sredine.

Srebren Pozder je gledao u svoje ocjene. Bio je najbolji. Proglašen ponosom škole i iz učenja i iz vladanja.

Ali, oni mnogo lošiji od njega već sutra putuju prijaviti se na fakultete koje će platiti roditelji, a on...

Stipendije su dobili neki drugi đaci... On nije.

Tražio je stipendiju za Pedagošku akademiju. Želio je biti učitelj. Rekli su mu:

„Da si bilo šta drugo izabrao, dobio bi. Ali, učitelje ne finansiramo!"

„Zašto?"

„Nismo nikad... Gdje baš to izabra?"

Srebren je znao da to nije razlog. I da je izabrao medicinu, ne bi dobio stipendiju.

„To je najstarija visokoškolska institucija u Bosni i Hercegovini. Osnovana je 16. 1. 1946. godine", rekao je kao da odgovara pred profesorom.

Opštinar ga je gledao: „To je viša škola."

Opštinar mu se gadio: „Bila je do 1969. Tada je transformisana u Pedagošku akademiju."

Otišao je iz kancelarije s puno nervoze u želucu... Kada je naposljetku i pomislio promijeniti nakanu, možda izabrati nešto drugo i mimo prve želje, sve stipendije su bile dodijeljene. Mahom onima što su mogli sebi platiti studiranje, a pritom su imali daleko lošije ocjene od njega.

Da, šta god da je izabrao, stipendije su već ranije bile namijenjene drugima.

Sulejman se upravo probudio i završio tuširanje. Gledao je bunovno u brata.

„Srebreni, što si to zamišljen danima?"

Mlađi brat je stavljao kafu.

„Ništa!"

Sulejman ga je netremice gledao:

„Šta sad kontaš?"

„Kako misliš?"

Sulejman je pio prvi fildžan kafe i pripaljivao cigaretu.

„Šta ćeš sad poslije vojske?"

„Nemam pojma! Možeš li me gdje uvaliti da radim?"

Sulejman je spustio fildžan, odložio cigaretu u pepeljaru i prvi put je nakon dugo vremena Srebren u bratovim plavim očima vidio bistrinu.

„Jesi li ti normalan? Pitam te šta ćeš studirat."

„Htio sam Pedagošku akademiju, za učitelja, ali nema stipendija za to!"

Sulejman nije skidao pogled s brata.

„Šta će ti stipendija?"

Srebrenu je sve počelo ići na živce. Nije ga nerviralo previjanje rana, držanje bratove glave dok povraća, pranje ubljuvane odjeće, održavanje stana, kuhanje... Ali je bio dovoljno nervozan što su izgledi da upiše željeni fakultet minimalni i samo mu je još trebalo bratovo propitkivanje, za koje nije vjerovao da igdje vodi.

„Čuj, šta će mi?! 'Nako. Sarajevo mi pred nosom. Eto tu, preko ulice, da mogu na predavanjima odškrinut prozor i slušat uživo kako pjevaš iz kafane. Ne trebam ni plaćat stan u drugom gradu, ni prevoz, ni hranu, ni knjige..."

Sulejman je polako ustao, otišao u drugu sobu i za nepunu minutu se vratio s kovertom.

„Izvoli."

Srebren je uzeo kovertu i izvukao svežanj krupnih novčanica.

„Šta je ovo?“

„Tvoja stipendija za studiranje!“

Srebrenu su tog trenutka, bez ikakve najave, krenule suze. I nije mogao da ih zaustavi, iako je pokušavao iz sve snage.

„A kako ćeš ti bez mene? Šta ćeš jesti?“

Sulejman se nasmijao i ponovo zapalio cigaretu koja se trenutak ranije ugasila u pepeljari.

„De ne zajebaji me. Pakuj kofer i noga!“

* * *

Izdavanje soba studentima uvijek je zahvalno. Naravno, ako su spremni zaista učiti, a ne lumpovati i dovoditi društvo koje, uz trešteću muziku, ne spava po cijelu noć.

Srebren je došao s namjerom da što prije okonča studije, pa makar morao učiti po cijelu noć.

Izdavanje soba se uvijek isplati. Naravno, ako vam podstanari plaćaju na vrijeme.

Srebrenu je Sulejman dao novac za koji je znao da će ga čuvati i trošiti samo na ono što mu treba, bez pare bačene na nepotrepštine.

Istina, prvobitna namjera mu je bio smještaj u nekom studentskom domu, gdje ima i hranu u restoranu, ali kako je skoro odustao od dolaska u Sarajevo, predao je molbu prekasno i više nije bilo mjesta. A, i da je na vrijeme, veliko je pitanje da li bi bio primljen, jer je bila ogromna navala svih studenata iz unutrašnjosti, pa se često potezala veza da se dobije mjesto.

„Šta ćeš u domu?! Imaš pare, plati sebi sobu ili stančić gdje ćeš imati mir. Slaću ti poštom još para svakog mjeseca, ne sekiraj se", rekao mu je Sulejman.

„Mislim da mi neće trebati!"

Sulejman je brata gledao s puno ljubavi.

„Znam, ali ne usteži se preko mjere. Izađi uvečer s društvom, popij makar sok. Jedi u restoranu, slobodno."

Srebren je brata gledao s puno ljubavi.

„Hoću."

Sulejman je znao da laže i da će braco silno štedjeti.

Ko ne zna kuhati, a nema novca da se stalno hrani vani, to jeste problem. Bilo je mladih koji bi jeli samo suhu hranu tokom studiranja, pa su znali trajno oštetiti stomak i probavni trakt.

Srebren nije imao tih problema. Otkad se razboljela majka, kuhinju je preuzeo na sebe i mogao je spremiti sve: od domaće supe skuhane na kostima, preko piletine i mesa zapečenog s krompirom ili rižom u rerni, do zahtjevnijih bosanskih jela poput punjenih paprika, pa čak i sogan-dolme ili japraka. Spremanje pilava ili makarona uopšte nije nazivao kuhanjem. Znao bi napraviti i pitu ako treba, ali je radije vrijeme provodio učeći.

„Srebreni, da nisi tako pametan, dao bih te u kuhare, ali šteta da ne odeš na fakultet", znao bi reći Sulejman tokom ručka.

„Naučio sam od mame."

„Jesi, ko da njeno jedem... I ne spremaj ništa za sutra, donijeću nam iz kafane obojici."

„Što ćeš plaćat bezveze..."

„Ko će plaćat? Uzeću iz kuhinje."

Srebren ga je gledao s nepovjerenjem.

„Je li može tako?"

„Jok, eto, ne može. Kuhari zarađuju ko inženjeri, a nose šta ostane kući."

I zaista bi nekad Sulejman donio hranu, a opet bi drugi put poslije svirke, opijanja i petljanja s raznim ženama, zaboravio uopšte doći kući, a kamoli donijeti jelo. I Srebren se prvenstveno oslanjao na sebe, kupovao namirnice i redovno spremao obroke.

Stoga mu spoznaja da se mora sâm brinuti o hrani tokom studija nije pričinjavala problem, osim što je uz sobu u najam trebala spadati i upotreba kuhinje. Prije puta u Sarajevo kupio je novine, zaokružio oglase o izdavanjima i otisnuo se na put autobusom koji će ga vijugavim i uskim cestama odvesti u novo poglavlje života, kojeg se nije bojao.

Nakon što je obišao nekoliko adresa koje su ili bile predaleko ili nisu imale kuhinju u ponudi, Srebren se zaputio strmom ulicom Bistrika, obasjanom jesenjim suncem koje ne prži, ali ugodno grije lice i šake, pa šetnja prija čak i kada pred sobom imaš zadatak.

Kad mi je ovako lijepo, naći ću ja i lijep smještaj.

Nije žurio. Hodao je polako, nogu za nogom. Lišće je neprestano lelujavo padalo s drveća, a u njemu je život bujao. Pogledao je u novinskim oglasima ime ulice još jednom, pratio brojeve na plavim tablama i konačno se obreo pred zidom od starih cigli i kanatima koji su skrivali pogled na kuću i avliju.

Nije bilo zvona i gledao je kako će ući. Očekivao je zaključana vrata, tek je onako posegnuo za štekom i... Vrata su se otvorila.

Napravio je korak i imao osjećaj da ulazi u stara vremena. Avlija je bila prostrana i svijetla, sva u kaldrmi. Usred bašte bilo je tek jedno drvo – razgranata jabuka debelog stabla koja je pravila hlad nad cijelom avlijom. U lijevom uglu bio je masivni drveni sto s klupama na obje strane, a iznad vinova loza. Na drugoj strani

avlije bilo je betonsko korito i iz česme je curila voda tankim mlazom. Svuda između bili su plavi hadžibezi. I nije se čulo ništa osim pokoje ptice.

Kao u bajci.

Omamljen, stajao je Srebren u avliji i razgledao oko sebe. Jedna grlica prhnula je iz krošnje i sletjela mu pored noge. Nasmiješio se i nježno, da je ne prepadne, izvukao iz džepa jakne sendvič što ga je sebi spremio za puta, odmotao salvetu, a onda počeo mrviti komade i bacati joj. Ptica je brzo kljucala, a on je poželio da ovaj momenat ne prestane.

Tada se oglasio ezan. Grlica je odlepršala ka nebu, a iz kuće je izašao starac, uređen kao da ide na svadbu. Nije imao kravatu, ali jeste elegantan sako i francuzicu ispod koje se sa strana nazirala sijeda kosa. Srebren se pobojao da će iznenaditi, možda i prepasti starca, ali mu se ovaj nasmiješio.

„Gledao sam te kako hraniš grlicu."

„Izvinite što nisam odmah pokucao, ja sam student, tražim smještaj."

„Znam. Sačekaj me, idem na ikindiju. Pričaćemo kad se vratim."

„I ja bih klanjao."

Starac se opet osmjehnuo.

„Hajde sa mnom, tu je džamija. Obradovaćeš hodžu, nema danas puno mladih u džamiji."

„Ja sam Srebren."

Starac mu je pružio i stisnuo ruku. Bila je hladna i suha, ali puna srdačnosti.

„Dedo Abid. Hajdemo, Srebrene, da stignemo sunete. Imaš li abdest?"

„Nemam."

„Uzmi tu na česmi. Eto nanula, a na štriku ti je čist peškir."

Ova će ceremonija zajedničkih odlazaka na namaze uskoro postati stalna između starca, kojeg će mladić neodoljivo podsjećati na sina, te mladića, kojeg će starac stalno podsjećati na oca.

Upravo na ono što je nedostajalo i jednom i drugom.

Džamija je bila stara više vijekova, s drvenom munarom i debelim zidovima. U safu su stajala tri stara čovjeka i jedna žena daleko iza. Efendija se spremao početi namaz kada je ugledao Abida i Srebrena. Zagledao se u novo lice, zurio netremice u mladost koja je kročila unutra, osmjehnuo mu se, a onda se začula molitva koja je Srebrenu odmorila dušu nakon dugog puta i potrage za smještajem.

Bože dragi, ovdje je sve tako umirujuće.

I kuća je bila stara, čovjek bi pomislio gotovo kao džamija, mada, jasno, nije bilo moguće da stoji tu od 15. vijeka. Ali, jednospratna ćerpičara sasvim sigurno nije mogla imati manje od stotinu godina. Takvu blijedu, svjetloplavu očuvanu fasadu Srebren nikada ranije nije vidio. Bila je jednostavna i lijepa. Ulaz je vodio na zatvorenu verandu s brojim prozorima zastrtim bijelim zavjesama, a unutra se stupalo preko dva kamena stepenika ukrašena s dva crvena pokrivala. Izuvalo se ispred stepenika.

„Izvoli, sine."

Srebrena je zaboljela riječ *sine*. Prešutio je. Izuo je cipele i kročio unutra.

Stari bosanski ćilim bio je prostrt duž verande, lijevo od ulaza bila je velika, očito, udobna sofa, a ispred nje je stajao sto.

„To je moje mjesto, tu sjedim, spavam, jedem, pijem kafu, pušim..."

Na desnu stranu je bio špajz.

Pravo se ulazilo u spojene kuhinju i mali dnevni boravak, a tu je bio šporet na loženje. Sve je bilo uredno, gotovo netaknuto.

„'Vamo je tvoja soba, naravno, ako je uzmeš."

Iz tog malog dnevnog boravka, vrata su vodila u novi, pravi dnevni boravak namijenjen studentima, s dva zelena udobna starinska kauča i stolom između. Soba je imala dva dvokrilna prozora i primala puno svjetlosti.

„Nemam radni sto, pa to odbija mnoge studente."

Srebren se osmjehnuo.

„Meni ne treba radni sto, ovaj je sasvim dobar."

Starac je nastavljao:

„Ako imadneš puno pisati, sjedi za kuhinjski da ne iskriviš kičmu. U mojim godinama počnu stizati aferimi iz mladosti."

Srebren je klimnuo glavom kao da razumije.

„Ima još jedna stvar koja posebno odbija studente."

Srebren ga je gledao bez riječi, očekujući da starac sâm nastavi.

„Nema unutrašnje banje. Na WC moraš vani."

„Nije to strašno."

„Nije sada, ali jeste zimi. U kući ugrijem vodu pa se kupam u kadici. Tako ćeš morati i ti. Ako uzmeš sobu."

Srebren je na trenutak pomislio da je to stvarno nezgodno. Ali, od svega što je vidio, ovdje se osjećao najugodnije. Usto, pješke je mogao biti u centru grada za pet-šest minuta, što je značilo da se ne mora gužvati u gradskom prevozu i nervirati da li će zakasniti na predavanja ili ispite.

Ako baš ne bude išlo, uvijek ću imati vremena nakon predavanja potražit novi smještaj.

„Sjedi, zapali ako pušiš."

„Ne pušim, hvala."

Srebren je sjeo na verandu. Starac je otišao u kuhinju i vratio se sa čašom domaćeg soka od ruže.

„Kad ne pušiš, sigurno nećeš kafu, evo ti sok. Pravi komšinica Fatima, donese mi uvijek otkako je nana preselila."

Sok je bio sladak i slasan. Srebren je tek osjetio koliko je žedan i iskapio bi ga odmah da ga nije bilo stid.

„Popij slobodno sve, nasuću ti odmah novi."

„Hvala vam puno."

Dedo Abid je donio novi sok, sjeo i zapalio cigaretu.

„Odakle si?"

„Srebrenica."

Kimanje glavom.

„Koga imaš?"

„Starijeg brata."

Šutnja. Srebren je znao da se pita šta mu je s roditeljima.

„Otac je poginuo u saobraćajnoj nesreći, mati se razboljela i umrla."

Starac nije dizao pogled. Samo je jače udahnuo.

„Da im dragi Allah podari lijepi džennet."

„Amin."

„Moja hanuma je preselila ima četiri godine. Ona je vodila ovu kuću, nisam morao ustati sa verande."

Imaš li djece, dedo?

Srebren svoje misli nije izgovorio.

„Imam sina... Živi u Americi... Rijetko dođe..."

„Neka je živ i zdrav."

„Neka je... Neka je... Nazove... Tu i tamo... Pošalje pare... Šta će meni pare...?! Ne fale mi... Dijete mi fali... Nema on djece, pa i ne zna koliko voliš dijete... Od čega ti plaćaš studije?"

„Brat radi... On mi je dao."

„Živ i zdrav bio. Nikad mu to nemoj zaboravit."

Srebren je tog trena pomislio na Sulejmana i toplina mu je prošla srcem.

„Koji si fakultet naumio?"

„Pedagoška akademija."

Kimnuo je.

„Dobro si upisao. Human si. Bićeš pažljiv prema djeci kao što si prema onoj grlici."

„Hvala vam... Nadam se..."

„Hoćeš li uzeti ovu sobu?"

„Ja bih, samo moram znati koliko..."

Dedo Abid ga je prekinuo pokretom ruke.

„Pošten si. Obišao si i druge, znaš cijene. Sve je to ublizu. Koliko je tamo mjesečno, podijeli na tri. Kod mene ti je ta ista cijena za tri mjeseca."

Molim?

„Dedo Abide, to je prejeftino, ja ne..."

Opet pokret starčeve ruke.

„Kad dajemo drugima, dajemo sebi... Raspremi se, odmori... I obećaj mi nešto."

Šta?

„Kažite?"

„Završi fakultet."

„Zbog toga sam došao."

„I odgoji svoje dijete da poštuje roditelje i bude uz vas, ako Bog da."

„Obećavam."

„Hajde sad, odmori se, čeka te studij."

* * *

Mladi što iz malih mjesta dolaze na školovanje u Sarajevo, obično su u početku općinjeni gradom, ritmom, modom...

Mladi što iz velikih gradova odlaze u mala mjesta, recimo, tokom ljetnog raspusta obići rodbinu, obično ne znaju šta će od dosade i vrijeme provode mrzovoljno razgovarajući i gledajući televiziju. Drsko odgovaraju roditeljima, dure se, prave važni pred vršnjacima.

Selma Dizdar je bila Sarajka, rođena u centru, odrasla u velikom stanu u jezgri grada, zasuta roditeljskom pažnjom koja joj je život činila lagodnim, okružena drugaricama, zavidnim i manje zavidnim, dobijala je sve što je željela... Imala je sve preduslove da se u Srebrenici dosađuje i mrcvari sve koji je okružuju i zasipaju pažnjom, svejedno činili to iz profesionalnosti ili da učine uslugu njenim roditeljima.

„Jadna im majka, poješće ih sve“, rekla je majka u autu.

„To je moja princeza“, odgovorio je otac. „Ali hoće.“

Mogla je šta je htjela i sve bi joj udovoljili.

I mrzili je s namještenim osmijehom.

Ali nije. Bila je najbolji pacijent. Ispunjavala je sve zahtjeve ljekara, lijegala je na vrijeme, bila zadovoljna hranom, nije imala nikakvih posebnih zahtjeva, pomagala starijima koji jedva hodaju da savladaju stepenike ili ulazak i izlazak iz bazena...

Svi su je zavoljeli.

Jednokrevetna soba, ustvari, bio je omaleni apartman hotela „Domavija“, sasvim dovoljan za udoban boravak dvoje ljudi.

Selma je u njemu imala sve što je trebalo za liječenje koje se prvenstveno ogledalo u odmoru. Palo joj je na pamet da vrijeme prekrati laganim čitanjem školske literature, ali se oduprla toj namjeri jer je znala da će je učenje povući i da se možda u neko doba opet neće odvajati od knjige.

Ustala je lagano i širom otvorila prozor. Bilo je sunčano i vedro, nisu se čuli automobili ni ljudi, tek pokoja ptica. Pogledala je na sat. Bilo je 6:15 ujutro.

Dobro jutro, djevojko, postala si ranoranilac.

Ako se dobro sjećala, zaspala je prije deset sinoć i hvatala je ritam ranog liježganja i isto takvog ustajanja. U Sarajevu je kasno liježala, znala je učiti do tri ili četiri sata ujutro, a rano bi ustajala, nekada prije sedam, pa je manjak sna nadoknadila tek nekad vikendom. I anemijom, naravno.

Ovdje je sve bilo drugačije: tiše, usporenije, mirnije i nekako... ljepše.

Zategnula je krevet, iako će to nakon nje učiniti sobarice, pažljivo oprala zube i umila se, obukla trenirku i zaputila se u uobičajenu šetnju gradićem prije odlaska na doručak i terapije.

„Opet si poranila“, pozdravio ju je recepcionar.

„Dobro jutro, Ranko. Vi ste još tu?“

„U osam predajem smjenu, pa idem pravo na njivu. Naspavaću se večeras“, rekao je ljubazno.

„Vi ste baš vrijedni.“

Izašla je i duboko udahnula svježi jutarnji zrak.

Bože, kako je ovo lijepo. Kakva je šteta propustiti rano jutro.

Sišla je niz nekoliko stepenika i polako krenula. Ulice su bile puste, a da tako uskoro neće biti, govorili su automobili parkirani na sve strane oko lječilišta. Kako su hoteli i stacionari bili puni, ljudi su unajmljivali sobe u privatnim kućama.

Vidjela je tek nekoliko dostavnih vozila u pokretu. Gazda malog restorana stavljao je stolnjake vani i raspoređivao stolice.

„Može li limunada, čika Omere?"

„Bez šećera?", odgovorio je gazda.

„Bez šećera."

„Pazi ti, mala, želudac, ne prija to svakome."

„Čuva mi to vitku liniju."

Omer se namrštio.

„Vi, današnja omladina, samo nešto izmišljate. Kakva linija?! Da jedeš dobro, ne bi ti imala anemiju."

Selma se nasmijala priči koja je svako jutro bila identična.

Limunada je bila gotova za nekoliko minuta, a gazda joj je donio komad vruće pogače, maslac i domaći džem.

„Ovo ti pojedi, da obraduješ želudac. Dođe mu da zaplače kad pomisli na tu kiselinu koju trpaš u njega."

„Zar može želudac plakati?"

„Ako ne može želudac, mogu ja kad te vidim tako mršavu. Hajde jedi to, kuća časti."

Selma je iskapila limunadu, otkinula pola komada pogače, namazala na nju puter pa džem i slasno pojela. Drugu polovinu je bacila pticama koje su se već skupile oko nje, znajući da ih čeka obrok. Ostavila je novac za limunadu na sto i mahnula gazdi.

„Hvala puno."

Krenula je dalje ulicama, gledajući vlasnike kako otvaraju male radnje. Na istom mjestu kao dan ranije, čekala ju je crno-bijela mačka kojoj je sačuvala zalogaj pogače sa džemom.

Čula je kako mačka prede... Prigušeni krik u njenim ušima kao da je spadao u mačije oglašavanje. Potom je krik prerastao u jauk, a jauk u pjesmu.

Šta je ovo?

Stala je nesigurno. Zvukovi su dopirali iza jedne kuće tačno prekoputa restorana kojeg je zapamtila po cjelonoćnoj pjesmi. Napravila je prvi nesiguran korak, a onda ubrzala i konačno provirila.

Čovjek. Mlad. Visok i krupan. Sjedio je naslonjen leđima na zid i pjevušio kroz bolne jauke. Glas joj je bio poznat. A bila je sigurna da ga ne zna. Sasvim ohrabrena i bez puno razmišljanja stala je pred njega. S mukom je podigao glavu i zagledao joj se u lice.

Niz lice mu je tekla krv, a donja usna je bila potpuno razbijena.

„Jeste li dobro?"

Ja kakvo glupo pitanje postavljam.

Mladić je imao snage nasmiješiti se.

„Čim pjevam, dobro sam. Loše je kada više nema pjesme."

„Neko vas je napao?"

„Ni prvi ni zadnji put."

„Idem po policiju."

„Ne... Nemoj."

„Ali zašto? Skroz ste krvavi."

„Ništa posebno. Samo nemoj zvati policiju."

„Onda Hitnu pomoć."

„Nemoj nikoga, molim te."

Premišljala se sekundu.

„Sačekajte, brzo se vraćam... Neću zvati nikoga..."

Otrčala je nazad u banju, gotovo uzletjela uza stepenice do sobe, zgrabila ruksak i još se brže vratila.

Čovjek je sjedio kako ga je ostavila. Očito nije imao snage da se pomakne.

Čučnula je kraj njega, izvukla gazu i rivanol, a onda mu očistila rane. Zamotala mu je krvavu ruku, polijepila flastere po posjekotinama. Jedna je na licu bila posebno gadna.

„Ova bi se trebala šiti."

„Zarašće sama", rekao je i pokušao ustati.

Nije išlo.

Uhvatila ga je za ruke i povukla iz sve snage. Zaječali su skupa.

„Samo mi pomozi da uhvatim korak prema kući, tu sam blizu."

Morala je na trenutak pomisliti kako se izlaže opasnosti dok dopušta nepoznatom muškarcu da se osloni na nju. Tim prije što je bio golem i nije dao da pozove policiju, a to čine samo oni koji su nešto skrivili. Čitala je o raznim slučajevima. Ali, krv je bila stvarna, i modrice i posjekotine. A nešto na tom licu joj je govorilo da ne bi trebao biti loš čovjek, premda to može biti varka.

Došli su do ulaza i on se s naporom uhvatio za šteku.

„Dovoljno si uradila. I više od toga... Jedino me brat više pazi. Otišao je danas u Sarajevo. Predati papire za fakultet."

Ti, očito, ne studiraš.

„Pedagoška akademija... Želi biti učitelj."

„To je lijepo."

„Srebreni je puno ljepši od mene."

Nije znala šta da kaže na to. Prešutjela je.

„I želi se vratiti kada diplomira... Svi ostaju tamo, a on se želi vratiti."

Garant. Sve dok ne otkrije čari velegrada.

Nije to izgovorila.

„Plemenito od njega."

„I on je plemenit, toliko da nekada ispada glup. To je uvijek na njegovu štetu. A jako je pametan. Stvarno..."

„Ne sumnjam."

„Nova si ovdje, ne znam te."

„Tu sam privremeno."

„Iz Sarajeva?"

„Da."

„Svi iz Sarajeva su ovdje privremeno. Izliječe se i odu, a mi ostajemo."

„Vama treba liječenje. Te rane se mogu inficirati. Šta vam se desilo, čovječe?"

Nasmijao se.

„Nekoliko ljubomornih mrcina. Klasika."

Te mrcine su te dobro prebile.

„Jesi li doktorica? Imaš tu svu opremu."

„Završavam tek medicinsku školu. Iduće godine idem na fakultet."

„Ne znam kako da ti se odužim. Pozvao bih te na moje radno mjesto, ali bolje da ne dolaziš. Nije to za tebe. Nije to za doktore."

„A gdje radite?"

„Pjevam tu u jednoj kafani."

Aha, znam. Zato mi je poznat tvoj glas.

„Voliš li muziku", upitao ju je.

Da... jako... ali drugačiju.

Nije imala namjeru odgovoriti.

„Idem ja sada", rekla je. „Doviđenja."

„Nisi mi rekla kako se zoveš?"

„Selma."

„Ja sam Sulejman."

Pružio je krvavu ruku. Prihvatila je bez gađenja.

„Moj brat je puno bolji čovjek od mene."

Nije znala šta da kaže osim: „Stalno pričate o bratu!"

Sulejman je izgledao kao da se zamislio tog trena. Kao da je tek sada shvatio.

„Fali mi!", uspio je reći.

„Čuvajte se", prozborila je Selma, okrenula se i požurila na doručak.

Ispratio ju je Sulejmanov pogled.

Kada bi samo Srebreni upoznao ovakvu ženu...

* * *

Sarajevski univerzitet praktično postoji od 1531. godine, kada je Gazi Husrev-beg, namjesnik sultana Sulejmana I, u tadašnjoj Bosni ustanovio Hanikah, visoku školu sufijske filozofije. Šest godina kasnije počeli su se izučavati teologija, pravo i filozofija, kao na katoličkim univerzitetima. Osmansku imperiju naslijedila je Austro-Ugarska, koja je u ratnom pohodu 1878. godine zaposjela Sarajevo i 1897. otvorila petogodišnju Šerijatsku sudačku školu.

Srebren je te podatke našao u Sarajevskoj biblioteci, koja datira iz 16. vijeka, te ih je sa zanimanjem iščitavao, pamteći bez problema sve podatke i šireći znanje daleko više nego što je gradivo, koje će ga dočekati na fakultetu, zahtijevalo.

Naučio je da je savremena historija Univerziteta u Sarajevu ukorijenjena uoči Drugog svjetskog rata. Poljoprivredno-šumarski fakultet je, recimo, otvoren 1940. godine, Medicinski u jeku rata 1944. godine, a prve godine mira Pravni fakultet te

Viša pedagoška škola. Tehnički fakultet je utemeljen 1949. Iste godine je izabran prvi rektor pa se taj dan, 2. decembar, vodi kao zvanični datum otvaranja Univerziteta u Sarajevu.

Postao je član biblioteke i njen najredovniji posjetilac i prije formalnog početka nastave, provodeći sate i sate svakog dana u listanju knjiga, te je brzo ovladavao znanjem ravnim dobroj enciklopediji. Učio je na izvoru. Upravo tu je spoznao historijsku činjenicu koja mu je bila jedno od nadahnuća cijelog života.

Jedan čovjek u kasnim pedesetim posmatrao ga je danima, diveći se Srebrenovoj posvećenosti čitanju i nauci. Onda mu je prišao.

„Lijepo je vidjeti nekoga kako vrijeme provodi u čitanju, umjesto u gubljenju vremena kao većina današnje mladeži."

Srebren se malo iznenadio, tim prije što je čovjek bio u odori. Bio je siguran da ga je primijetio u nekoliko navrata kada je dolazio u biblioteku, ali nije pridavao pažnju, jedva čekajući da se zadubi u štivo.

„Dobar dan... Da... Hvala vam."

„Ja sam fra Stjepan."

„Srebren."

Rukovali su se.

„Ljudi nekad čudno reaguju na moju odjeću pa prilazim pažljivo. Takvo je vrijeme."

Srebren se uljudno nasmiješio.

„Smeđi habit koji se oko struka opaše kordom, bijelim konopcem na kojem su svezana tri čvora. Odjeća franjevaca. Ostavili ste dubok trag u mom rodnom gradu."

Sada je fra Stjepan bio iznenađen.

„U kojem?"

„Ja sam iz Srebrenice, ovdje studiram."

Čovjek se doimao iskreno obradovan.

„Srebren iz Srebrenice. Ima smisla. Smijem li malo sjesti?"

„Naravno."

„Nama je Srebrenica važna još od osnutka našeg reda. Jesi čuo o tome?"

Kako da ne. Bio je to Srebrenov teren:

„Našao sam podatke da su franjevci, kao dušebrižnici, došli za dubrovačkim trgovcima u Srebrenicu. Crkva i samostan su izgrađeni u 14. vijeku. Moguće i nešto ranije. Spominje se 1271. godina."

Fra Stjepan je bio oduševljen.

„Bravo! Taj je samostan bio ugledan. Rasadnik za druge samostane. Tu su se odgajali budući fratri. Bilo je to teško vrijeme, kao i sada."

„Kada su došle Osmanlije 1462. godine, sultan Mehmed je franjevcima dao 'Srebreni lakat', da mogu slobodno raditi i nastaviti iskop srebra. Dolazili su ga vidjeti i muslimani. Sultan Bajazid II je 1499. obnovio ferman."

„Jeste, relikvijar, vjerojatno iz Dalmacije. Taj samostan je tragično okončao. Spaljen je 1688. godine. Mnoge stvari na ovom tlu tragično okončaju."

„Znam, kada se povlačila osmanska vojska, da utvrda ne padne u ruke protivnika. Ostaci su sada konzervirani. Tu sam se igrao kad sam bio mali."

Fra Stjepan je djelovao pomalo zamišljen: „Imamo plan jednom napraviti kapelu na tom mjestu, ali ne pričamo o tome. Nije još vrijeme."

„Neću ni ja."

„Kako to da sve ovo znaš?"

„Nešto sam čitao, nešto su mi ispričali drugi ljudi. Puno se prenosi s koljena na koljeno. Bilo bi dobro imati sve ovo u školskim udžbenicima."

„Naravno da bi. Ali, povijest uvijek pišu pobjednici. Ne odgovara svima prava istina o nama ovdje."

Srebren je malo odšutio. Nije prije razmišljao na ovakav način.

„Zanima te povijest?", upitao ga je fra Stjepan.

„Da."

„Ovo nisi mogao naći. Slušaj, u užoj i široj dolini Visokog je bilo stolno mjesto bosanskih kraljeva..."

Srebren je bio posve nestrpljiv: „Ko to ne zna. Spominju se stari grad Visoki, pa Podvisoki, Mile, Moštre..."

„Polako... Naravno da neko poput tebe to zna. Tek sam počeo."

„Oprostite."

„Sve je uredu, slušaj... Baš tu, u toj dolini je utemeljen jedan od najstarijih univerziteta u Evropi."

Srebrenu su zasjajile oči, fra Stjepan je nastavljao izlagati:

„Njegovo postojanje se može pratiti od 1175. godine, ali se vjeruje da je postojao i ranije."

„O tome nema pisanih podataka."

Fra Stjepan je kimnuo.

„Tako je, nema kod nas. Arhive su progutali vrijeme, ratovi i strane vojske. A i sama Crkva bosanska je sve to držala u tajnosti jer njeni sljedbenici van granica Bosne nisu bili priznati, već kažnjavani."

„Fra Stjepane, je li to negdje postoje pisani podaci o tome?"

„Postoje, ali ne ovdje. O tome govore četiri povijesna izvora, ustvari bilješke protivnika bosanske vjere. Ti su dokumenti sačuvani u Vatikanu. Vidio sam ih."

Srebren je pljesnuo rukama i gotovo uskliknuo tako da su pojedini članovi biblioteke podigli glave da vide šta se dešava.

„To je nevjerovatno. Zna li se šta se izučavalo?"

„Tiše... Zna... Predavanja su bila bogata. Primjerice, izučavala se egzegeza, to ti je..."

Srebren mu nije dozvolio da završi: „Kritičko tumačenje tekstova: biblijskih, pravnih, gramatičkih..."

Fra Stjepan je gotovo zinuo u sagovornika.

„Bravo, bravo... Nevjerojatno je da i to znaš. Izučavana su još filozofska istraživanja povezivana s mističnim spoznajama Boga... Proučavani su nastanak svemira i svijeta, pa duhovna narav čovjeka, dogmatika o sakramentima..."

Fra Stjepan je stao na trenutak i zagledao se u Srebrena koji je sada strpljivo čekao, a onda polagano, s puno znanja, izgovorio imena starih naučnih disciplina o kojima je upravo slušao:

„Teozofija, kosmogonija, antropozofija, sakramentologija."

Fra Stjepan nije pokušavao sakriti šok. Nekako se pribrao: „I još medicina i etika. Predavanja su držana na latinskom zbog brojnih inozemnih studenata."

Srebren je bio ushićen:

„To govori o nivou pismenosti u srednjovjekovnoj Bosni. Fantastično. Mi smo fantastični!"

Fra Stjepan se nasmiješio:

„Bili. Bili nekad fantastični... Oduševio si me, Srebrene. Voliš znanost, vidi se da si dobar čovjek, imaš dušu..."

„Hvala vam."

„Srebrene, jesi li vjernik?"

„Da!"

„Obraćaš li se Bogu?"

„Pet puta dnevno."

Fra Stjepan je kimnuo: „Božji je dar što sam te upoznao."

„I ja vas."

Fra Stjepan i Srebren su kasnije redovito razgovarali, često uz kafu u biblioteci, te počeli prijateljstvo koje će brižljivo održavati. Vidjeće se i mnogo godina kasnije tokom svečanog otvaranja kapele na mjestu ostataka drevnog samostana u Srebrenici.

„Fra Stjepane, vaš plan se ostvario."

„Samo da se ne ostvare planovi nekih novih rušitelja bogomolja. U svakom stoljeću izrone iz tame, ruše, pale, ubijaju i pljačkaju, pa se opet samo privremeno povuku", reći će tada fra Stjepan svom mladom prijatelju.

Biće to njihovo posljednje viđenje.

* * *

Studije.

Ipak je to poseban dio života, ma koji fakultet da upišete.

Tu možete biti kampanjac, ali kasnije nadoknadite sve.

Tu možete često izostajati s predavanja, ali dolazite prilično redovno.

Tu možete izabrati posljednji ispitni rok, ali često izađete na prvi.

Tu postajete dijelom akademske zajednice.

Srebrenu Pozderu je fakultet ispunjavao srce i dušu. Radovao se što ga čekaju godine studentskog života u Sarajevu, koje se snažno razvijalo. Bujale su firme, nicale zgrade i nove ceste, jutra su bila ispunjena žurbom zaposlenika, a večeri osvijetljene neonima s kina, restorana i noćnih klubova. I koliko

god Srebren uživao u novom ritmu života, znao je posve sigurno – kada okonča studije, vratiće se u svoje rodno mjesto. Tamo je sve njegovo...

Oktobarsko jutro je bilo sunčano, bez ijednog oblačka, kao da je sredina ljeta, s tim da je temperatura, jasno, bilo niža i iziskivala tek džemper, koji je Srebren sebi priuštio u jednoj sarajevskoj prodavnici odjeće s namjerom da ima nešto novo na sebi prvog dana predavanja.

Ustao je s malom nervozom u stomaku pred svoj veliki dan, pokušao nešto pojesti ali nije išlo, te je brzo salio jaku bosansku kafu, uvjeren da diže koncentraciju.

Smiri se, biće sve uredu. Ovo si sanjao cijeli život. Uživaj!

Obukao se i izjurio vani, duboko udišući jesenji zrak koji ga je vodio u novo poglavlje života.

Zgrada je bila stara, dignuta nekada u Austro-Ugarskoj, s visokim stropovima i širokim holom ispunjenim žamorom studenata. Oni stariji su, zbijeni pred oglasnom pločom, zapisivali u rokovnike i sveske raspored predavanja te ozbiljno razmatrali predmete i profesore koji ih iščekuju, a brucoši su, pomalo izgubljenih pogleda, sa strahopoštovanjem i strpljivo čekali svoj red pred oglasnom pločom te razgledali prostor u kojem će se vrlo brzo udomaćiti. Oni opušteniji su razgovarali o muzici, a potom izašli zapaliti cigaretu.

Srebren Pozder je tu bio prije svih, izazivajući radoznao pogled portira kojeg je uljudno pozdravio. Našao je sve što se ticalo njega, uredno zapisao i sada je sa strane imao vremena zagledati kompletnu scenu o kojoj je ranije maštao.

U međuvremenu, pokoji profesor prošao bi strogog pogleda, u odijelu s obaveznom kravatom.

Kako su dostojanstveni i uzvišeni.

Brzo je došlo vrijeme za prvi čas, što je praktično bila dobrodošlica novim studentima bez obzira na odsjek. U velikoj grupi u kojoj nije znao nikoga, zaputio se Srebren ka amfiteatru i zauzeo ne odveć upadljivo mjesto, ali s kojeg je mogao lijepo pratiti nastavu. I ušli su dekan i cijela bulumenta profesora. Odmjereno su stali pored velike katedre u dnu akustičnog amfitetara i održali pozdravne govore. Srebren je upijao svaku riječ, a posljednji je govorio dekan:

„Poštovane kolege, čestitam vam odabir i upis ovog fakulteta. Nećete ovdje učiti samo teoriju i čisto gradivo. Jer bez ponavljanja to se zaboravi. Odgovornost našeg posla je ogromna. Mi ćemo koliko sutra stati pred djecu, omladinu, a neki od vas, kao mi sada, pred neke buduće studente, i prenositi im znanje koje ćete ponijeti iz ove zgrade..."

Srebren je u nekoliko navrata osjetio trnce kako mu prolaze kožom.

Dekan je nastavljao:

„Vidjećete, ovdje usađujemo pedagogiju u srca i duše naših studenata, jer učitelj, nastavnik i profesor - nije samo predavač gradiva. Vi ćete biti uzor svojim učenicima i velikim dijelom ćete odrediti njihove živote. Zato ponavljam: naša odgovornost je velika, ali vi ste spremni čim ste odabrali ovaj uzvišeni i časni poziv. Želim vam sretno i uspješno studiranje."

Prolomio se snažan aplauz, a potom su se studenti, bez guranja i tiskanja, uljudno zaputili ka učionicama u kojima su desetak minuta kasnije počela prva predavanja.

Srebren je sjedio ispunjen i sretan.

Počelo je!

* * *

Kada studirate medicinu, svi vam odmah ukažu poštovanje, a potom odmahnu glavom u stilu: *Neće ti biti lako, dijete.*

I u pravu su.

Kada upišete društvene nauke, spadate u red onih što su izabrali lakši fakultet. Naravno, svaki treba završiti i probdjećete noći za knjigom. Biće tu profesora koji će vas vraćati da ponovite ispit, čisto onako što im je taj dan loš, malo su nervozni pa ih i vi nervirate; potrefiće vas nekad baš dio iz knjige na koji niste najbolje obratili pažnju; na neki jeste, ali jednostavno mozak blokira. Ipak, naposljetku, dâ se diplomirati ako učite. E, tako vam je na političkim naukama, filozofiji, pedagogiji...

Stepen iznad je, recimo, Pravni fakultet, koji vam nudi perspektivu sve do zvanja sudije pa upis tog studija posmatraju s pristojnim respektom.

Stepenica iznad je studiranje za inženjere elektrotehnike ili mašinstva, svakako i arhitektura. To je, ipak, za one koji matematiku imaju u malom prstu, a pritom moraju dobro zagrijati stolicu pred ispite. Važan je i talent, baš kao na Muzičkoj, Likovnoj ili Akademiji scenskih umjetnosti.

Mnoštvo je još tu studija, naprimjer farmacija. I to se cijeni.

Ali, kraljica svih je medicina.

A na studiju medicine, ako ga mislite završiti, možete dobiti anemiju koju ćete kasnije liječiti kod svojih pacijenata. A dobijete je u onim danima i noćima, mjesecima i godinama kada

ne ustajete od knjige, osim do WC-a zbog proliva od nervoze, i samo učite, učite, učite... I onda opet učite!

Čujte, nije nigdje idealno. Zna se desiti da se student prošverca na nekom ispitu na ime roditelja ljekara ili važnog političara, ali je to, ipak, rijetkost koja kasnije skupo košta studenta. Sazna se prije ili kasnije, krene priča od ljekarske sobe bolničkim hodnicima do operacione sale i naposljetku postane prezren i izopšten. Nikada ne bude vrhunski ljekar makar mu političari obećali, recimo, mjesto ministra zdravstva.

I bolje da je tamo nego među pacijentima.

Selmini roditelji nikada nisu pomislili da intervenišu za bilo koji ispit. Naprotiv, govorili su redom profesorima:

„Slušaj, ne čini joj medvjeđu uslugu, neka nauči. Mora naučiti!"

Zaista je tako i bilo. Profesori su znali čija je, ali nisu to pokazivali na predavanjima niti na ispitima. Ostali studenti su iza njenih leđa znali reći:

„Lako je njoj."

Ali, na kolokvijima i ispitima bi bila kilometrima ispred većine, pa bi ušutjeli, a samo najzavidniji bi prošaputali: „Sigurno je znala šta će je ispitati."

Iskreno, ponekad bi voljela da je znala, ali nije bilo šanse.

* * *

Srebren Pozder je, također, briljirao na svom fakultetu. Učenje mu je bilo užitak. Ali, nedovoljno. Nastavio je odlaziti u biblioteku, gdje je gutao knjige, isprva vezane za nastavno

gradivo, a potom svu drugu publicistiku, a potom i novele. Jasno, upoznao je sve studente svoje klase razredne nastave, ali ni sa kim nije postao odveć blizak. Popio bi poneku kafu s kolegama poslije nastave, čak nekoliko puta izašao uvečer s njima te uljudno pozdravio društvo kada vidi da su neki previše pijani. Trudio se i da ne smeta parovima koji su se počeli zabavljati pa bi uvečer u društvu znali da ne progovore ni riječ, zaokupljeni grljenjem i ljubljenjem, bez trunke stida pred drugima. Otišao bi tada u svoju sobu učiti ili čitati.

Tokom dana bi sebi priuštio dugačke šetnje Vilsonovim šetalištem i brojnim ulicama, dok grad nije dobro upoznao.

Jedno popodne, nakon predavanja, dugo je šetao i izbio pred kafanicu čija je bašta blistala okupana suncem. Bila je posve prazna.

Ovo će mi prijati!

Sjeo je i naručio kafu.

Bašta je bila opkoljena visokim tujama, iz zvučnika je tiho svirala pop-muzika i imao je osjećaj kao da je negdje na odmoru. Čuo se samo cvrkut ptica. Izvadio je knjigu, jedan historijski roman u čiju je radnju začas potpuno uronio.

Tada ga je prekinula buka.

U baštu je nagrnula grupa razdraganih mladića i djevojaka. Veselo su čavrljali, smijali se preglasno i prepričavali događaje na osnovu kojih je Srebren zaključio da su studenti, ali nije mogao odgonetnuti kojeg fakulteta. Pokušavao je vratiti unutrašnji mir i nastaviti čitanje, ali društvo za susjednim stolom nije to dopuštalo.

Spremao se uskoro ustati i krenuti. Pogledao je još jednom ka stolu i...

Tada se to desilo prvi put.

Između svih djevojaka i mladića jedno lice zasjalo je poput zvijezde u Srebrenovim očima i to tako da je kasnije sebi priznao da je opčinjen.

Ljubazno se smiješila drugima kada su nešto pričali, ali nije bila glasna, nije vrištala od smijeha, nije pravila nagle pokrete niti tražila pažnju drugih.

I nije je samo to izdvajalo.

Bila je prelijepa.

Možda je tu bilo naoko ljepših žena, atraktivnijih, zabavnijih.

Ali on nije mogao skrenuti pogled s nje.

Čitao je, pogotovo u romanima, da ima takvih trenutaka koji se dese u stvarnom životu. Kada te, baš kao u pričama, pogodi Amorova strijela.

A on se osjećao kao nikada u životu.

Bilo je i u osnovnoj i srednjoj školi djevojčica koje su bile lijepe. Pokušavao je njihova lica dozvati dok je radio na građevini da mu bude lakše.

Nije pomagalo.

Sada, s ovim licem pred očima, imao je osjećaj da je mogao podići kompletnu kuću i prenijeti je na najudaljeniju lokaciju.

Jesam li normalan, o čemu ja to razmišljam, šta maštam?

Spustio je pogled zastiđen pred samim sobom, ali slova iz knjige bila su poput hijeroglifa i nije mogao pročitati nijednu rečenicu.

Opet je podigao pogled.

Imala je plavu, po svemu sudeći tanku kosu, svezanu u nehajan rep, a lice joj je bilo usko, pravilno i, ako je smio zaključiti, inteligentno.

I da, malo strogo.

Opet je spustio pogled.

Pa podigao.

I uhvatio se kako očima pretražuje djevojku.

Opet je spustio pogled.

Kada ga je podigao, djevojka je gledala ravno u njega...

* * *

Selma Agić je poslije predavanja pristala poći na kafu s društvom. Ali jedva. Htjela je kući učiti, ali se sjetila da će je tamo dočekati roditelji s pričom kako bi joj godilo malo zraka i druženja pa nije htjela da sluša njihove pridike. Ovako, moći će im reći da je bila s društvom i ostaviće je na miru u njenoj sobi.

I da, kafić je bio privlačan. Blizu fakulteta, okružen tujama i miran. Vidjela je samo jednog mladića kako sjedi u bašti i zadubljeno čita knjigu.

Ovaj je gori od mene!

Gledala je sa zanimanjem u njega dok je prilazila i glasovi društva stopili su se u žamor koji nije razumjela.

Šta li čita? Valjda nije neko medicinsko štivo? Nisam ga viđala na našem fakultetu...

Dok je prolazila kraj njega, nije mogla odgonetnuti kakva je knjiga, ali je po formatu bila prilično sigurna da nije medicinska.

Blago njemu!

Naručila je veliku kafu s mlijekom, osmjehivala se šalama društva, iako ih je pola znala, a ostale joj baš i nisu bile naročito smiješne.

I svako malo je pogledala, krišom ispod oka, u momka koji je mirno pijuckao kafu i čitao.

I nešto, a nije to mogla objasniti, tjeralo ju je da svako malo pritajeno nastavi gledati u mršavu visoku figuru susjeda u kafani. Njegova kratka kosa se upadljivo razlikovala od onoga što je bilo u trendu. Ni odjećom nije baš ganjao modu, ali nekako mu je baš pristajala.

Na tren nekako joj se učinio poznat. Ali, odakle? Koliko god se trudila, rješenje se nije ukazivalo.

Onda se uhvatila kako mu zagleda suncem opaljeno mršavo lice i zalizanu crnu kosu.

Pa bi oborila pogled ili ga usmjerila na nekoga u društvu.

A onda bi opet, kao natjerana na to, pogledala ka mladiću, pa opet skrivala pogled i osmjehivala se priči koju apsolutno nije čula...

Kada je naredni put pogledala, mladić je digao glavu i pogledao ravno u nju...

U romanima bi pisalo ovako: Negdje na sredini puta, gdje su se mogla sresti dva mlada pogleda, kao da su se sudarile dvije munje i proizvele struju koja je natjerala srca da jače kucaju. Srca su im jače zakucala i bez tih munja. Oboje su bili stidni i bez dosadašnjih ljubavnih iskustava, pa bi oboje u tom trenutku oborili pogled, ali nisu barem nekoliko narednih sekundi.

Srebren je osjetio kako su mu ruke, položene na knjigu, zadrhtale toliko da ne bi mogao okrenuti sljedeću stranicu. Zato je jače prstima, ali da ona ne primijeti, stisnuo korice, da sačuva privid mira.

Smiri se, čovječe!

Selma je osjetila kako su joj noge zaigrale tako da nije sigurna da li bi tog trena mogla ustati. Jače je njima uprla u tlo.

Šta ti je, ženska glavo? Miruj!

Onda su, istovremeno, oboje oborili poglede.

Pogledali su se opet kroz nekoliko sekundi.

U tih nekoliko narednih sekundi on se osmjehnuo, jer valjda tako treba, ali nije znao da li je to izgledalo lijepo i prirodno ili je samo mogao izazvati njeno podozrenje i prezir.

Sulejmane, brate, šta trebam sada, šta bi ti uradio?

Osmjehnula se i ona.

Šta ja radim, odgovaram na njegov znak!?

Potom su opet oborili poglede.

Tada je neko iz veselog društva predložio da nađu veseliju kafanu i svi su se digli, a Selma je sporo i nevoljko ustala posljednja.

On nije vjerovao da tako brzo idu. Pa tek su došli!

Šta sada da uradim? Da ustanem i samo joj priđem? Ismijaće me! Sulejmane, ti bi samo prišao, ležerno.

Prošli su ravno pored njegovog stola.

Imao je osjećaj da ga je po nozi dohvatio rub njene suknje.

Skinuo je ruke sa knjige i sada se otvoreno okrenuo prema njima i gledao kako zamiču. I prije nego što će nestati iz vidokruga...

Ona se okrenula...

Opet su se im se sastavili pogledi...

A onda je otišla.

I Srebren je ustao, platio kafu i krenuo na drugu stranu, ljut na sebe što je ostao pasivan i svjestan da će večeras, umjesto učenja, misliti na djevojku koja mu je zaokupila misli. Kakve misli, pomutila mozak. Nije uopšte mogao biti svjestan da je tu noć Selma dugo mislila o njemu i maštala kako joj prilazi da se upoznaju, onda je poziva u kino, a ona sva sretna pristaje. I da, sretni su i roditelji jer konačno počinje izlaziti...

* * *

Dani i sedmice su nastavljeni oboma u uobičajenom ritmu: predavanja, učenje u kućama, prvi ispiti, najbolje ocjene i pohvale strogih profesora. Selma je briljirala u medicini, Srebren je bio najbolji u svojoj klasi i profesori su brzo otkrili njegovo široko znanje koje je iz dana u dan postajalo sve veće.

A kada bi se osamili, oboma bi se izlistale slike iz kafanice u kojoj su se vidjeli, s uvjerenjem da se to više neće ponoviti. A pokušavali su to promijeniti.

Srebren je svoje šetnje sada stalno usmjeravao ka toj kafani čije je ime tek kasnije primijetio – „Art".

Selma je prvi put počinjala sama šetati, ka istom odredištu, s tim što je ona ime kafića znala odranije.

I svaki put bi doživjeli razočaranje, koje bi neki nazvali i tihom patnjom.

Srebren je nosio prvo istu knjigu, naručio na istom mjestu kafu i pokušavao čitati, potom uspijevao, sve dok knjiga nije bila završena. Onda je na red došla druga, treća... ko zna koja po redu.

Djevojke nije bilo.

O čemu razmišljam, ona je mene sigurno zaboravila. Samo ja, glupan, još mislim o njoj.

Selma je na povratku kući, iako je to bio dalji put, prolazila pored „Arta". I nikada ga nije vidjela. Niti bilo koga da baš tu čita knjigu.

Nisu znali da su se u više navrata mimoišli tek u nekoliko minuta.

Sudbina je bila da se ponovo sretnu na drugom mjestu.

* * *

Srebren je često išao u Srebrenicu, mahom vikendom, da obiđe brata, a u nekoliko navrata je otišao vidjeti Majstora Dragog, s kojim je povremeno znao provesti vikend na nekoj građevini i dobiti od njega dobru dnevnicu, posebno kada je namjeravao kupiti novu odjeću.

Sulejman bi za Srebrenovih dolazaka ustajao rano, bez obzira na to što je tek sat prije stigao s posla iz kafane. Razgovarao bi ozbiljno s bratom, bodrio ga u učenju, jednom prilikom čak i zagrlio.

„Ima li cura?", upitao ga je Sulejman.

Srebren je pomislio na djevojku iz „Arta".

„Ma ništa posebno", odgovorio je i nastavio im spremati ručak.

„Šta znači - ništa posebno?"

„Ma... Vidio sam jednu djevojku."

Sulejman ga je gledao ispitivački.

„I kad si je vidio, šta si uradio?"

„Gledao u nju."

Sulejman se morao nasmijati. Ipak se nekako suzdržao.

„A ona?"

„Mislim da je i ona gledala u mene."

„I tako ste se vi gledali."

„Jah."

„To je dobar znak. Šta ste uradili poslije?"

„Ništa. Svako na svoju stranu."

Sulejman je znao šta bi on uradio, ali njegov mlađi brat je bio drugačiji.

„Što joj nisi prišo?"

„Ne znam ni ja."

„Je li misliš na nju i dalje?"

„Aha."

„Je li s tvog fakulteta?"

„Ne bih rekao."

Sulejman je pokušao birati riječi, a da mu ne kaže: *Budalo, što joj nisi prišao, cure to vole.*

„Srebreni, nije malo Sarajevo, nije to naša mahala pa da je opet sretneš. Kad te tako nešto žacne, priđi. Najgore što se može desiti je da te odbije. Pa šta onda? I ako te odbije, ostaćeš joj u mislima jer si prišao. Razumiješ?"

„Razumijem, ali nije bila sama, bilo je puno društva."

„Još bolje, pokažeš pred svima da nisi miš."

Volio bih da sam u tome sličan tebi. Ali samo u tome.

„Bilo i prošlo, nema veze. Ali da znaš za ubuduće. Ko zna, možda opet naiđe."

„Jašta će, sâm si rekao koliko je Sarajevo."

„Ne znaš nikad. Ako je sudbina, srešćeš je ovdje. A tad navali. Jesi me čuo?"

„Jesam... Hajde, evo ručak."

„Da si joj prišo, sad bi ona tebi pravila ručak!"

Počeli su se smijati i sjeli da jedu...

* * *

Selma se uvijek ježila prijema na koje su redovno i neizostavno pozivani njeni roditelji. To je značilo da i ona mora ići, da pred drugima pričaju u superlativima o svojoj princezi, a da joj se ti nepoznati ljudi kao dive i govore kako je lijepa, odgojena, pametna... Na roditelje.

Državni i gradski praznici nisu mogli proći bez prisustva doktorskog para Agić. A barem praznika u državi nije manjkalo. Posebno je živo bilo na dodjelama priznanja i odličja. Tu bi se okupila gradska krema, naravno, uključujući Agiće.

Dobro je, vidjeli su vas svi, možemo li sada ići?

Mati je uvijek bila ljuta!

„Zašto si bezobrazna tako, zašto se ne oblačiš...? Uvijek moramo kasniti zbog tebe... Evo, opet si haljinu umazala karminom, namjerno si to uradila..."

I tako unedogled.

Onda bi se tu pridodale proslave kojekakvih ustanova, najviše ljekarskih, jasno uvijek u najboljim hotelima, uvijek na visokom nivou. Pa predstave, isključivo premijere, potom važne sportske manifestacije, posebno umjetničko klizanje i tako redom...

Kako ste samo dosadni!

Selma je pamtila kako joj roditelji oblače posebno svečane haljine i feniraju kosu još kao djevojčici, pa evo bez pauze sve do fakulteta. I ne misle stati.

Jedino gdje je Selma voljela ići s roditeljima bile su operske predstave i koncerti...

Još od ranog djetinjstva bi u takvim prilikama sama rado i brzo obukla haljinu te čekala na vratima potpuno spremna, na silno majčino iznenađenje i očev ponos.

Vidi nje!

Selma je od ranog djetinjstva slušala klasiku i zbog toga smatrana pomalo čudakinjom među vršnjacima. Kako je odrastala, njeni prijatelji su govorili o domaćim i stranim rock-grupama, o poznatim svjetskim imenima, o njihovim frizurama, odjeći, izjavama, incidentima koje su napravili...

Ništa je od toga nije zanimalo.

Ona je ostajala bez daha kada se otvori zavjesa Narodnog pozorišta u Sarajevu, a solisti i hor, kostimirani, na posebno uređenoj sceni počnu pjesmu od koje su joj prolazili trnci tijelom, a često suze kretale svoju plovidbu niz lice.

I da, rado bi bila jedna od njih, tu na sceni, u koloritu uzvišenih glasova, samo da joj od rođenja nije bilo predodređeno nastaviti porodičnu tradiciju.

Išla je i na koncerte i slušala najljepše operske arije, uživala u njima, odrastala uz njih, maštala kako će sa svojim budućim izabranikom ići u pozorište da slušaju muziku koja ih spaja...

Spojiće ih nešto sasvim drugo!

* * *

Bio je petak uvečer kada je Srebren poželio brata. Silno.

Znao je da ima kasni autobus koji prolazi kroz Srebrenicu, uzeo je džemper, navukao cipele i odjurio na stanicu.

Kada dođe ujutro iz kafane, iznenadiću ga kafom i spremljenim doručkom.

Njega je čekalo veće iznenađenje.

U autobusu je počeo čitati novu knjigu, na nekoliko trenutaka zadrijemao i prije svanuća ušao u rodni grad.

Sulejmana nije bilo kući.

Kao da je tek ustao iz kreveta, Srebren je brzo raspremio suđe nabacno u kuhinji, posklanjao bratove stvari, izračio stan, a onda stavio kafu i napravio slasan doručak i sve to lijepo servirao na stolu.

Sjeo je na sećiju i gledao kroz otvoren prozor kako svjetlost pobjeđuje tamu.

Sulejmana nije bilo.

Da nije znao kakav život vodi, zabrinuo bi se. Ovako, bio je siguran da je u sobi s nekom djevojkom ili još pjeva jer mu je dobro ili povraća negdje iza kafane ili...

Što uopšte mislim o tome!?

Napolju se rađao vedri dan i kroz prozor je dopirala pjesma ptica.

Ako legne, možda i zaspi, ali onda će mu propasti subota, a bilo je veliko pitanje da li uopšte može zaspati.

Ustao je, uzeo knjigu i izašao

Ulice su bile potpuno puste i mirisao je zrak bogat ozonom.

Polako, nogu za nogom, udaljavao se od grada i uskom stazom zašao u šumu. Kada mu je zvuk vode koja izvire počeo puniti uši, sageo se, napio, sjeo na jedno drvo i počeo čitati knjigu, osjećajući kako mu se duša odmara.

I čitao je, ni sâm nije znao koliko, opijen mirom. Povremeno bi podigao pogled da osmotri drveće i okolna brda.

Pa bi se opet vratio slovima što su vješto opisivala uzbudljivu radnju, punu osjećaja.

Priroda i knjiga bili su Srebrenu savršeni spoj koji teško da je išta moglo nadmašiti i zamijeniti.

Podigao je pogled da se još jednom divi veličanstvenim brdima ukrašenim bogatom šumom.

Uskom stazom prema njemu je išla djevojka.

Srce mu je zatutnjalo, a mir iščezao u trenu.

Znao je.

Bila je to...

Ona!

* * *

Postoje predmeti na svim fakultetima koji su istinska i dnevna i noćna mora studentima. Uče ih mjesecima, godinama, a neki decenijama... Mnogi baš na tim predmetima otpadnu. Napuste fakultet, pokušaju se prebaciti na neki, uslovno rečeno, lakši...

Neki fakultet nikada ne završe.

Naprimjer, studenti Pravnog fakulteta prvi veliki ispit polažu iz rimskog prava, a da bi ih kasnije dočekalo građansko-procesno. Fakultetska statistika neumoljivo kaže da svaki treći student uspije položiti ovaj predmet. Profesori su svjesni da je predmet preobiman i pun apstraktnih pojmova, ali i da studenti nisu pripremljeni i da u njega uvlače neznanje od ranije. Studenti, opet, kažu da, koliko god da ga učiš, nikada ne naučiš. I još kažu:

„Ako položim građansko-procesno, završio sam fakultet!"

Na veterini, opet, zarazne bolesti znaju izazvati pravu psihičku bolest dok učite i padate. Tu morate uz preparate upotrijebiti sve dosadašnje znanje. Doduše, i odgovornost je velika, a sâm naziv zarazne bolesti dovoljno govori o nečemu čega se ljudi najviše boje.

Političke nauke mnogima spadaju u red lakših fakulteta, ali tamo studente čeka metodologija. Zbog nje mnogi afirimisani novinari ostajali su vječiti studenti.

Na farmaciji, opet, studenti su završavali na pilulama zbog farmakologije. Cinično!

Studenti Građevinskog fakulteta, opet, najviše problema imaju sa statikom konstrukcija i tako redom.

No, u vrhu svih vrhova je anatomija na Medicinskom fakultetu.

Kada spremaš anatomiju ne izlaziš na zrak, izuzev rijetkih kafa s kolegama s fakulteta, kada obično opet samo pričaš o ispitima, ne baviš se sportom, a momci ti ne padaju na pamet. Piješ puno kafe, rijetko jedeš voće, pa je unos gvožđa i vitamina ispod svakog minimuma, što naposljetku utječe na pad broja crvenih krvnih zrnaca.

I osjetiš slabost.

Selma Agić je u svojoj sobi, po krevetu i stolu, imala desetak knjiga koje su davale broj koji premašuje 2000 stranica te stotine papira, skripti, kartica i svega drugog što bi joj pomoglo da savlada predmet koji glasi najtežim na fakultetu.

Džezve hladne i vruće kafe bile su po papirima i ispod njih i malo je falilo da uz ovaj predmet zapali prvu cigaretu.

Učila je danju, učila je noću... Ugasila bi svjetlo da konačno zaspi pred svanuće, a tada bi se sjetila da nešto ne zna pa bi upalila svjetlo i ponovila taj dio, a onda svjetlo više ne bi trebalo jer bi svanulo.

I tako mjesecima.

Na ispitu je briljirala. Nastupila je hladno, brzo biflala odgovore s puno znanja i samopouzdanja.

Bez prestanka je odgovarala puna tri sata!

U indeksu je zablistala desetka.

Mislila je da će istrčati i poletjeti do stana, ali istina je bila da se jedva dovukla kući, boreći se sa strašnom vrtoglavicom.

Roditelji su se taman vratili iz smjene.

„Položila sam anatomiju“, rekla je.

I srušila se!

* * *

Selma Agić se probudila u rano jutro u hotelu „Domavija“, odmah do Centra za liječenje anemije i medicinsku rehabilitaciju u Srebrenici. Dok je bila srednjoškolka, terapija je pomogla i sada su je istu noć roditelji prevezli s velikom nadom da će uspjeh biti ponovljen.

Opet je dobila najbolju sobu, i njegu, i ljekare i sve.

Prvi dan je prespavala i bila poput robota programiranog po uputstvima.

Drugi dan se odvažila izaći ispred zgrade.

Sada je bio treći dan i, dobro naspavana, osjetila je da joj se vraća snaga. Provirila je u divno jutro, svezala rep, navukla trenirku i patike, i izašla u šetnju.

Išla je besciljno, ali cilj je bio pred njom.

Udisala je zrak pun ozona, čula žubor potoka i osjetila smiraj duše.

Pogledala je u svoje patike kako sigurno gaze uskom stazom i imala je osjećaj da bi mogla istrčati, recimo, polumaraton.

Kakva glupost. I jedan kilometar bi bio dovoljno dobar.

Podigla je pogled i zanijemila, a sav mir je nestao istog trena.

Udaljen tek... Koliko...? Desetak metara...?! Sjedio je i čitao knjigu.

Znala je odmah.

To je bio on!

U dobro isplaniranoj TV-seriji tog trena bi bila završena epizoda, koja bi uz mnogo ženskih uzdaha i poneku sočnu psovku natjerala vjerne gledaoce da nestrpljivo iščekuju nastavak.

U stvarnom životu...

Srebren je osjetio kako su mu na tren zadrhtale ruke, a maloprije je sigurno i vješto listao stranice.

Selma je osjetila kako su joj zaklecale noge, a maloprije je bila spremna trčati.

Nijednom sada nije bilo prostora za uzmak.

On je odložio knjigu i gledao u nju.

Ona je napravila prvi korak stazom prema njemu.

„Dobro jutro“, rekao je i pomislio da je mogao izustiti nešto prikladnije i pametnije.

Uzvratila je:

„Dobro jutro!“

Srebren se sjetio Sulejmana, njegove sigurnosti i poruke da ništa ne može izgubiti. Pa i nema šta.

„Mislio sam da sam jedini ovdje!“

O, jesam glup, pa šta to znači!

Stala je nekako pored njega, s mišlju da joj je poza glupava. On barem sjedi.

„I ja sam mislila da neću zateći nikoga.“

Nasmiješila se.

Osmijeh je uvijek dobro rješenje. Barem za mene.

„Mogu li te nešto pitati, ali zvučaće ti baš glupo?“

„Možeš, naravno.“

Gledao ju je trenutak, svjestan da nikada ne bi skretao pogled s tog lica.

„Ti se toga sigurno ne sjećaš."

Bila je sigurnija.

„Probaj."

Nije znao kako da pravilno konstruiše rečenicu.

„Jednom, sjedio sam u jednoj kafanici... I bila je jedna grupa ljudi... I..."

Njen novi osmijeh. *Sjeća se.*

„Sjedio si u 'Artu' i baš kao sada čitao knjigu."

Ona se sjeća!

„Nadam se da nije ista knjiga", rekla se s puno šarma i želje za nastavkom razgovora.

Izmamila mu je iskren smijeh.

„Isti je pisac."

Nasmijala se.

„Ja sam Srebren. Nisam zlatan, pa me zovu Srebreni."

Otkud mi ova glupost!?

„Ja - Selma. Drago mi je, Srebreni. Sviđa mi se tvoj nadimak."

Ruke su im se spojile jedna u drugoj na trenutak koji će oboje pamtiti cijeli život.

„Šta radiš ovdje?", sada ga je ona upitala.

„Rođen sam ovdje... A ti?"

„Imam anemiju, tu sam na liječenju."

Mogao je pretpostaviti da se nije izgubio. Tragao je za malo šarma.

„Imam jednu originalnu ideju. Hajdemo dolje u grad na kafu."

Njen novi osmijeh.

„Ako to uključuje domaći hljeb s puterom i džemom kod Omera."

„Ne može bolje."

Krenuli su jedno uz drugo, a prvo što je Srebren uspio pomisliti bilo je: *Hvala ti, Bože.*

Selma se osvrnula:

„Hej, ostala ti je knjiga."

Osvrnuo se, gotovo okrenuo, a onda šeretski ispalio:

„Knjigu niko neće ukrasti."

Ovo ni Sulejman ne bi bolje rekao.

* * *

Bilo je već popodne kada je Srebren uletio u stan i samo prošao pored zapanjenog Sulejmana.

„Hej, Zemlja zove Srebrenog."

Pogledao je u brata, zagrlio ga, a onda otišao u sobu da se presvuče, te je dugo isprobavao odjeću koju ima.

Sulejman je zapalio novu cigaretu i gledao ga.

„Jarane, kad se ti toliko trudiš oko odjeće, može bit samo neka cura u pitanju."

Srebren nije odgovarao.

„Vala, znam čitav grad i svako lice, a nemam pojma koja bi to mogla bit."

Opet zid šutnje.

„Da nije kakva što je došla u banju? Mada znam i većinu njih, uvečer pobjegnu iz 'Domavije' u kafanu. Da vidiš što se liječe."

Opet ništa.

„E, baš si mi misterija."

Srebren je progovorio:

„Nemam pojma šta da obučem. Sve što iole valja mi je u Sarajevu. Ovdje mi samo radna odijela za građevine."

Sulejman je polako ugasio cigaretu, otišao u svoju sobu i vratio se s novim, uglancanim farmericama, majicom i patikama. Na svemu je još bila etiketa.

„Evo, ja naručio iz inostranstva za mog malog brata."

Srebren je zinuo.

„Odakle ti ovo?"

„Sad ti kažem, išla jedna žena, što navraća u banju i kafanu, u Italiju pa mi donijela. Platio sam, čisto da znaš."

„Ozbiljno?"

„Jesam, svega mi, za tebe naručio."

Srebren je skočio i zagrlio brata, ovaj se nasmijao i sjeo za sto, paleći novu cigaretu.

„Eto, ko skrojeno za tebe."

„I jes', vala... Odoh."

„Srebreni, reci mi barem nešto..."

„Ma govorio sam ti, ona što joj nisam prišao."

„Došla 'vamo zbog tebe!?"

Srebren je zastao: „Šta ti je... Došla zbog anemije, pa se opet sreli."

Sulejman je u čudu zurio u brata.

„I kakva je sad?"

„Kako misliš sad? Ista, kakva će biti?"

„Ono, na drugi pogled?"

„Daj, pusti me."

„Ozbiljno te pitam", ispalio je Sulejman sada kroz smijeh.

„Ko prava vila."

Srebren više nije imao vremena za priču. U novoj odjeći izašao je i zatvorio vrata.

Sulejman je još dugo gledao za njim.

Ti si, Srebreni, melek.

* * *

Srebren i Selma su naredne dane njenog liječenja provodili skupa od ranog jutra do lijeganja. Skupa nisu bili samo kada je ona primala terapije. No, toplina koju je osjećala u njegovoj blizini, uz ljekovitu vodu, brzo je dala rezultat i Selma se uspješno oporavljala, toliko da je napredak iznenadio i ljekare koji su inače bili naviknuti na čuda u lječilištu gdje su radili. Recept je bio jednostavan: sreća koja ju je ispunjavala tako da je stres nestao kao Srebrenovom rukom odnesen.

On joj je stalno pričao o knjigama koje je volio, glavnim junacima, ponešto o svom fakultetu... Ona je pričala o sebi, medicini, pozorištu, roditeljima...

S puno ljubavi pripovijedao joj je o svom gradu. Govorio je poput profesora historije:

„Srebrenica je jedna od najstarijih naseobina na Balkanu. Vjeruje se da su njene mineralne izvore koristili još Iliri prije dolaska Rimskog carstva na ovo područje, kada je postala jedna od najvećih kovačnica novca cijele imperije, zahvaljujući neiscrpnom rudnom bogatstvu. Sastajali su se baš tu trgovci iz cijelog svijeta, ostavljajući tragove svojih kultura i običaja. Eksploatacija srebra pretvorila je Srebrenicu u najjače gradsko naselje u srednjovjekovnoj Bosni, puno rudnika, dućana, zanatskih radnji,

gostionica, glumaca, frulaša... Dubrovčani su imali svoju stalnu koloniju i konzula, a dolazili su Barani, Kotorani, Ulcinjani, Korčulani, Albanci, Osmanlije i Grci. Srebrenica je u to doba imala svoj dinar.

Osmansko carstvo prodrlo je u Srebrenicu 1459. godine, sultan je dao franjevcima Srebrenice zaštitnu povelju Ahdnamu, čime su ovaj grad i cijela Bosna postali mjesto dodira i suživota orijentalno-islamskog i evropsko-kršćanskog kulturnog naslijeđa..."

Ona je slušala bez daha.

„Srebreni, bićeš savršen učitelj", izustila bi u takvim trenucima.

Jednom prilikom ju je odveo kući da je upozna s bratom i silno se iznenadio kada su se već na ulaznim vratima oboje počeli smijati, prepričavajući kako mu je pomagala okrvavljenom. Sulejman je u svom elementu pričao zgode iz svog nemirnog života, pa su se valjali od smijeha. Kasnije je Selma plakala slušajući kako su rano ostali bez roditelja. Uvečer ju je Srebren odveo u kafanu gdje pjeva Sulejman, u koju je zakoračio prvi put s puno bojazni, ali sve je proteklo mimo očekivanja. Sulejman nije htio dotaći alkohol niti im je dao da išta plate i svu noć je pjevao za njihovim stolom, pa ih je čak natjerao da zaplešu...

„Čuvaj ovu damu, ona se zaljubila u tebe", šapnuo je bratu da ona ne vidi.

„Moj brat ima ogromno srce koje si osvojila... Čuvaj ga", šapnuo je njoj da on ne vidi.

Tu noć Selma i Srebren su se prvi put poljubili.

Naredni dan su obilazili tvrđave i muzej, potrefio se i Festival folklora gdje su uživali u igrama i nošnjama. Pokazivao joj je kuće koje je napravio, vodio je u ribolov, a jednom na kratko krstarenje

Drinom. Ako bi ostali u gradu, igrali bi košarke, boćanja, stolnog tenisa...

* * *

Ostatak studija bio je kao iz bajke. Ujutro su išli na predavanja i jedva čekali da se vide. Kroz fakultet su jednostavno prolijetali s najboljim ocjenama. Ali više nije bilo stresa koji može izazvati anemiju.

Zajedno su učili u prirodi za lijepih dana ili kod njega zimi. Odmah nakon predavanja ili ispita išli su u šetnje Sarajevom, okolnim planinama...

Selma nikada nije bila zdravija. Lice joj je bilo crveno i opaljeno suncem, što, naravno, nije promaklo njenim roditeljima.

Navečer su Srebren i Selma išli u kina, pozorišta i na operske predstave, držeći se za ruke sve vrijeme.

„Sviđa ti se muzika?", upitala ga je na kraju predstave.

„Divna je... Baš je dostojanstveno. Kada moj brat završi pjevanje, jedva se gosti odvuku kućama koliko su pijani. A neki se spetljaju jedni s drugima po sobama, ko fol krišom, da niko ne zna."

Selma se nasmijala:

„Nije ti ovo puno drugačije, samo što su predstave uzvišenije. Čim završi muzika, ponapijaće se dolje u restoranu i isto će pojedinci da se razmile po sobama, ko fol krišom. Sve ti je to isto, samo zavisi od ljudi. Zato nikad nisam voljela s roditeljima ostajat poslije koncerta."

Poljubio ju je. „Ostani uvijek takva."

Selma je počela izlaziti svaku noć.

„Možemo li upoznati mladića s kojim se družiš?", upitala je mati jednu večer, gledajući je dok se s puno pažnje sprema za izlazak.

Otac je, kao valjda svi u takvim prilikama, samo šutio.

Selma je na trenutak zastala, a onda pristala.

„Zove se Srebren, možete ga upoznati... I da, neće biti doktor."

Majci je pitanje izletjelo samo od sebe, s puno čuđenja u glasu.

„Ne studira medicinu?"

Selma je odgovorila poludrsko:

„Ne studira medicinu i ne priča po čitav dan o specijalizacijama, ne hvališe se kako ima ruke za najboljeg hirurga, da su plate u bolnici najviše... I sve to bez ijednog spominjanja pacijenata i trunke primisli o njima... On, doktorice Agić, studira pedagogiju, human je i biće najbolji učitelj. A učiteljski poziv nije manje human i važan od ljekarskog."

Majka je izustila: „To je..."

Šteta!

Otac je spašavao situaciju:

„To je... uredu... Zamisli svijet u kojem bi svi bili doktori. Ne bi to moglo opstati."

Razgovor o ovome vodiće samo još jednom pred njenu udaju za Srebrena, kada je Selma rekla majci:

„Šta je tebi važnije u životu - da se udam za ljekara pa da se možeš hvaliti kojekuda ili da se udam za muškarca koji me voli i pazi kao malo vode na dlanu?"

Tada će biti stavljena tačka.

Prije nego što je izašla, Selma je još dodala roditeljima:

„I, molim vas, nemojte se pred njim previše hvaliti. A ni mene. Nije vam on taj tip."

* * *

„Molim te, opusti se, kao da sjediš sa svojim bratom, ne obaziri se na moje roditelje... A ako nešto kažu neprimjereno... Ja ću reagovati."

To je bilo jutro pred njegov prvi ulazak u njen dom.

„Neka, nemoj se ti svađati s roditeljima, oni ti žele najbolje, preživjeću."

Poljubila ga je.

„Ne postoji bolji čovjek od tebe, učitelju."

Selmini roditelji su ga ljubazno dočekali na vratima, a on se pojavio namirisan, lijepo obučen, s buketom cvijeća za Selminu mamu i posebno odabranom knjigom za oboje.

I nije mu bilo previše neprijatno, čak ni u početku. Istina, znojili su mu se dlanovi, ali kako je vrijeme odmicalo, bilo je sve lakše.

Jasno, oni su postavljali pitanja, Selma je kolutala očima, a Srebren prijazno odgovarao o svom djetinjstvu, Srebrenici, fakultetu, planovima u životu...

U jednom trenutku majka, koja nije zaboravila kćerkine strelice, upitala je praktično iznebuha:

„Srebrene, šta ti misliš o hvalisanju?"

Selma je zinula očekujući incident. Srebrena je spasilo njegovo čitanje. Sjetio se odgovora i gotovo citirao članak koji je nedavno pročitao. Počeo je skromno i nije nikako želio ispati pametnjaković:

„Ja se baš i nemam čime pohvaliti, pa ne znam hoće li vam moj odgovor biti dobar."

„Voljela bih čuti", bila je uporna majka, uz Selmino novo kolutanje očima.

„Uredu", nastavio je Srebren. „Pročitao sam nedavno da je dokazivanje opasna zamka."

„Gdje si pročitao?", upitao je sada otac.

„U jednom časopisu, ne znam tačno kojem."

„Samo nastavi", tražio je otac.

„Potrebno je mnogo energije za isticanje uspjeha, hvalisanje ili pokušavanje da ubijedite druge koliko vrijedite. Hvalisanje razblažuje dobre osjećaje nakon nekog uspjeha. Što više pokušavate da se dokažete, ljudi će vas više izbjegavati, govoriti iza leđa. A što se manje trudite da dobijete odobrenje, više se potvrđujete. Ljudi cijene takve."

Nastao je muk, na Selminom licu se ukazao osmijeh.

E, nek' si!

Otac je prvi progovorio:

„Moraš mi naći ime tog časopisa da se pretplatim."

Srebrenu je uskoro prestalo biti neugodno dolaziti u stan Selminih roditelja. Pred vjenčanje im je rekao:

„Ja nemam roditelje i želim da me vi posmatrate kao svoje dijete."

Tako je i bilo. I oni su ga zvali Srebreni.

* * *

Kada su diplomirali, uslijedila je zbrka kroz koju je valjalo strpljivo proći u nekoliko navrata, pa je uvijek mirni Srebren bio na rubu živaca, dok je Selma govorila kako ima osjećaj da će opet fasovati anemiju.

Najveći problem i svađa u kući Selminih roditelja izbila je o tome gdje će mladi par živjeti. Nije u pitanju bio stan ili njegova lokacija. Već grad.

Srebren i Selma su odlučili živjeti u Srebrenici, a njeni roditelji su, kada im je saopštila, ostali šokirani. Prvo su zanijemili, ali su se brzo pribrali i počeli silnu dreku na nju. Selma, ciljano, na saopštavanje odluke nije htjela povesti Srebrena.

„Nema govora, jesi li ti normalna?!“, vrištala je mati.

„To je, ipak, selo naspram Sarajeva. Kakve su vam tamo opcije?“, pitao je otac.

„Odlične. Blizu sam Gubera, ako opet fasujem anemiju, a upravo hoćete da mi je uzrokujete, biću blizu da se liječim.“

„Ti si bezobrazna“, vikala je mati.

„Razmisli, sine, dobićete dijete, zar mu nije bolje u Sarajevu? Šta će tamo?“

Pitanja su se redala unedogled, a svađa je trajala cijelu noć.

„Zašto ti želiš tamo?“, majci nikako nije bilo jasno. „Srebren je razuman, mi bismo ga nagovorili da ostane ovdje. Ovdje ćemo mu mi pomoći da brzo dobije posao.“

Toga se i plašim, majko. Petljaćete se u sve živo, neću imati mira.

Nije to, ipak, izgovorila.

I još jedan razlog je bio što nije povela Srebrena. Roditelji su bili u pravu. On bi, da smiri situaciju, pristao da ostanu živjeti u Sarajevu. I mimo svoje volje, samo da im ugodi.

A Selma je htjela ugoditi sebi.

Nije je privlačila borba s kolegama za specijalizacije, položaje, postavljenja, platu...

Nije se vidjela niti u jednoj ustanovi, uključujući bolnice, gdje je kao mala pokazivana na priredbama, a kasnije kao student išla na vježbe. Nije joj bio privlačan već zacrtani put koji joj je karijeru trebao voditi ka najvišim položajima, gdje vladaju licemjerni osmijesi i najgori govor iza leđa.

Željela je miran i skroman život, sličan muškarcu kojeg voli, uz kojeg osjeti duševni mir.

Željela je specijalizirati balneologiju i baš tu biti vodeći stručnjak, jer ih nema hiljadama kilometara uokolo. Kako je ljekovita voda pomogla njoj, ona je željela pomoći hiljadama, možda i milionima drugih ljudi koje uništava anemija. Željela je da joj pacijent bude važniji od karijere.

A to je mogla samo na jednom mjestu...

I s puno straha je povela razgovor sa Srebrenom o tome nekoliko dana nakon što ju je zaprosio, a ona oduševljeno pristala.

„Ne želim te razočarati...“, počela je tokom jedne šetnje dok su bili u čvrstom zagrljaju koji im nije smetao za spretan hod.

„Ti me ne možeš razočarati“, odgovorio je.

„Sačekaj da završim, pa onda vidi...“

Šutjela je trenutak.

„Hajde reci... Šta je bilo?“

„Sarajevo je prelijep grad“, rekla je.

Evo ga... Ipak ću živjeti u Sarajevu, a nisam htio.

Šutio je i gledao pred sebe, nekuda ka rodnom gradu.

„Možda bi ti želio ostati ovdje... Ovo je dobar grad... Znam, ima sve... Ali ja sam mirna samo u Srebrenici... Ja bih tamo..."

Brzo je pogledao u nju otvorenih usta, s puno nevjerice.

„Zezaš me, je li tako?"

„Jako sam ozbiljna."

Zagrlio ju je s oduševljenjem.

„Ti si potpuno luda... Ti si jedinstvena..."

Stavila mu je ruke na obraze.

„Je li ti mene sada zezaš? Mislila sam da želiš ostati ovdje."

„I ja želim u Srebrenicu! Ali ti da želiš... Ne mogu vjerovati..."

A Selma je željela odavno. Onog trena kada je ušla u lječilište, poželjela je tu raditi... U toj prirodi, miru, sasvim opuštena, bez trunke pritiska da mora biti najbolja, prva... A tada je, zaista, mogla biti najbolja! I sada bila je na pragu da joj se želja konačno ostvari. I nije ju kanila propustiti. Po cijenu neprekidnih svađa s roditeljima. Po cijenu manje plate. Po cijenu podsmijeha kolega, koji će joj rado čestitati jer će konkurencija u Sarajevu biti manja...

„Vidim da si odlučila... Uredu... Ali ćeš nastaviti školovanje... Magistarski, doktorski... Je li jasno? Vremenom će ti doći iz guzice u glavu...", rekla je majka.

„Jasno. Magistarski, doktorski", odgovorila je nehajno.

Majka je nastavljala, kao da diktira studentima. Strogo i razgovijetno.

„Ovdje dolazite za dječije raspuste i skupa idemo na more."

„Mama, još nisam ni trudna."

Majka se nije obazirala:

„Mi organizujemo svadbu. I finansiramo, naravno."

Samo naprijed.

„I zadržaćeš svoje prezime!"

E, ko bi očekivao da ćeš to tražiti.

„Dobro!"

„I sve velike životne odluke dogovarate s nama: imena djece, automobil za vas ćemo zajedno odabrati, Srebrenov nastavak školovanja također... I da, doći ćemo da odaberemo zajedno mjesto gdje ćete živjeti... tamo."

Majko... Sreća da idem tamo, ovdje bi nas pojela!

* * *

Dobijanje stana i posla u Srebrenici nije bio problem, premda se Srebren čudio kako je teklo brzo, bez i najmanje zapreke. Istina, on je htio kupiti dobar plac i sâm napraviti kuću, pa je čak imao i punu Selminu podršku.

No, roditelji koji su cijeli život proveli u stanu, apsolutno su se protivili gradnji kuće na obodu grada. Valjda ih je jedino stan ubjeđivao nekako da im je kćerka ipak u gradu, a ne na selu. I Srebren je, kako je Selma i očekivala, popustio. U to vrijeme se gradilo više zgrada i Opština im je, kao mladom paru koji dolazi tu živjeti, dodijelila dvoiposoban stan u novogradnji, kojim su bili posve zadovoljni.

Gotovo preko noći Selmu je čekao posao u lječilištu, a Srebren je dobio posao učitelja u osnovnoj školi.

Takav kadar je zaista trebao gradu. I ljekari i učitelji su odlazili u veće gradove. Ali, bez obzira na to, uvijek nešto zapne. Njima nije ništa, pa su otvorenom držali mogućnost da ih je punac preporučio za stan i poslove, no nikada im to nije rekao i nisu bili posve sigurni.

I kada je sve bilo spremno, na red je došlo vjenčanje. I silna zbrka, ali valjda je kod svakog tako, pa su i oni jedva čekali da se sve okonča i da mirno i sami krenu u zajednički život.

Sulejman je prvi bio povrijeđen.

„Kako ti ja neću pjevat na svadbi? Ko će onda?"

„Nemam pojma niti me interesuje."

„Koga ste unajmili za muziku?"

„Ja nikoga, Selmini će valjda jedan kvartet."

„Mogu ja pjevat i s kvartetom."

Srebren ga je pogledao:

„Klasiku?"

„Šta ti je, jašta već klasiku. Pjevo sam jednoj Austrijanki što se ovdje liječila na uho 'Na lijepom plavom Dunavu'. Plakala je. Morao sam je svu noć tješiti."

„Ma nemoj, još da tu imaju riječi, povjerovao bih ti."

Sulejman se počeo od srca smijati.

„Ja sam izmišljao u hodu. Osim ovog zadnjeg."

Počeo se smijati i Srebren:

„Zato je i plakala, od muke."

„Pa šta ću ja radit?"

„Sjedi ko gospodin i uživaj."

„E, hajde da i to dočekam."

Za tu posebnu noć zakupljena je sala hotela koji je bio na glasu i sve je moralo biti na posebnom nivou. Muzika je bila diskretno po strani, uključujući pijanisticu, koje se kasnije dovezao Sulejman pa su oboje nestali na nekoliko dana. Zvanice su bile u blistavim odijelima i haljinama i tu noć su dosta pričali o tome kako je balneologija poziv budućnosti, a banja u Srebrenici nešto poput čuvenih sanatorijuma u Austriji.

Ona je bila u blistavoj bijeloj haljini i s malo nakita.

On je bio u tamnosivom odijelu s crvenom kravatom.

I jednom i drugom su odjeću odabrali njeni roditelji.

I poklonili im sedmodnevno svadbeno putovanje u Dubrovnik, u hotel s pet zvjezdica, da tamo provedu medeni mjesec. Prva ideja im je bila neka egzotična destinacija, a čak su spominjali i Havaje, ali su se Selma i Srebren udruženim snagama oduprli takvoj gluposti i pretjerivanju. No, i u Dubrovniku će ih u više navrata zvati kolege njenih roditelja, dubrovački ljekari, da im se nađu pri ruci ako bilo šta zatreba.

Matičari su došli u hotel, što se, naravno, posebno plaćalo.

„Srebrene, uzimate li Selmu Agić za svoju zakonitu suprugu?"

„Da", rekao je gromko.

„Selma, uzimate li Srebrena Pozdera za svog zakonitog supruga?"

„Da", odgovorila je uz osmijeh.

I odjeknuo je aplauz, a Selma i Srebren su se poljubili i potpuno zakoračili u zajednički život koji će im donijeti mnogo sreće.

I teške boli!

IV

Srebren je sjedio za kuhinjskim stolom i čitao novine. Na stolici pored bio je dječak, namrgođen što mora jesti, i drčno je okretao glavu od hrane koju mu majka prinosi.

„Ismare, jedi“, progovorila je Selma.

Ništa.

Otac je i dalje listao novine.

„Ismare, šta sam ja rekla?“, povisila je ton majka.

Bez reakcije.

„Hajde samo još jednom probaj da me ignorišeš!“

Morao je odgovoriti, ali posve kratko:

„Ne mogu.“

„Moraš, to je za tvoje dobro!“

„Pusti me!“

Majka je postajala istinski ljuta.

„Ismare, nemoj me ljutiti, umorna sam! Sva djeca ujutro mažu za doručak, samo ti tražiš supu za doručak, a onda još nećeš da je jedeš.“

„Ne mogu, stvarno."

Majka je tada zamahnula krpom, kao da će ga udariti.

„Ismare, dobićeš batine, kunem ti se!"

„Mama, ne mogu da jedem, lijepo sam ti reko!"

„Kaže se rekao!"

Uzvratio je izazivački:

„Rekaaaaooooo!"

Selma je stala iznad muža, kojeg kao da se nije ticalo šta se dešava. Ili uopšte nije primjećivao.

„Srebreni..."

Bez odgovora.

„Srebreni..."

Podigao je glavu ka njoj.

„Vidiš da me ništa ne sluša... Vala, možeš to ostavit da doručkujemo u miru... Natjeraj ga da jede!"

„Hoću, ženo, šta god ti kažeš."

Polagano je odložio novine, privukao stolicu do sinovljeve i uzeo njegovu kašiku. Dječak je odjednom živnuo i dotakao oca rukom po obrazu.

„Znaš šta ćemo sada raditi?", upitao je otac.

„Znam."

„Da čujem?"

„Skinućemo zvijezde s neba i staviti u kašiku", odgovorio je mališan.

„A onda?"

„Onda ćemo zvijezde pojesti."

Otac je nastavljao s puno ljubavi i strpljenja:

„Bravo. A zašto?"

„Od supice sa zvijezdama se raste... Da budem veliki kao ti."

„I još veći, sve do zvijezda."

Otac je prinio kašiku dječakovim ustima i ovaj je konačno počeo jesti. Kašika je bila puna tjestenine sa zvijezdama.

Ismar je oblizao usne.

„Mmmm... Ove zvijezde su ukusne."

Otac je bio zadovoljan. I sretan. Kakvo divno jutro, kakav divan život. Ono o čemu nije smio ni maštati. Voljena supruga, dijete rođeno iz ljubavi, rodni grad, zdravlje, posao koji voli...

„Hajde sada jedi sam."

„Neću, volim da me ti hraniš."

„Zato što si razmažen", dodala je majka.

„Nisam razmažen. A šta znači razmažen?"

„Eto to što nećeš sâm da jedeš", odgovorila je majka.

„Hoće... Vidi sada kako sâm jede."

Ismar je ocu opet stavio ruku na obraz, što je radio još otkad je bio beba, dok ga je ovaj ljuljao na rukama da zaspi ili, poput aviona, nosao kroz stan ili pred zgradom u igri.

„Ali, ti me gledaj kako jedem, može?"

„Može, ja te uvijek gledam, zapamti to."

„Ti me gledaš i kad nisi tu... Vidiš me i kad ja tebe ne vidim?"

„Upravo tako, vidim te uvijek, i kad nisam tu."

„I zvijezde me vide?"

Ismar je bio općinjen zvijezdama. Otac je primijetio da još kao beba uvečer, kada ne može da spava zbog, recimo, grčeva u stomaku, smiri se kada ga u rukama drži na prozoru. Beba bi se tada zagledala u zvjezdano nebo i plač bi stao. Mislio je Srebren prvi put da je to slučajno, ali se sve ponovilo sutra navečer, pa narednu noć i sve tako. Dječak bi se jednostavno utišao, dugo gledao uz očeve priče o zvijezdama i svemiru, a onda bi mu se okice počele sklapati, dok ne bi usnio i ostao miran do jutra, kada grčeva obično ne bi bilo.

I kada je period grčeva prošao, dječak je uz oca uvečer stajao na prozoru i gledao u nebo ako bi bilo zvjezdano. Činio je to i sâm, a roditelji nisu mogli proniknuti o čemu tada razmišlja. Pitali su ga, ali odgovor je uvijek bio nepotpun: „Samo o zvijezdama."

Otac je počeo sinu kupovati igračke u obliku zvijezda: svemirske letjelice i još kojekakva čuda i uvijek su mu bile najdraže. I kada ništa nije htio jesti, majka bi napravila domaću, zdravu mesnu supu u koju bi stavila tjesteninu u obliku zvjezdica i to bi pojeo.

„I zvijezde te uvijek vide", odgovorio je otac.

„I kad je dan, pa ja njih ne vidim?"

„Tako je. Hajde jedi."

Ismar se protrljao po stomaku:

„Zvijezde će sada živjet u mom pupi."

„Kako te samo sluša... Ti si mu sve u životu", rekla je Selma suprugu.

„On je moj život."

Ismar se nije obazirao na roditelje, nastavljao je priču o zvijezdama.

„Ima puno zvijezda, nikad ih nećemo sve pojesti, je l' tako?"

„Kad jedne pojedemo, rode se druge", odgovorio mu je otac.

„I nikad se neće prestat rađati?"

„Nikad!"

* * *

Život je Selmi bio miran i lagodan. Radila je u lječilištu, bila uspješna, opuštena i vrlo cijenjena među pacijentima i ljekarima, a njene inovativne metode u otklanjanju i prevenciji anemije došle su na glas u cijeloj državi, pa su joj vrhunski ljekari slali bolesnike čak iz inostranstva.

„U Srebrenici ima doktorica koja čini čuda. Otklanja anemiju kao rukom", govorilo se diljem države.

Čak je snimljeno nekoliko značajnih TV-priloga emitovanih u udarnim terminima, a potom i dokumentarni film.

Zavladalo je veliko interesovanje za dolazak u lječilište, pa su počeli nicati novi hoteli i privatni kapaciteti za smještaj. Direktor je znao da doktorica Selma u svemu tome ima ogromne zasluge te joj je značajno, neki bi rekli i astronomski, podigao platu, a lokalna vlast joj je dodijelila plaketu za uspješan rad i razvoj grada na svečanosti organizovanoj za državni praznik.

Roditelji su bili ponosni na dijete, koje je dobilo ponude važnih medicinskih instituta da joj budu izdavači knjige o metodama koje primjenjuje u liječenju anemije, uz poziv da bude posebni gost na konferencijama i seminarima, gdje bi održala predavanja.

„Hvala vam lijepo, polako, još učim. Ovo je neistražena oblast. Jesam za razmjenu mišljenja, ali knjigu ćemo nekada kasnije, kada se moje pojedine pretpostavke zaista potvrde na dovoljnom uzorku pacijenata", rekla bi uljudno.

I nije joj ama baš nijednom bilo teško ustati ujutro i krenuti na posao, udaljen od stana nepunih pet minuta pješke, provedenih u divnoj šetnji. Na poslu bi popila kafu s kolegama, obišla pacijente i počela terapije koje su redom davale odlične rezultate, bez obzira na to da li se radilo o djeci, studentima ili starim ljudima.

No, koliko god ju je ispunjavao posao, još je bila sretnija kada završi radni dan i kući je dočekaju sin i muž. Zagrlila bi dijete, ipak s malom dozom skrivene ljubomore što bi Ismar istrpio majčin poljubac pa otrčao za ocem. Onda bi zagrlila muža, koji se nije promijenio ni trunku od prvog susreta u „Artu". Ostao je pažljiv, dobar, požrtvovan, a povrh svega i dalje zaljubljen u nju, što je mogla vidjeti od prve jutarnje kafe do zajedničkih noćnih sati kada Ismar zaspi.

Na večeru bi im povremeno došao Sulejman, a vikendom su išli u Sarajevo kod njenih roditelja, koji bi dijete uvijek i neizostavno zatrpali novim igračkama.

„Ako ovako nastavite, moraćemo tražiti veći stan", rekao im je Srebren.

„Svakako ga već počnite tražiti", odgovorila mu je punica.

Znali su u Sarajevo doći i radnim danom, pa i noćiti, ako bi u Narodnom pozorištu bila operska premijera. Dolazili su i kada je Selma imala obaveza s magistarskim.

Išli bi na Vrelo Bosne i jeli svježu pastrmku, a uvečer bi žičarom znali otići u prepuni restoran „Vidikovac" na Trebeviću, gdje bi večerali uz tamburaše s pogledom na gradske neone u dolini. Znali bi se potrefiti i neki poznati pjevači, koje su viđali povremeno na TV-u, a lice jednog su zapamtili jer su mu pjesme više bile šansone nego narodnjaci. Pjevao je i plakao. I cijela kafana je njegovu gitaru u transu kitila krupnim novčanicama,

pa se i Srebren odvažio učiniti isto uz silni Selmin smijeh. Njegov primjer je slijedio i punac. A onda je pjevač gitaru, okićenu novcem kao što su bogato okićene jelke za Novu godinu, istresao za šankom i rekao da časti kafanu.

Ostali su do svanuća, a Srebren se smio zakleti da njegov Sulejman pjeva bolje od ovog čovjeka kojem se divi cijela država.

Samo da je Sulejman imao priliku.

Selma ga je poljubila, a dernek je nastavljen nesmanjenom žestinom.

Bilo je to opušteno vrijeme, puno odlazaka na mora i planine, puno uspjeha, napretka, rahatluka, radosti i sreće.

Život je Srebrenu bio lijep i lagodan. Obavljao je učiteljski posao u osnovnoj školi s puno ljubavi i pažnje. Bio je cijenjen među roditeljima i kolegama, a djeca su ga voljela kao svog, najrođenijeg. Kao oca.

On ih je sve gledao kao svoju djecu.

Uzimanje prvog razreda, koji će povesti u učenje prvih slova, prvog sabiranja i oduzimanja, prvih lekcija o biljkama, životinjama, rijekama i morima Srebren će zauvijek pamtiti.

Djeca su bila u kolonama na svečanosti prvog časa za prvačiće ispred osnovne škole. Dječiji hor je pjevao o druženju i znanju, roditelji su posmatrali dječicu koja su ih tražila pogledima u svom praktično prvom odvajanju, a direktor je držao govor, uobičajen i isprazan, o obrazovanju, odgoju, domovini, ne zaboravivši da sebe nahvali u nekoliko navrata.

Srebren je stajao ispred kolone šestogodišnjaka i sedmogodišnjaka iz svog razreda i zagledao lica. Nasmijana, prepadnuta, nemirna, zbunjena... I on ih za koju minutu treba povesti u prve školske lekcije.

A imao je plan privoljeti ih da zavole učenje i školu.

I znao je tačno kako će to uraditi.

Kroz igru.

U klasične metode unijeće svoje inovacije. Okrenuće klupe đaka jedne prema drugima, nekada će prostrti ćilim da sjede kao u vrtiću na podu, a uz smijeh i zabavu neće imati osjećaj da moraju pamtiti. Zapravo, pamtiće i naučiti, a da toga nisu ni svjesni.

Znao bi cijeli razred povesti iz škole na početku časa u slastičarnu i svima naručiti po kolač. Onda bi tu s njima računao koliko će zajedno pojesti kolača, oduzimao i sabirao cijene... Spojio bi dječije uživanje u slatku školu.

I, jasno, platio to iz svog džepa bez trunke žaljenja i s puno radosti.

Uz Selminu i pomoć njenih roditelja besplatno bi obezbijedio karte za dječije predstave u Narodnom pozorištu u Sarajevu, u dnevnim terminima. Opština bi dala besplatno autobus, a škola sendviče i sokove.

Tokom vožnje učitelj Srebren bi im govorio o predstavi koju će gledati, da ih zainteresuje, pa onda o gradnji prelijepog zdanja pozorišta, pa o osnivačima Sarajeva, okupatorima, velikanima...

I djeca bi provela dan u Sarajevu koji su pamtili cijeli život. I nije ih samo vodio na predstave. Odveo bi ih na ćevape, često o svom trošku. Nekada na utakmicu na stadion „Koševo“, drugi put u „Skenderiju“ da nauče klizati na ledu uz gromoglasnu muziku iz moćnih zvučnika u Ledenoj dvorani. I svaki momenat je koristio da djecu nauči nečem novom i da im razvije ljubav za školovanjem, što će kasnije dati velike rezultate.

I kada žele nešto dokazati, đaci bi govorili: „Rekao nam je učitelj Srebreni... Objasnio nam je učitelj Srebreni... Pokazao nam je učitelj Srebreni...“

Ubrzo je postao najomiljeniji nastavnik u cijelom kraju, pa i do Sarajeva, odakle je dobio poziv iz nekoliko škola na izvrsnom glasu, u kojima su mu ponudili veću platu.

Odbio je.

Onda su ga zvali iz Ministarstva obrazovanja, nudeći mu postavljenje na položaj gdje bi imao značajan utjecaj na nastavne planove i programe u cijeloj državi, jasno uz daleko veću zaradu.

Odbio je.

Njegov dom je bio u Srebrenici.

Njegov život je bio u Srebrenici.

Njegova sudbina je bila u Srebrenici.

No, išao je povremeno na seminare gdje bi izlagao svoje ideje o unapređenju školstva, od kojih su mnoge uskoro zaživjele.

Ljudi su stajali na ulici da ga pozdrave, željeli piti kafu s njim, čuti mišljenje o političkoj situaciji, gradnji novog hotela, sinoćnjoj taktici fudbalske reprezentacije. O svemu. Kada bi htjeli dokazati neku svoju tezu, baš kao djeca, uvijek bi rekli: „Šta ti je, pa to isto misli učitelj Srebreni."

Jedino mu nisu prilazili ako vide da u bašti neke kafane ili restorana čita knjigu. Tada ga ne bi prekidali.

Uživao je veliko poštovanje u Srebrenici, kojom je volio šetati sa suprugom, baš kao onda kada su se upoznali u sudbonosnom susretu.

„I zaslužuje da ima onako lijepu i pametnu ženu, doktoricu."

„Čovječe, ona je radi njega došla iz Sarajeva 'vamo kod nas. Ko bi drugi to uradio!?"

„Čuo sam u Opštini, nude im poslove u Sarajevu, daj Bože da ne odu, ko bi to odbio!?"

„Nekim ljudima život sve pruži."

Da je Srebren znao šta govore, dobro bi se nasmijao, sjetivši se ranog gubitka roditelja, brige o pijanom bratu ili teškog rada na građevini.

Nije znao šta ljudi govore i nije ga bilo briga.

Nije vodio računa hoće li mu neko reći hvala, drugima je pomagao radi sebe.

I tako je tekao život učitelja Srebrena, doktorice Selme i njihovog sina Ismara u gradu koji će nekoliko godina kasnije doći u naslove na prvim stranicama svjetskih novina i udarne termine najvećih TV-kuća.

* * *

„Koliko danas imaš časova?“, upitala je Selma.

„Pet... Ostaću malo duže poslije nastave... Nekoj djeci treba dodatna pomoć, a ne mogu plaćati instrukcije.“

„Treba i meni pomoć. Jutros sam se umorila radeći po kući.“

Selma ga je zadirkivala jer Srebren je to jutro ustao prvi, napravio doručak Ismaru prije škole, nju dočekao s kafom i pritom joj na tacni servirao papir na kojem je napisao:

„Dobro jutro. Neka ti ovaj dan počne s osmijehom na koji ću misliti cijeli dan.“

I povremeno bi Srebren napravio takve geste, kojima bi obradovao suprugu, a sebe još više.

Nastavljali su jutarnji razgovor:

„Daću i tebi instrukcije. Ali večeras. Čim na nebu izađu zvijezde i uspavaju Ismara.“

„Lijepo zvuči, Srebreni.“

„A kažu da će večeras biti zvjezdana noć."

Oboje su se nasmijali.

„Dok je dana, svrati kod Uzeoira i kupi zvijezde za supu. Nema više", rekla mu je supruga.

„OK, idemo se Ismar i ja spremiti za školu."

U kupatilu se Srebren naljutio na sina.

Otvorio je vodu da isperu pastu za zube, kada je Ismar vrisnuo.

„Nemoj, htio sam ja otvoriti vodu."

„Daj više... Kakve veze ima ko otvori vodu."

Ismar je odjednom zaplakao. Ne prvi put. Uvijek je htio da isključivo on otvori vodu. Bila je to dječija opsesija, neobjašnjiva odraslima, ali koja, valjda, djeci znači toliko puno da natjera suze na lice.

„Nemoj ti, hoću ja da otvorim vodu!"

Srebren se promijenio iste sekunde.

„Ismare, prekini plakati!"

Uzalud.

„Moram ja otvoriti vodu!"

Kao i uvijek, otac je popustio:

„Hajde otvori... I slušaj me! Nikad više da nisi zaplakao... Sve mogu podnijet, ali ne mogu da plačeš... Jesi li me razumio?"

Ismar je otvorio vodu nanovo i njome ispirao suze umjesto usta nakon pranja zuba.

„A što ti toliko ne voliš kad ja plačem?"

„Šta god da se desi, tebi, meni, mami, bilo kome... Nikad ne plači. Uvijek digni glavu i idi dalje."

„A ako se udarim pa me boli?"

Otac je bio neumoljiv.

„Stisni zube i izdrži koliko god možeš."

Ismar je volio oca.

„Kad mi staviš ruku gdje me boli, mene odmah prođe."

„Ne izmišljaj, molim te."

Nije izmišljao.

„Stvarno. Kad sam pao sa stepenica i udario se u cjevanicu, znaš kako me bolilo... Kad si stavio ruku, odmah prošlo."

„Kaže se boljelo Ne sjećam se."

A sjećao se.

„A kad sam pao sa bicikla i podero... poderao... lakat i koljeno, sve krv tekla. A kad si mi stavio mokar peškir, odmah stala krv i nije više bolilo...onaj...boljelo."

„Ti si moj beton. Haj'mo..."

Na izlaznim vratima Selma je zagrlila sina.

„Daj da te poljubim."

Naglo se izmaknuo.

„Nemoj, moj drug Smajo kaže da mame ne trebaju ljubit djecu kad napune sedam godina."

Srebren se nasmijao: „Možeš mene umjesto njega."

I za nepunu minutu su bili na putu prema školi.

Ulica je bila mirna i okupana suncem. Usput je bio Uzeirov granap u koji su ušli. Gazda je za pultom čitao novine. Na radiju je bila neka stanica s vijestima iz rata u Hrvatskoj.

„Dobar dan, Uzeir-aga."

„O, dobar dan, dobri učitelju."

„Jesi li rekao čika Uzeiru dobar dan? Nisam ništa čuo", prekorio je Srebren sina.

„Dobar dan", izustio je mališan.

„Ja sam čuo, rekao je, on je divno dijete."

„Daj nam zvjezdice."

Uzeir se nije osvrtao ka policama.

„Nema. Nestalo, moj učitelju."

„Kako, bolan ne bio, nema?! Zar kod tebe može išta nestat?"

„Nema više. Jedva da nešto robe prođe. Vidiš da je sve zatvoreno."

„Šta je zatvoreno, rade sve fabrike, kako im sirovine stižu?"

„Rade fabrike, a i one još malo, meš'čini... Neće dostavljači da voze... Neke prebili, druge opljačkali. Vidiš da je ko Divlji zapad."

„Nemoj me prepadat. Mogu bez svega, ali bez ovih zvijezda, nikako. Valjda ćeš nabaviti opet."

Uzeir je zabrinuto odmahnuo glavom.

„Daj Bože. Svuda su po cesti kontrolni punktovi. Ne možeš proći od ježeva. Sve živo naoružano."

Ismar se odjednom trgnuo. Konačno je bio dio razgovora odraslih koji ga je mogao zanimati.

„Ježevi? Zar nisu ježevi samo u moru?"

Uzeir se nasmijao: „Ovo su šumski."

Ismar je nastavljao: „A je l' se može na njih nabosti?"

„Možeš, isto ko i na morske", Uzeiru je bilo zanimljivo i smijao se s puno simpatije.

„A ako imaš cipele sa debelim đonom?"

Srebren se umiješao: „Ne obaziri se, Uzeire, inače će ti se osušit grlo koliko ćeš morati da odgovaraš."

Uzeiru nije smetalo: „Neka, učitelju, pusti ga, samo neka zapitkuje, znatiželjan je, to je znak inteligencije... Nije džaba učiteljev sin."

Ismar je nastavljao sada više za sebe:

„Ja sam ljetos stao na ježa u moru, babo mi vadio vrućom iglom. Znaš koliko me boljelo."

„Hahaha. Što si se kupao gdje ima ježeva?"

Odgovor je bio očekivan:

„Tražio sam morske zvijezde.“

Tog trenutka je nastupila kratka stanka u kojoj se moglo vidjeti da nešto nije uredu. I da može doći još gore.

„E, moje dobro dijete... Ko zna kada ćemo opet vidjeti more“, progovorio je Uzeir uz uzdah.

Srebren to nije želio čuti: „Daj, bolan ne bio, ne sluti nam zlo... Sve ti crno pred očima.“

Zalud.

„Poslušaj me, Srebreni... Zbavi što više hrane, može dobro doći kasnije... Ni ja neću da prodam sve iz radnje... Kažem ti, jedva šta uđe u grad. Hoću da ostavim za sebe, zlu ne trebalo... Nek' mi se nađe, da ne brinem šta će mi djeca jest.”

Srebren je razgledao po prodavnici.

„Šta ćeš, bolan ne bio, s tolikom hranom? Pravi si trgovac, samo kukaš. Ne može ući ovo, ne može ono... Vidi, svega po rafama. Jedino zvijezda nemaš.“

Uzeir je slutio: „Ne zna se koliko će sve ovo trajati... A nema rata u kojem ne vlada glad.“

Ponovo je nastupila stanka. Srebren ju je prekinuo kratkim pitanjem: „Rat!? Ti to ozbiljno?“

Odgovor bi s višegodišnje distance bio logičan, ali u tom trenutku baš i ne miroljubivim ljudima.

„Učen si čovjek, čitaš novine, vidiš šta rade... Ne gledaj stvari onako kako bi ti volio da bude, već kako stvarno jest.“

I Srebren je pokušavao biti logičan: „To je sve iskonstruisano da dođu na vlast, smiriće se čim svi zasjednu u fotelje.“

Ali ga je Uzeir nadmašio:

„Iz tih fotelja se najlakše naređuje. Prvo bagri da napada, a onda sirotinji da se brani i napada. Puca i ubija... Poslušaj me...

Brašna, ulja, šećera, konzervi... Uzmi koliko god možeš i spakuj u jednu sobu, nek' ti stoji... Navrati dok još ima, ne moraš odmah ni platit."

„Ja, ipak, mislim da pretjeruješ."

„Poslušaj ti svog Uzeira... I navuci drva."

„Ja se grijem na struju."

„Struja se začas precvika, a kad drva zapjevaju u šporetu, nema zime."

Srebren je jedva čekao da izađe iz prodavnice. Prekinuo je razgovor.

„Daj mi čokoladu."

Platio je, mahnuo i krenuo, gurkajući Ismara ispred sebe da ubrza.

„Dođi što prije, nemoj da poslije plačeš kad ničega ne bude", odzvonio mu je Uzeirov glas dok je stupao na ulicu.

Ulica na putu prema školi je i dalje bila okupana suncem, ali više nije bila lijepa. Srebren je šutio, dijete je osjetilo da nešto nije uredu. Uzeo je oca za ruku, a već dugo nije.

„Ti nećeš plakati, je l' tako?"

Srebren se malo trgnuo: „A što bih plakao?"

„Pa, ovo što ti je reko... rekao... čika Uzeir, da ne zaplačeš kad ničega ne bude."

Srebren je znao da se treba nasmijati: „Jesi li me ikada vidio da plačem?"

„Nisam."

„Pa što me onda to pitaš? Znaš da neću plakat. Odrasli ne plaču."

Ismar je zastao, nešto mu je palo na pamet.

„Hej, plaču i odrasli."

„Na filmu?"

Ismar se nije dao zbuniti. Pustio je očevu ruku i stao pred njega da mu objasni.

„Nije, nego pravo... Kad danas teta Nevenka bude plakala, ja ću joj reći da se suzdrži."

„Ko je plakao?"

„Kuharica Nevenka, dok nam je dijelila užinu u školi... Znaš koliko je plakala kad je bio veliki odmor!?"

„Ona je velika, nemoj joj ti ništa govoriti. Ti ne znaš zašto je ona plakala."

„Znam, znam... Pitala je djeca, pa je rekla da su joj mobilisali muža... A šta znači mobilisali?"

Srebren se uozbiljio i namrgodio.

„To znači da mora ići daleko na posao, pa joj je žao."

„Znači, više neće dolaziti da nam popravlja televizor kad se pokvari? I da onda gledate utakmicu zajedno?"

„Hoće, kad se vrati... Dolaziće... I gledaćemo utakmice."

Opet je trajala stanka dok se Ismar ponovo nije oglasio.

„Znaš ko je još plakao?"

„Ko sad?"

„Moja drugarica Amina... Plakala na velikom odmoru u dvorištu i otišla ranije kući."

„Možda je nešto boljelo?"

„Nije, nije... Babo joj radi u drugom gradu i nije se mogao vratiti radi barikada... Kaže da ne znaju šta je s njim... A šta su barikade?"

Srebren se prvi put u životu pokušavao snaći u razgovoru s mališanima. Pogotovo sa svojim sinom. Uvijek je imao najbolje i najljepše odgovore na njihova silna pitanja, u razredu, pozorištu, na izletu. Sada je tražio prave riječi.

„Pokvarila se cesta, možda je neka stijena pala na put pa ne može da prođe autobus."

Ismar je bio u čudu.

„Pa što, onda, plače? To nije ništa strašno... Dovešće bagere da očiste cestu.“

„Voli puno svog oca, pa joj fali.“

„Da joj čita priče o zvijezdama kad legne spavat ko ti meni, je l' da?“

„Jeste.“

Ismarova silna ljubav prema ocu progovarala je iz svake rečenice.

„Ti nemoj ići u drugi grad da radiš... Ja sam vidio, kad smo išli nas dvojica i mama, da ima puno stijena oko puta.“

„Znaš da neću... Znaš da ja radim ovdje u školi... Ovdje nema barikada.“

„To je super što radiš blizu pa te mogu stalno gledati, i kući i u školi... Stalno.“

Ismar je odjednom, opet, razrogačio oči. Sjetio se.

„Hej, znaš ko je još plakao?“

Srebren je stao. „Ko?“

„Moj drug Smajo kad je dobio jedinicu iz srpskohrvatskog.“

„Bio je tužan što je dobio lošu ocjenu.“

„Nije, nije zbog toga.“

„Nego?“

„Kad je dobio tu jedinicu, babo ga kaznio, uzeo mu fudbalku i sakrio na tavan.“

Srebren se nasmijao.

„I to je bolji razlog za plač već ono prije...“

Školskim dvorištem je odjekivala dječija cika. Ismar je zagrlio oca, a onda potrčao ka drugovima iz razreda, dok se Srebren zaputio prema zbornici. Pred stepenicama mu je nešto privuklo pažnju i naglo je stao.

„Siniša... Siniša“, zovnuo je dječaka.

Dijete je dotrčalo do njega.

„Učitelju.“

„Što nemaš jaknu?“

Mališan je slegnuo ramenima.

„Je li ti je uzeo neko iz starijih razreda?

„Nije učitelju... Dala mama mlađem bratu... Ja sam zdraviji od njega.“

„Što nisi uzeo drugu?“

„Nemam.“

„Idi u razred odmah, unutra je toplo.“

„Zabranjeno je da ulazimo prije zvona.“

„Ja sam rekao da uđeš, hajde sa mnom.“

Srebren je sjedio za velikim zborničkim stolom i upisivao čas i nastavni plan u dnevnik. Lagano je pijuckao kafu.

„Đe si, Srebreni, učitelju voljeni?!“

Glas je bio Milošev. Nastavnik geografije s kojim se najviše družio. Bili su slični. Srebren mu je dodao već spremnu šoljicu.

„Eto je, još vruća.“

Miloš je prihvatio šoljicu i još stojeći uzeo gutljaj.

„Vruća mušterija.“

„Jest vala, ja bih je vazda mogao piti. Bez prestanka.“

Miloš je izvadio cigaretu.

„A još ne pušiš. To je kod tebe samo pola užitka.“

Nasmijali su se, a Miloš je s užitkom povukao još jedan gutljaj.

„Svega mi, bolje je napraviš već moja žena.“

„Nisi ti meni svako... Slušaj, imam jednu ideju. Mogli bismo dječacima ove sedmice kakav turnir napravit u fudbalu... A curicama dovesti balerine da ih malo uče. Da vide.“

„Odakle ćeš balerine dovuć?"

„Iz Sarajeva. Ustvari, možda je bolje da djecu odvedemo u baletnu školu u Sarajevo. To je samo sahatak. Onda dječake na košarkaški trening, a onda sve zajedno u kino. Šta misliš?"

„Zato te djeca tako vole. Samo tebe spominju. Haj' u tvom razredu, al' što te spominju i u mom. Učitelj Srebreni, učitelj Srebreni..."

„Otići u kasnije u Opštinu da sredim autobus."

Miloš je utišao glas.

„Slušaj, nije baš vrijeme za hodanja. Vidiš šta se dešava oko nas."

„Ma ja mislim da mediji pretjeruju. Senzacija."

Miloš je ustao i povukao Srebrena za sobom u ćošak zbornice.

„Hodi 'vamo da ti nešto kažem."

„Šta ti je?"

„Nije ovo dobro Srebreni... Nije, vjeruj mi."

„Šta te spopade odjednom? Sad si normalan bio."

„Ovo što ti govorim, mogu me ubit zbog toga."

„Ma, ko?"

Miloš se osvrnuo još jednom po zbornici.

„Slušaj... Dovukli su mi oružje u neko doba... Kući... Morao sam uzet... I nisam jedini."

„Ma, ko?"

„Daj, nemoj me zajebavat... Na kojoj si ti planeti?"

„Ja znam da ga nećeš ni ti, a ni ti naši drugi uzet u ruke... Ko bi, bolan ne bio, puco... Pa, vidiš da smo stalno zajedno. Gdje će ovdje komšija na komšiju, kolega na kolegu?"

„Pusti ti to... Ima vazda ko hoće..."

„Daj, ne kvari mi dan više."

Miloš nije namjeravao stati.

„Imaš ti gdje vani otići?"

„Na kakvo selo?", pitao je Srebren.

„Jok, tamo je još gore. Imaš li koga u Njemačkoj, Austriji, Italiji...?"

„Odakle mi?"

„Nađi! Rodbina, jaran iz vojske, iz djetinjstva, neko kome si dijete učio, ma ko god... Slušaj me dobro... Spremi Selmu i Ismara i hvataj se noge."

„Gdje ću iz ove ljepote? Vidi: sunce, kafa, djeca, ti i ja..."

„Možemo mi svugdje kafenisat... Gdje god, samo idi, poslušaj me."

Srebren je odšutio, a onda polako progovorio.

„Nemam ti ja gdje odavde... Ni uštеđevine, ni šatora... Ne mogu da negdje čekam hoće li mi ko udijelit hljeb djetetu."

„E, jesi budala, majko draga."

„Ko da ja to ne znam."

Miloš zagrli Srebrena:

„Sjeti me se, budi pametan... Možda ima još malo vremena."

Srebrenu je nešto posve drugo tog trena palo na um.

„Slušaj, onaj granap kod tebe... Što ti je haman pod kućom."

Miloš je spustio šoljicu.

„Kod Neše. I on ti je oružje zadužio, samo da znaš."

„Ma, ne pitam to... Već ima li onih zvjezdica za supu? Ona tjestenina, sitna."

„Nemam pojma."

„Bi li vidio, kad pođeš kući?"

„Hoću, nema problema."

„Hvala ti. Mali neće ništa bez toga da jede."

Oglasilo se zvono i Srebren i Miloš su dograbili svoje dnevnike i u tišini krenuli u razrede.

* * *

Srebren i Selma su imali svoj večernji obred. Kafu pred TV dnevnik u 19:30, oko kojeg se okupljala cijela država. Miris dobre bosanske kafe bi uzmirisao kuću, a onda bi sjeli jedno do drugog i uživali u ukusu, razmjenjujući pokoju riječ pred televizorom, malo više pojačanim.

Ismar bi se tada igrao u svojoj sobi ili sjedio na ćilimu kod stola, gdje je slagao zvijezde, zamišljajući da se upravo nalazi u dalekim, neistraženim galaksijama.

U posljednje vrijeme ćejf bi kvarile vijesti. Dnevnik je počinjao slikama rata u Hrvatskoj, izvještajima o mrtvima i ranjenima, zarobljenim, streljanim, logorima...

„Bože dragi... Šta se ovo dešava?“, Selma je uvijek bila zabrinuta.

„Ismare, idi spakuj knjige za ujutro“, progovorio je konačno otac.

Ismar je poslušno ustao i otišao noseći zvijezdu visoko uzdignutu.

„Ovo je padalica.“

„Neću da Ismar nešto čuje... Hoću da ti nešto kažem.“

Selma se zagledala u muža. Pred očima su joj igrale malopređašnje slike razaranja i smrti.

„Ima jedno dijete, dobro dijete...“, govorio je Srebren. „Siniša se zove, zna ga Ismar.“

„Šta je s njim?“

Srebrenu su pred očima igrale slike Siniše u džemperu na hladnoći.

„Na ciči zimi dolazi slabo obučen, nema jaknu... Ne mogu njegovi priuštiti da mu kupe."

„Ja, Boga mi, mislila hoćeš reći nešto drugo..."

„Šta ću imat drugo? Kad me pogledaš, znaš sve, ne moram ništa ni govorit."

„Baš zato. Učinilo mi se na trenutak... Baš ko da nešto imaš za reći... Ko da si zabrinut."

Srebren ju je tog trenutka poljubio u obraz, i mirisao mu je kao kod onog prvog poljupca. Selma ga je pomilovala po ruci, a onda odlučno ustala, otkoračala do regala i iz bifea izvadila zajednički novčanik i iz njega novac.

„Možda će nam zafaliti. Prepolovili su nam plate, nema uopšte gostiju", rekla je blago.

„Preživjećemo."

Selma mu je pružila većinu novca.

„Znam da hoćemo. Kupi lijepu jaknu."

„Vidio sam jednu, ni predebela ni tanka. Može i zimi, i u proljeće i jesen. Malo je skuplja. Valjda najnovija moda."

„Neka je, isplati se... Uzmi baš tu."

Srebren je kanio sutra ranije u školu.

„On dolazi uvijek prvi, hoću da mu dâm odmah, da ne vide druga djeca."

Selma mu je spustila glavu na rame: „Dobar si čovjek, učitelju Srebreni."

„Imam dobru ženu."

„Volim te što si takav."

„Ja tebe volim."

„Jesi donio tjesteninu?"

Srebren je odmahnuo glavom.

„Nema kod Uzeira. Obići ću sutra još nekoliko mjesta."

„Strah me, Srebreni, strah me za našeg Ismara... Već je zapucalo okolo... Ima i mrtvih. Strah me rata."

„Ovdje je mirno, koga briga za ovaj grad... Nikom nije bio važan u miru, a kamoli..."

U tišini su nastavili slušati vijesti iz kulture. Ismar ih je posmatrao skriven i naslonjen na štok u hodniku...

* * *

Mrak je, ali se dobro vidjelo... Zemlja je bila osvijetljena reflektorima sa stražarskih tornjeva... Logorskih...Ograda je bila visoka i od bodljikave žice. Iz zemlje su izranjale zvijezde... Puno njih... Tužnih... Kada su zvijezde uzletjele visoko u nebo, sa zemlje su počeli ustajati ljudi... Jedan čovjek je imao ruksak na leđima iz kojeg viri plastična flaša Coca-Cole, nasuta vodom... Na ruksaku mu je bila zvijezda...

Ismar se trgnuo iz sna, sav u znoju i strahu.

„Babo, baboooo..."

Srebren je utrčao u sobu.

„Šta je bilo?"

„Nešto sam sanjao."

„Šta?"

„Ne znam. Prepo... prepao sam se..."

Srebren je znao kako može smiriti sina.

„Je li bilo zvijezda?"

„Jeste."

„Onda je sve uredu."

„Nije. Bile su čudne."

Srebren je sjeo na sinovljev krevet i uzeo ga u krilo. To je uvijek radio kada ga je želio umiriti. I svaki put bi uspjelo.

„Jesam li ja bio među zvijezdama?"

„Ne znam", odgovorio je Ismar.

„Jesam sigurno, uvijek mi kažeš da sam među zvijezdama kada ih sanjaš."

„Nisam te prepozno... prepoznao."

„Spavaj. Hoćeš da ostanem s tobom?"

„Hoću."

Srebren se uvukao u krevet kod sina, zagrlio ga i ovaj se smirio, zatvorio oči i postepeno utonuo u san. Jedna padalica proletjela je obzorjem...

* * *

Doktorica Brigitte Anderson iz UN-a, prelijepa Dankinja dugačke ravne plave kose i ogromnih modrih očiju, sletjela je avionom UNPROFOR-a na Sarajevski aerodrom. Dočekale su je mirovne snage, s plavim šljemovima i pancirima.

„Kako ste putovali?", ljubazno ju je upitao poručnik, neki Francuz čije je ime odmah zaboravila.

„Morala sam natjerati pilota da sleti!"

Poručnik je zinuo u nju.

„Ja ga razumijem, kada je prilazio gradu, rasplamsale su se borbe. Onda je malo primirilo, pa je uspio. Bolje da se brzo sklonimo, dok nije opet počelo."

Brigitte se nije žurilo.

„Pilot je kukavica. Jeste li vi kukavica?"

Nije odgovorio.

Brigitte je kompletne Ujedinjene nacije smatrala velikim kukavicama. Kada je već počeo rat u BiH, bila je puna nade da će Plavi šljemovi, kako su zvali mirovne snage UN-a, brzo uspostaviti mir.

Zalud.

Onda se nadala da će spriječiti ubistva civila.

Zalud.

Onda su došle novinarske slike i snimci logora, identičnih onima iz Drugog svjetskog rata, s prizorima izmučenih ljudi, praktično kostura. I nadala se da će UN odmah intervenisati.

Zalud.

Onda se nadala da će spriječiti ubijanje i protjerivanje civila i masovno silovanje žena.

Zalud.

Izvještaji o zločinima koje srpska strana provodi nad bosanskim muslimanima su bili jasni i nedvosmisleni. I svaki iole važniji činovnik u UN-u ih je imao na svom stolu. Ali bi ih zaklopio i mirne duše otišao na večeru, pa kući, ljubavnici ili negdje drugdje.

Brigitte je s takvim dokazima išla od kancelarije do kancelarije, vitlala papirima, galamila i tražila akciju.

Zalud.

Onda su došli satelitski snimci masovnih grobnica u koje su bačeni muslimani, pa je iz sve snage zapela da otputuje u BiH, u silnoj nadi da će na terenu ipak nešto učiniti. Šta, nije znala ni sama.

Dopustili su joj, mnogi od njih sasvim sigurno s pritajenom željom da će joj to biti posljednje putovanje.

Odjeknule su granate, prvo nekoliko njih, a onda cijela salva. Planule su zgrade i gusti dim je prokuljao visoko. Gorio je asfalt, gorjelo je nebo.

Francuski poručnik, sagnut koliko je mogao, zgrabio ju je za rame i ugurao u transporter, koji je pojurio ka skloništu.

Kukavice!

Brigitte je trebala ostati u Sarajevu nekoliko dana, zadržala se dva mjeseca.

Komandanti UNPROFOR-a su joj govorili da je njihova misija neutralnost u sukobu i pokazivali joj izvještaje o broju granata bačenih na Sarajevo.

Zar vam je posao brojanje!?

Kasnije bi joj se udvarali.

„Ovdje ljude ubijaju, idite brojati i dalje granate umjesto što mene želite odvući u krevet!"

Tu bi razgovor završio, a brzo i večera.

Razgovarala je s bosanskom legalnom vladom.

„Svijet neće dopustiti ovaj genocid!", govorili su joj.

Oh, kako ste naivni. Vi nemate pojma o politici i svijetu!

Jednom se uspjela susresti s niskopozicioniranim srpskim oficirom za vezu, tako nekako se njegova funkcija zvala. Negirao je bilo kakve masakre i masovna pogubljenja i govorio o stradanju Srba u Drugom svjetskom ratu i prije, sve do Austro-Ugarske i Osmanske imperije.

Ruke su vam krvave, gospodine historičaru!

Onda je Brigitte uspjela van grada, uz mrzovoljne vojnike, obići prognanike i preživjele. Tu je strpljivo i uz puno razumijevanja i ljudskosti skupljala njihova svjedočanstva i rijetke fotografije.

Sve je to dala prevesti i objediniti u izvještaj koji je odnijela u UN.

Rekli su joj da će *pomno razmotriti.*

Rekli!

Brigitte Anderson se zaklela da će se vratiti u Bosnu i obaviti posao do kraja, jednom, kada sve stane.

A uvijek stane!

Jednom!

* * *

Ulica je bila prazna. U daljini su odjeknule dvije detonacije. Odgovorili su im rafali.

Rat!

Ipak je došao, koliko ga god Srebren i milioni drugih srebrena nisu željeli ni prizivali.

Dovoljna je šaka ljudi da počne veliki sukob.

A ovaj u Srebrenici i u cijeloj Bosni i Hercegovini je bio velik.

Ako ga posmatrate iz Washingtona, Londona, Pariza ili, recimo, Moskve, može se učiniti sićušan i nebitan.

Šta je jedna mala zemlja? Šta kome znači jedan mali grad? Ko se osvrće na ljudske živote što padaju kao snoplje?

Srebren je na leđima nosio drva svezana na konopce. Zastao je da odmori tačno kod Uzeirove prodavnice... Nešto mu je privuklo pažnju. Na vratima je bio glomazni katanac... Na vratima je bila i smrtovnica.

UZEIR PAŠIĆ

(1951-1992)

Srebren je spustio drva i zagledao se u smrtovnicu. Prizvao je u sjećanje ono kada ga je Uzeir savjetovao da nabavi hranu i drva. Prizvao je u sjećanje posljednji susret prije tačno mjesec dana.

* * *

„Uzeire... Uzeire..."

Srebren je stajao pred radnjom i dozivao trgovca koji se brzo ukazao pred njim.

„Učitelju Srebreni... Drago mi je da si živ."

Zagrlili su se.

„Rekoše mi da ti je žena ranjena. Kako je sad?", upitao je Srebren.

„Jedva živu glavu izvukla... Da je geler cenat niže bio, u srce bi je strefio... Već, boli je, a nemaju u bolnici anestezije... Čudo da zavoja imaju... Makar je živa."

„Oporaviće se... Gdje ti je Faruk, kako je on? E, jest mi neobično bez djece i razreda. On, 'nako plav, živ... Spominje ga Ismar neki dan."

„Jedva ga držim u kući... Imam osjećaj, ha ga pustim pred kuću, zapuca... Kako tvoji?"

„Na broju. Deveramo ko i svi..."

„Škola ne radi?"

Srebrenu je to bila bolna rana.

„Ganjam da je pokrenu, barem jednu učionicu... Da nam djeca ne ostanu nepismena."

Uzeir je s razumijevanjem kimnuo.

„Ganjaj, al' ko će učit po ovom kijametu?"

Srebren je imao odgovor u koji je duboko vjerovao.

„Biće djeci lakše kad imaju barem privid normalnog života."

„Ništa više, moj učitelju, nije normalno... Vidiš da su pustili da nas tamane ko zečeve."

„Jest..."

Obojica su odšutili u svojim sumornim mislima. Učitelj je premještao riječi u glavi. Nije znao kako da počne ono zbog čega je pozvao Uzeira.

„Uzeire..."

„Reci, učitelju."

„Ma, nezgodno mi je... Govorio si mi, a ja bio budala... Eno, žena hoće da me pojede..."

Uzeir se osmjehnuo.

„Svaka je takva... Mene napade neki dan iz kreveta u bolnici. Ne znam ni zbog čega."

Srebren više nije imao razlog okolišati. Znao je da to pitanje konačno mora postaviti.

„Je li ti išta hrane ostalo u trgovini?"

Srebren je imao osjećaj da mu se provalija otvara pod nogama. Osjetio je kako mu vrućina ide tijelom, a onda navala znoja kreće na čelo i cijelim leđima. Toliko mu je muka bila postaviti ovo pitanje. Osjetio se poput prosjaka, iako je htio platiti hranu.

Uzeir je gledao nekuda u stranu. Znao je zašto ga je pozvao učitelj.

„U trgovini nije ništa, moj učitelju... Kako će ostat?"

Srebren se snebivao. Razmišljao je o životu kakvog vodi. Imao je bezbrižno djetinjstvo, pa je morao raditi na građevini da ima hranu, onda je sa suprugom i sinom uživao po restoranima i pozorištima, morima i planinama, a sada...

„Nije mi zbog mene... Već ono dijete...", izgovorio je nekako.

Uzeir je već imao desetine, možda i stotine ovakvih razgovora otkad je počeo rat. Otkad je glad zakucala na vrata zaboravljenog grada.

„Kad su četnici ušli u aprilu, pokrali su šta su stigli... Sreća, otjerasmo ih, al' ništa više nije ušlo. Nikakva roba."

Srebren je kimnuo s razumijevanjem.

„Ma, pretpostavio sam... Izvini. Znam da niko nema."

Uzeir ga je gledao kako ruksak s drvima ponovo navlači na leđa.

„Imaš li brašna, učitelju?"

„Ni grama. Žena kuha neke trave. I plače..."

Uzeir mu je pomogao ponovo svući ruksak.

„Hajde 'vamo sa mnom..."

Ušli su kroz mala, gotovo skrivena metalna vrata iza kuće, na kojima su još bili debeli gelenderi. Prostorija je ličila na ostavu, a tu je Uzeir otvorio poklopac u podu, gdje je, očito, držao zalihe.

Izvukao je pet pakovanja po kilogram brašna i stavio na stolić.

„Evo ti pet kila i to je to. Ubila bi me žena da zna."

„Hvala ti do neba."

„I ti bi meni dao. Drži ceker, sakrij unutra da drugi ne vide na ulici... Znaće da si kod mene uzeo."

Srebren je strpao brašno u ceker i stavio komad novine preko.

„Snađi se... Kakve bašte... Posadi šta. Nećemo drugačije preživjet. Imaš li sjemena?"

„Odakle mi?"

Uzeir je otvorio, počeo grabiti sjeme spremno za sjetvu, motati ga u novine i trpati učitelju u ceker.

„Eto, posadi ispred zgrade... Ispred škole... U saksijama... Gdje god možeš."

Srebren je imao još nešto na umu: „Sad ću te pitat nešto glupo."

„Ništa više nije glupo. Pitaj slobodno."

„Da ti slučajno nisu došle one zvjezdice prije nego je ovo počelo? Ne bih ni cijelo pakovanje. Već samo šaku, da obradujem Ismara."

Uzeiru je izraz lica bio istinski žalostan.

„Nisu, učitelju."

Srebren se osjećao natovaren poput kamiona u ona mirna vremena kada su u kolonama dovlačili namirnice u grad u razvoju. Koliko je samo namirnica trebalo svakog dana za goste lječilišta, koje je sada zjapilo prazno, očerupano i izbrazdano tragovima gelera i metaka!? A gdje su bile fabrike, rudnici, prodavnice...

Pa, od čega sada preživljavamo?

Od dobrote. Kada najmanje imaš, često se pokaže u životu, najviše daješ. Učitelj Srebren je takav primjer pokazao u narednih nekoliko minuta, kada se jedan mališan, njegov učenik, otrgnuo na ulici od majke, dotrčao i brzo ga zagrlio.

„Gdje si, Senči? Brzo, koliko je tri puta tri?"

„Devet."

„Bravo. Čista petica. A šest puta šest?"

„E, to je teže."

„Hahahaha. Moramo obnovit onu školu, nema nam druge."

Tog trena učitelj je primijetio da Senčijeva majka plače.

„Munevera, šta je bilo?"

Žena odmahne rukom krijući lice.

„Išla u Opštinu molit hrane... Nemaju. Il' nemaju za mene."

Srebren je znao da cijeli grad mori ista muka. Glad.

„Ići ja kod njih, moraju narodnu kuhinju otvorit... Svima će valjat."

„Šta ćemo dok ne otvore, učitelju, jadna nam majka?"

Srebren je znao šta će uraditi. Brzo je iz cekera izvadio jedno pakovanje brašna.

„Sakrij ovo i nosi kući."

Žena je ostala bez riječi.

„O, Bože milostivi... Brašno. I to bijelo... Bog ti dao svako dobro, učitelju."

„Sve će ovo jednom biti prošlost."

Srebrena je na kućnim vratima dočekao Ismar.

„Babo, poželio sam te."

„A jesi poželio uštipke?"

Nove eksplozije granata vratile su u sadašnjost učitelja. Ponovo je stajao ispred Uzeirove radnje. I gledao u smrtovnicu gazde poginulog u granatiranju grada.

UZEIR PAŠIĆ

(1951-1992)

Neka ti je vječni rahmet. Bio si dobar čovjek.

I onda je Srebren produžio kući...

* * *

Doktorica Selma Agić Pozder više nije imala posla u lječilištu.

A imala je posla preko glave.

O anemijama više niko nije brinuo.

Kakva anemija, kakve diskus hernije, kakve upale grla, kakvo kamenje u bubregu... Kada počne rat u gradu pod opsadom, liječite samo rane!

A Selma se suočila s ranama o kakvim nisu nikada mogli učiti na Medicinskom fakultetu. Čistačice nisu imale dovoljno vode i tarača da operu krv sa stolova i podova. Pomislila je na roditelje. Kakav paradoks, jedna od opcija koju su željeli davno za kćerku bila je upravo hirurgija.

Balneologija je preko noći ostala u lijepoj prošlosti i Selma je obrađivala teške i duboke rane koje na unutrašnjim organima naprave geleri i meci. Suočila se s amputacijama nogu i ruku u operacionim salama bez struje, vode i anestezije. Suočila se s porođajima tokom kojih na svijet dolaze nedonoščad, a nema inkubatora. Suočila se s liječenjem bolesti bez ikakvih antibiotika...

Kasnije će se suočiti s još jednim medicinskim fenomenom koji je Srebrenicu polako, ali sigurno razarao...

Dilema je bila velika, ogromna.

Roditelji su u panici nazvali telefonom i tražili da Selma, Ismar i Srebren hitno napuste Srebrenicu. Ali da ni slučajno ne kreću ka Sarajevu, jer je u obruču i pod stalnom paljbom.

Onda su telefoni prestali raditi.

Roditelji su uspjeli posredstvom radioamatera javiti da su im organizovali prebacivanje u Austriju kod starih prijatelja, ljekara. Tu mogu ostati koliko god treba. Ili nastaviti put u Njemačku, Francusku ili čak Ameriku. Tamo mogu brzo nastaviti rad kao ljekari.

Idete li vi, majko?

„Mi ćemo odmah za vama“, rekla je majka.

Foliraš, majko!

Znala je da roditelji nikada ne bi napustili bolnicu kada je najteže. Da bi ostali uz ranjenike sve da gori zgrada i susjedna prostorija.

Znala je da će roditelji ostati u Sarajevu.

Nije znala da su nakon poziva otrčali pomoći teško ranjenom starcu. Dedi Abidu. Onom kod kojeg je Srebren stanovao dok je studirao u Sarajevu. Granata ga je našla u avliji kuće, pod krošnjom jabuke. I drvo je bilo teško ranjeno i borilo se za život.

Znala je da će ona, Srebren i Ismar ostati u Srebrenici.

Granate su padale, a ranjenici, među njima mnoga djeca, dovođeni u bolnicu.

Ko će im pomoći? Ni ovako nema dovoljno ljekara. Samo nas nekoliko!

Tu noć prvih ratnih dana je ležala u krevetu i odmarala od napornog dana u kojem je operisala najmanje 40 ranjenika. Gledala je Ismara kako spava držeći jednu ruku na zvijezdi, a drugu na Srebrenu.

„Srebreni, ja ne mogu ići."

Znao je. Osmjehnuo se.

„Ovdje te trebaju više nego bilo gdje drugo na svijetu."

„Šta misliš da pošaljemo Ismara vani? U inostranstvo. Dok još ima šanse. Ljudi odlaze. On je dijete, njega će propustiti."

Narednih nekoliko minuta u kući se čulo samo Ismarovo duboko disanje.

„Molim te, neka ga s nama. Neka nas zajedno."

I tu je priča bila završena.

Selma je učestvovala u formiranju ratne bolnice, u koju su bile uprte oči desetina hiljada ljudi, a potom stotina hiljada, jer su prognanici iz okolnih krajeva danonoćno dolazili u grad u bijegu pred nadirućom srpskom vojskom. Ljudima su spaljena sela, pobijeni najmiliji i jedini tračak nade vidjeli su u Srebrenici.

U gradiću u okruženju, bez ikakve opskrbe, bez medicinskog materijala i lijekova, bez hrane, struje...

Bez ičega!

Može li u takvom okruženju čovjek imati ikakvu ambiciju, osim da ostane živ?

Srebren Pozder je imao ambiciju da pokrene školu.

* * *

Ušao je u kuću natovaren kanisterima s vodom, koje je dovukao s izvorišta. Sav oznojen spustio ih je u hodnik i jedva se uspravio bolnih leđa.

„Evo vode, biće je do večeras... A onda – haj' Srebreni ponovo."

Ismarov trk čuo se kroz stan. Projurio je hodnikom i bacio se ocu u zagrljaj.

„Poželio sam te!"

Otac ga je jedva prihvatio, gotovo zateturavši.

„Ejs... Ko da sam bio u Parizu."

„Svejedno, opet sam te poželio. A kako je sada u Parizu?"

„Dosadno."

„Stvarno?"

„Dobro, možda nije dosadno, ali je ovdje ipak zanimljivije... I romantičnije."

„Super, babo. A šta znači romantičnije?"

Srebren je imao dobar odgovor.

„Naprimjer, u Parizu u specijalnim i skupim restoranima pale svijeće uz večeru. A mi svaku noć večeramo uz svijeće."

Ismaru baš nije bilo najjasnije: „A imaju li oni struju?"

„Imaju."

„I ugase svjetlo kada upale svijeće?"

„Baš tako."

„Ja kad htjednem nešto romantično, vala neću palit svijeće."

Srebren se od srca zasmijao: „Hahahahahahaha. Neću ni ja, da znaš.“

„A šta oni sve jedu uz te svijeće?“

„Ovako ko i mi. Puno ukusnog zelenog bilja u vrućoj vodi. Pa miriše super.“

Ismar je analizirao oca: „I sami beru, ko mi?“

Srebren je to primijetio. Nije smio izmišljati previše očito.

„E, ne beru... Imaju berače i dostavu do kuhara... Pa onda konobare da posluže... I tako... Romantika, kažem ti.“

„Jesu li zvijezde romantične?“, upitao je Ismar.

„Jako.“

„A mi ih ne jedemo u supici kad je romantično, jer ih nema kad je rat, je li tako?“

Srebrenu zvijezde zamalo nisu kanule iz očiju.

„Čim prođe rat, opet ćemo skinuti zvijezde sa neba i staviti u kašiku, važi?“

„Važi, babo... To je meni više romantično nego svijeće... Da znaš, rat uopšte nije romantičan. Nimalo.“

„Bravo. Znaš, u nekim knjigama i filmovima ga prikažu romantičnim. Ali nikada nije takav.“

„Skonto sam, babo.“

Ni Selmi nije bila na umu romantika.

„Srebreni, nemam šta skuhati...“

„Idem nabrati žare“, odgovorio je supruzi.

„Ja mislim da ni žara nije romantična“, rekao im je Ismar.

* * *

Iz ničije zone Srebren je uskočio u rov s velikom kesom punom žare. Dočekao ga je saborac Sejo, ekonomista, koji je imao dobro postavljenje u nekadašnjoj Fabrici akumulatora u Potočarima tek nekoliko kilometara od Srebrenice. Imao je i crni pojas iz karatea, uključujući neke medalje na međudržavnom nivou. Imao je i narav koja nije trpjela komandante i licemjere, pa su ga držali što dalje od sebe, po mogućnosti u rovu.

„E, jesi je nabro, Srebreni, još malo pa možeš plast napravit“, nasmijao se Sejo kad je ugledao praktično vreću punu žare.

„Ruke mi oguglale, više me i ne žari kad diram. Ko da ruže bez trnja berem.“

„Kad si pio kafu posljednji put?“

„Nisam davno, nema ni šest-sedam mjeseci.“

Sejo se nasmijao: „Nabro sam maslačka, korijen ti je dušu dao za kafe... Haj'mo u baštu, eno voda provrila... A trebaju nam i ručak donijet, ako nisu zaboravili na nas.“

Dvojica saboraca za nekoliko minuta pijuckali su rijetku tečnost koju tek mašta može povezati s kafom. Srebren se napije vode iz nekadašnje flaše Coca-Cole. U tom trenutku tranšejom je do njihovog položaja došao vojnik koji je nosio ručak.

„Šta je ovo? Vidim kroz ovu krišku hljeba“, rekao mu je Sejo.

Vojnik je pokušao biti sarkastičan.

„Hoćeš čitav hljeb da ti dam?“

„Hoćeš da te ja nogom u glavu opalim?“, Sejin pogled je govorio da ne prijeti uprazno.

„Neka, Sejo“, postavio se između njih Srebren.

Vojnik se sada sâm primirio: „Ima jedan hljeb na cijelu smjenu. Nema ni u bazi, u restoranu.“

„Haj' bježi odavde“, Sejo je bio neumoljiv.

Kada je otišao, Srebren je polako i pažljivo istresao rijetko varivo od riže i trave u plastičnu kutiju, poklopio je i gurnuo u ruksak. Onda je izvadio flašu davno popijene Coca-Cole i napio se vode. Sejo je gledao šta radi.

„Jedeš li ti išta, Srebreni?“

„Jedem, nego šta.“

„Vidim.“

„Daj mi tu tvoju kutiju.“

Srebren je bez micanja gledao u saborca: „Šta će ti?“

„Da te napitam iz nje, vidim ne jedeš. Daj mi kutiju!“

Srebren ga je poslušao, a Sejo je spretno sadržaj ručka također istresao u kutiju. Preko je stavio svoju krišku hljeba.

„Nosi Ismaru!“

Srebren je osjetio da bi mu mogle navrti *zvijezde* u oči.

„Šta ćeš ti?”

Sejo se nasmijao: „Ne mogu ništa, zasitila me kafa. Jaka, brate.“

„Ostaćeš gladan. Možda večeru i ne donesu.“

„Nemam djece, nisam oženjen. Lako je meni trpit glad. A i neslano, brate. Nisam soli vidio mjesecima.“

U daljini su odjeknule granate, a odgovorili im rafali. Te granate su ranile ljude koje su u najvećoj brzini dovukli u bolnicu, gdje je Selma tog trenutka svoj današnji obrok, tjesteninu bez jaja i ikakvih začina u vreloj vodi, pakovala za Ismara. Voda će se ohladiti, ali je kući može podgrijati na šporetu na drva. Spremala se kući, ali će to odgoditi na nekoliko sati. Stigli su

novi ranjenici, trebalo ih je operisati. Puno ih je, ne može ostaviti kolege na cjedilu. Neće moći pomoći svima odjednom. Ako ostane, možda spasi barem jedan život.

Moram u salu... Samo da mi se hrana ne pokvari!

* * *

Ismar je jeo bez apetita i uživanja. I jedva je čekao da ustane od stola.

„Hoćemo l' se igrati?“

Otac je bio neumoljiv.

„Prvo ćemo raditi matematiku i bosanski jezik. I kad učimo, mi se igramo, je l' tako, sinčino?”

„Jeste“, odgovorio je dječak.

„Idi, donesi svesku i olovku.“

Ismar je otrčao bez pogovora.

Srebren je bio vidno raspoložen.

„Bio sam u Opštini... Pokrenuo sam inicijativu da se organizuje nastava... Da se škole naprave u podrumima... Nema druge...“

„I, šta ti kažu?“

„Odobrio je. Krećemo već ovog mjeseca. Rekao sam da djeca ne smiju previše zapuštati gradivo...“

Selma je nastavljala: „I, šta si ga još pitao?“

„Da za svaki slučaj na prozore podruma, gdje imaju prozori, budu stavljene vreće s pijeskom. Bili su i iz Komande. Oni će to riješiti.“

„Pametno. Jesi li još šta pitao?“

„Zamolio sam ga da djeci dok je nastava obezbijedi užinu. Mnogi su gladni. Neka će djeca tako preživjeti.“

Selma ga je pogledala ravno u oči: „Jesi li rekao da smo i mi gladni?“

Tišina.

„Srebreni...“

Nije je gledao u oči.

„Nisam.“

„Zašto?“

„Bilo me stid. Ni drugi nemaju.“

„Svako se snalazi kako umije. Ti više misliš na druge nego na sebe. Nego na nas.“

„Molim te, tiše, da mali ne čuje.“

„Šta da ne čuje? Kako nemam šta da mu skuham da jede! Nemamo više ni truna brašna, ni kap ulja, a o šećeru i mesu da ne govorim. Ništa nema u kući. Jesi li ti svjestan toga?“

Selma je tog trenutka, umorna od posla i prestrašena više da Ismar ne pati od gladi već što se bojala za vlastiti život, briznula u plač.

„Izvini, nisam mogao moliti. Izvini...“

„Uredu je, uredu je...“

„Imamo nešto sjemena krompira, posadićemo to. I sjemena mahuna. I luka, i krastavaca i svega. Još ćeš nam moći i salatu napraviti. Ko u najbolja vremena.“

„Znam, znam...“

„Večeras Amerikanci iz aviona bacaju pakete s hranom. Možda nešto ugrabim. Ide cijeli grad. Vidiš da nas svijet nije zaboravio. Biće dobro, biće dobro...“

Ismar je progovorio s vrata kuhinje:

„Hoće li baciti zvijezde za supu iz tih aviona?”

Srebren ga pozove i zagrli:

„Skinućeš ti sâm zvijezde s neba i staviti ih u kašiku. Sad si već veliki. Daj svesku..."

„Samo da ti nešto kažem. Znaš onog mog druga Smaju, što je plako... plakao... kad mu je babo sakrio loptu na tavan što nije dobro učio?"

„Šta je s njim?", upitao je otac.

„Više neće da se igra fudbala ni kad ne padaju granate... Prije neki dan mu pogino... poginuo... babo od granate. Mama mu skinula loptu s tavana da prestane plakat. Ali više neće da se igra. Reko... rekao... mami da mu vrati loptu na tavan, da može opet plakat. Ja mislim da sad plače što više nema babe."

Tišina. Srebren ju je prekinuo:

„Jednom... Uzeće loptu s tavana i opet se igrati. Daj svesku..."

„Ja ne bih volio da ti pogineš."

Srebren se nije htio obazirati.

„Da vidimo kako računaš..."

„Ja bih mami rekao da ostavi svesku i olovku na tavan."

„Svesku i olovku uvijek moraš imati uz sebe. I kad ti je najteže..."

* * *

Pred Ronom de Vrijom, kad je rođen, nije bilo ništa. Roditelji su ga, neželjenog, ostavili na pragu sirotišta u kojem je propatio. Ali je i to bilo puno više već što ljudi u gradu u koji je ulazio imaju. Njega su ostavili samog. Njega jednog. Ovdje su ostavili cijeli grad. Na transporteru UNPROFOR-a Ron de Vrij je ulazio

u Srebrenicu i imao osjećaj da ulazi u srednji vijek. Ili u film, u neko mjesto izloženo konstantnim napadima osvajača te silnoj patnji i neimaštini. Zgrabio je kameru i počeo snimati.

I mršava i izgladnjela djeca su trčala za transporterom, nadajući se možda bomboni...

I narod je mahao, nadajući se da više neće biti gladan i izložen smrti...

I imao je osjećaj kao da ulazi u pakao...

I to je bio tek početak...

* * *

Učionica je bila zaštićena vrećama s pijeskom. U ćošku je bio šporet na drva na kojem je bila šerpa čaja, a solunar je vodio kroz jedan od prozora.

Srebren je hodao kroz učionicu konačno koliko-toliko smirene duše. Držao je ruke na leđima i s puno ljubavi sokolio djecu da uče. U prolazu pojedine pomilovao po kosi, očinski toplo.

„Djeco moja, zašto učimo historiju?“

Djevojčica je digla ruku:

„Da učimo o našoj prošlosti.“

„Bravo, Sabina, tako je. Šta učimo iz naše prošlosti? Hajde, Farise...“

„Učimo događaje koji su se desili u našoj zemlji. Učimo i o ljudima koji su ostavili trag kroz historiju.“

„Ko će mi sada odgovoriti o kakvim tačno ljudima učimo? Izvoli, Hatidža.“

„O onima što su rušili naše gradove i naše znamenitosti... Ali i o onima što su nas branili, što su gradili i popravljali... I što su pomagali drugima."

„Bravo, djeco moja. A zašto je važno da znamo našu historiju? Jakube."

„Da ne zaboravimo!"

„Da čujem tebe, Emina."

„Da možemo prenijeti narednim generacijama."

„Ima li još šta? Izvoli, Jasna."

„I da nam se ružne stvari ne ponove."

Napolju je odjeknula detonacija granate.

„Tako je: učiti, znati, pamtiti, ne zaboraviti... Zapamtite, djeco, znanje se ne može ubiti... Znanju granate ni meci ne mogu ništa... Znanje je besmrtno... Ono putuje kroz historiju... Kada vas je najviše strah, uzmite knjigu, čitajte, pišite, računajte... I strah će nestati."

Djeca su za učiteljem naglas ponavljala, dok je on pisao na tabli okačenoj na zidu:

„Bosna i Hercegovina je naša država... Srebrenica je naš rodni grad... Mi želimo učiti, želimo znati, želimo pamtiti... Znanje je jače od straha."

Tog trenutka se oglasilo školsko zvono za kraj časa.

„Trčite pravo kući, ne zadržavajte se na ulici, pucalo je cijeli dan."

Ismar je ostao posljednji. Prišao je ocu i naslonio se na njega.

„Nešto sam primijetio. Kad hodaš kroz razred, uvijek istu djecu pomiluješ po kosi."

Srebren je bio iznenađen: „Stvarno!?"

„Uvijek pomiluješ po kosi djecu kojoj je pogino... poginuo... neko od roditelja."

Srebren je spustio školski dnevnik i gledao nekuda po praznim klupama.

„Nisam ni razmišljao da to radim. Valjda mahinalno. Je li ti to rekao neko od djece?"

„Nije niko. Ja sam te gledo... gledao... i vidio. Pomilovo... pomilovao si Bakiru, njoj pogino... poginuo babo... Pa Elvira, ubila mu granata mamu... Onda Senada... Njemu ubijeni i brat i sestra dok su bježali s Drine... Pa moj drug Smajo..."

„Ti si pametan dječak."

Pametni dječak je dodao: „Oni su tužni, pa hoćeš da ih utješiš. Je li tako?"

„Sine, kad ih pomilujem po kosi, to neće biti nikada kao što bi ih pomilovali otac ili majka... Ali, ako će osjetiti mrvicu ljubavi, ja sam zadovoljan... To im je podrška da nastave učiti... Da život ide dalje."

Pametni dječak je imao jednu stvar na umu.

„Mene nemoj nikada pomilovati po kosi..."

* * *

Bila je zima. Srebren je sporo i s naporom nosio dva velika kanistera s vodom u školu. Na ulici ispred je bilo oklopno vozilo UN-a. Jedan vojnik je stajao i gledao ga. Srebren je upravo prolazio pored njega.

„Oprost-ite..."

Vojnikov bosanski jezik je bio posve loš.

„Izvolite."

„Vi... ste... ucitalj..."

„Speak english, please."

Ron se nasmiješio i nastavio na engleskom koji je Srebren govorio vrlo dobro.

„Vaš jezik je vrlo komplikovan."

„Kod nas je sve komplikovano... Tako je. Ja sam Srebren Pozder, učitelj."

„Ja sam Ron de Vrij. Drago mi je."

Srebren je spustio kanistere i rukovali su se.

„Koliko ti je godina, Ron?"

„Dvadeset tri."

„Ja sam u tvojim godinama već učio prve đake... Odakle si?"

„Iz Holandije."

„To znam, imaš zastavu države na uniformi. Iz kojeg grada?"

„Hag."

Ron je bio srdačan: „Vi ste ovdje rođeni? Vaš engleski je izvrstan. Gdje ste ga učili?"

„Jesam... Rođen... Tu sam ga i učio. Čitam često knjige na engleskom."

„Da, vi uvijek nosite knjige uz sebe kada vas vidim. A sada vučete vodu u školu. Zašto?"

„Hladno je, Rone. Nema vode, a želim učenicima u školi napraviti čaj."

„Mogu li vam nešto ponuditi za učenike?"

„Kažite?"

Ron je izvadio iz svog lanč-paketa nekoliko kesica za gotovu supu.

„Uzmite i sklonite, neki bi me kaznili što ovo radim."

„Hvala puno."

„Sitnica."

„Rone... Nama ovo nije sitnica."

„Naši vojnici to prosipaju u igri, kad im je dosadno, jedni drugima po glavama. Vidio sam da je velika glad. Ponesite ovo djeci u školu."

Rukuju se.

Srebren je iz ruksaka izvadio flašu davno ispijene Coca-Cole u kojoj je sada bila voda. Popio je nekoliko gutljaja, a potom prihvatio kanistere i nastavio prema školi.

Još samo zvjezdice fale u supi.

* * *

Je li vas ikada probudio zastrašujući zvuk granate?

Ako nije, spadate u sretniji dio svijeta.

Ako jeste, onda sve znate.

Bila je noć i bila je zvjezdana. Ismar je dugo stajao kraj prozora i gledao u nebo, prateći treperenje zvijezda, negdje daleko i nedokučivo današnjem čovjeku i civilizaciji.

Tamo, sigurno, nema ratova!

U mašti o mirnim dalekim svjetovima dječaku su se očni kapci počeli spuštati sve niže. I samo se strovalio u krevet, stigao još jednom osmotriti svoje zvjezdane svjetove što na koncima vise s plafona, zaspao i nije osjetio kako ga je otac pokrio dekom, pomilovao po kosi i izašao.

Buđenje je bilo traumatično!

Fijuk granate koja dolijeće zaledi krv u žilama. Traje kratko... Dvije, najviše tri sekunde, sasvim nedovoljne da potražite zaklon. Ako se snađete, ako ste istrenirani na ratištu, sve što možete stići je hitro bacanje na tlo.

U djeliću sekunde možda vidite vatrenu kuglu nešto dalje od vas, ako imate sreću. Ili kako se obavija oko vas, poslije čega više ništa ne vidite.

Nakon toga možda čujete gelere kako fijuču iznad vas, ako imate sreću. Ili vam cijepaju kožu, ako nemate.

Nakon toga, godinama nakon toga i nakon dolaska mira, hitro poput pantera bacate se na pod na svaki zvuk koji nalikuje granati koja dolijeće i psujete veseljake što za Novogodišnju noć ispaljuju ručne slavljeničke rakete. I proklinjete organizatore koncerata koji misle kako je divno na vrhuncu neke najbolje pjesme organizovati vatromet, koji silno podsjeća na granatiranje.

Glupi vatromet. Može li na Balkanu išta bez vatre i meta?

Cijela zgrada se stresla.

Granata velikog kalibra detonirala je pod prozorom Ismarove sobe. Na asfaltu, čime je njeno dejstvo dobilo na snazi. Da je u zemlji, upila bi dio detonacije i gelera. Ovako se vatrena kugla gotovo popela do Ismarovog prozora za kojim je maloprije gledao zvijezde. Folije razapete umjesto davno puknutog stakla na prozorima su se rastrgnule, a geleri su pokuljali i počeli se zabijati po plafonu ili praveći rikošet po zidovima, podu, dječijem krevetu...

„Ismareeeeeeee!“

Očev vrisak je odjeknuo stanom, zgradom, naseljem, planetom... sve do zvijezda koje je Ismar gledao pred spavanje.

Otac je utrčao s molitvom da mu je sin živ i zdrav. Soba je bila u potpunom mraku i nije odmah mogao vidjeti razmjere štete. Vidio je samo sina kako sjedi na krevetu i zuri u plafon. Zgrabio ga je u naručje.

„Jesi čitav?“

Ništa.

„Jesi ranjen...? Boli li igdje?"

Bez odgovora.

Podigao je sina i pojurio iz sobe.

„Vidi, srušili su mi zvijezde."

Zvijezde na plafonu su bile potrgane udarom zraka od detonacije, a neke ranjene gelerima.

„Napravićemo!"

Ismar je zaplakao: „Moje zvijezde!"

„Ne plači... Nikad ne plači!"

Odjekivale su nove granate nakon kojih su mrtvi i ranjeni bez prestanka dovlačeni u bolnicu, gdje Selma nije imala vremena dići glavu od posla. Stigla je samo moliti u sebi da joj porodica bude čitava. Cijelu noć sa strepnjom je dočekivala nove ranjenike u silnoj nadi da njen sin i muž neće biti među njima.

I svaki put je odahnula kada bi vidjela da su drugi ljudi.

I svaki put bi pomislila da je sebična.

I svaki put je dala sve od sebe da spasi svakog ranjenika ponaosob.

Dok je otac s Ismarom u naručju jurio ka podrumu, mislio je na Selmu. „Je li ona čitava?"

„Je li to plačeš?", trgnuo ga je iz misli Ismar.

„Ja nikad ne plačem!"

„Pa šta ti je to u očima?"

„Zvijezde."

„Meni malo liče na suze, malo na zvijezde."

Na nebu iznad Srebrenice tog trenutka više nije bilo zvijezda.

* * *

Bilo je primirje u Srebrenici, koju su Ujedinjene nacije na najvišem nivou proglasile svojom zaštićenom zonom. To bi trebalo značiti da na grad ne smije biti ispaljena nijedna granata ili metak.

Trebalo...

Igralište ispred škole je bilo puno. Prvi put od početka rata organizovan je turnir u fudbalu. Odjekivala je cika, graja, poneka sočna psovka nakon propuštene prilike za pogodak, slavlje nakon gola...

Gledaoci su u redovima, kao na pravom stadionu, sjedili oko igrališta i navijali, a čak je bilo i nekoliko transparenata podrške omiljenom igraču.

Ismar se igrao s djecom pokraj igrališta. I svako malo dotrčao do oca.

„Babo, žedan sam!"

Srebren je izvadio iz ruksaka flašu davno popijene Coca-Cole u kojoj je voda i dao sinu da pije.

„Je li ovako lijepo u miru?", pitao je mališan nakon nekoliko halapljivih gutljaja.

„Još ljepše... Pa, znaš... Sjećaš se mira."

„Malo sam zaboravio."

Srebren se nasmijao: „Vidjećeš kako je lijepo kada opet dođe mir."

„Je li baš niko ne zna kada će doći?"

„Ne mogu to ljudi znati."

Ismar je imao još pitanja:

„Recimo, da je mir, ja bih sada iz ove flaše umjesto vode pio kolu?"

„Moguće, ali bi manje cijenio neke stvari."

„Koje?"

„Sve redom... Hranu, vodu, sokove, turnir u fudbalu... Sve... Mislio bi da to imaš samo po sebi... A kada toga nema, kad nestane, vidiš kako je to vrijedno, veliko i lijepo... Vidi kako su svi veseli na malom turniru. Nama je najveći na svijetu. Je li tako?"

Ismar je kimnuo:

„Ja sam mislio da ću zvjezdice za supu uvijek imati, onako, jer ih volim. Sad kad ih nema, kad je rat i glad, shvatam da je to veliko."

Srebren je želio više nego bilo šta drugo obezbijediti zvjezdice za supu.

„Hajde, idemo kući, mama dolazi iz smjene, nismo je dugo vidjeli."

Dječak je ustao i privio se uz oca dok su hodali.

Kada su malo odmakli, Ismar se još jednom osvrnuo prema igralištu.

Tada je posljednji put vidio nekoliko školskih drugova...

Vatrene kugle obavile su se oko igrača na terenu, publike, prolaznika... Onda su eksplozije počele trgati bubnjiće, tijela...

Srebren se bacio preko Ismara. Kroz nekoliko sekundi se mogao osvrnuti ka igralištu i vidjeti prizor koji nije zaboravio do kraja života. I nije dozvolio da dopre do Ismarovih očiju. Brzo ga je podigao i potrčao kući...

Iz drugog smjera trčala je Selma s bolničkom torbom u ruci, odahnula je kada je vidjela najmilije, pogledala se oči u oči s mužem i samo nastavila juriti u središte masakra.

Majko mila!

Puno kasnije tu će biti postavljena skromna spomen-ploča na kojoj će pisati:

Na ovom mjestu 12. 04. 1993. od granata ispaljenih sa srpskih položaja ubijeno je 74, a ranjeno oko 100 Bošnjaka Srebrenice i Podrinja.

* * *

Srebren je izašao iz škole i kretao prema kući. Ispred potpuno praznog školskog igrališta bio je parkiran transporter UNPROFOR-a. Dvojica holandskih vojnika su stajala koji korak dalje i mirno pušila. Puške su im nehajno bile prebačene preko ramena. Poznati glas je došao sleđa.

„Dobar dan, učitelju Srebreni."

Ron de Vrij je snimao kamerom.

Srebren se, iznenađen, malo trgnuo.

„Opet snimaš."

„Da, malo za uspomenu kada se vratim. Kako ste vi?"

„Nije mi ko tebi."

„Oprostite, ne razumijem."

„Kako si ti?"

Ron je bio čudan.

„Jutros sam razgovarao s vjerenicom. Treba roditi uskoro. Vidite..."

Vojnik je prekinuo snimanje i na kameri pustio snimak vjerenice da Srebren pogleda.

„Lijepa ti je vjerenica. A i to za bebu je lijepa vijest. Čestitam. Želim ti svu sreću."

„Hvala, učitelju, ali tužan sam, neću biti uz nju kada rodi. Nemamo dopust."

„Zašto?"

Ron je stisnuo usne.

„Ko ode na dopust, Srbi više ne daju da se vrati. Bilo nas je 600, sad nas je 400. Zato ne daju više nikom dopust. Ljudi su na ivici živaca."

Srebren je pokazao da ga razumije.

„I mi osjetimo da vas je malo. Pucaju po nama... Svaki dan nas nekoliko ubiju..."

Ron se osvrnuo oko sebe da ga ne čuju vojnici koji su malo dalje mirno stajali i razgovarali, otpuhujući dimove cigareta.

„Učitelju, ovo ništa nije dobro."

„Znam ja, sine, da nije."

Ron je govorio tiše.

„Ne znate, ne razumijete... Ovdje nikoga nije briga za vas, shvatate!?"

Srebren je govorio Ronu, a više je pokušavao sebe ubijediti.

„Vi ste vojska Ujedinjenih nacija."

Ron je odmahnuo glavom.

„Ma kakve Ujedinjene nacije. Ovdje su ljudi došli zaraditi novac u vojsci. I ja sam došao zaraditi da kupim stan za vjerenicu i dijete. Svi se žele samo živi vratiti. Nije ih briga šta će biti s vama. Čak vas i mrze."

Srebren je sada bio posve iznenađen.

„Nas u Srebrenici?"

„Znate šta sam znao čuti? Rečenice tipa: 'Da ih hoće sve pobiti pa da idemo kućama.' Čak od naših komandanata."

„Rone, to je strašno."

„U mom bataljonu se samo opijaju, drogiraju... I ja sam bio takav, ali sam prestao sada kada ću postati otac."

„Kada ste proglasili demilitarizovanu zonu, uzeli ste nam oružje."

Ron je objašnjavao:

„Ne znam puno o politici, ali vidim da nikoga nije briga. Ni za vas, a nekada pomislim ni za nas ovdje."

Srebren je gledao ravno u Rona:

„Zašto mi to govoriš?"

Ovaj je slegnuo ramenima:

„Ne znam ni ja šta mi je... Vidio sam kako je dječak stalno uz vas... A valjda sam osjetljiviji kako ću postati otac."

„I mene je rođenje sina puno promijenilo."

„Učitelju, zapamtite jednu stvar, kada krenu na vas, mi vas nećemo braniti."

„Zar smiju krenuti na zaštićenu zonu?"

„Ovo nema veze sa zaštićenom zonom. Ovo je sranje."

Ostali vojnici UN-a su polako prilazili. Ron je pogledao ka njima i prestao ozbiljnu priču. Izvadio je čokoladicu iz džepa.

„Ponesite sinu."

„Hvala, Rone, ovo je nama sada veliko."

„Ako vam još šta zatreba, slobodno mi recite kad me vidite, učitelju."

„Ma ništa, ništa... Osim... Imate li možda u kantini one sitne zvjezdice za supu?"

Ron se zagledao u učitelja, a onda zamislio:

„Baš zvjezdice? Hm. Ne bih rekao da sam ih ikada vidio... I nama su smanjene zalihe... Vidite, u patrole često idemo pješke da štedimo benzin. Srbi ne dozvoljavaju da uvezemo u enklavu.“

„Da, razumijem... Iako ne razumijem kako vama mogu zabraniti.“

„Ni ja. Ja bih zapucao na njih, ali nam ne daju.“

„Idem ja, Rone.“

Srebren se rukovao i okrenuo. Prije puta kući iz ruksaka je izvukao flašu davno popijene Coca-Cole u kojoj je sada bila voda, popio nekoliko gutljaja i krenuo...

* * *

Narod mahom zazire od bolnice i nada se da nikada neće morati kročiti u nju, a kamoli leći na neki bolesnički krevet, bilo šta da je u pitanju. Jasno, svi će reći: „Dobro je, neka doktora i bolnica, zlu ne trebalo.“

Rat je zlo u kojem bolnice rade poput pekara u miru. Hirurzi rutinski i brzo vade gelere i metke iz tijela i šiju razderana tkiva, anesteziolozi im kao na fabričkoj traci spremaju naredne ranjenike, sestre trče i slažu novi materijal: instrumente, zavoje... Čistačice bez prestanka peru krv iz hodnika... I svako savršeno zna šta radi.

U srebreničkoj bolnici se, takođe, znalo ko šta radi, s tim da su posao hiruga obavljali svi ljekari, uključujući Selmu.

I obavljali su ga najbolje što su znali. Na prvim ranjenicima su bili ukočeni i prestrašeni. A kasnije im je operisanje teških rana postalo rutina, kao da to rade cijelu karijeru.

A onda je nestalo materijala, prvenstveno anestezije.

„Nemamo ni tableta, ni zavoja, ništa više nemamo“, rekla je Selma suprugu, dok su jedne donekle mirnije noći sjedili jedno uz drugo u svom stanu. Zbog njenih obaveza u bolnici, a njegovih u školi i na frontu, rijetko su se viđali. Ismar je spavao na kauču kraj njih i Selma ga je neprestano milovala, željna sina kojem nije u stanju posvetiti dovoljno pažnje.

„Jučer sam čovjeku stomak otvorila naživo... Bez anestezije. I preživio je. Režem ručnom pilom noge i ruke. Neki tako umru.“

Srebren je zamišljao budnog i svjesnog čovjeka dok mu ljekari zarivaju instrumente u utrobu. Zgrozio se.

„Umru od bola?“

„Šok bola je poznat u medicini: Nastaje zbog enormno jakog bola. Može proizvesti i srčani arest i smrt. Vazda sam u dilemi kad mi dovuku ranjenika, otvarat ga i patit il' ostavit da umre s manje boli. Na kraju pokušam, pa šta dragi Bog dâ.“

„Hajdemo obići mamu“, rekao je Srebren sinu sutradan, nedugo nakon što su došli iz škole. „Noćas sam na liniji, nećemo moći kasnije.“

„Možda će opet biti u sali pa ćemo se morati vratiti“, rekao je sin.

„A možda i neće!“

I nije bila.

Išla je od sobe do sobe i obilazila pacijente, a potom izašla pred ulaz dočekati konvoj s popunom bolničkih zaliha. Jasno, riječ konvoj je pretenciozna jer se radilo o vojnoj desetini najodvažnijih, koja se s konjima provlačila kroz razuđene neprijateljske linije do najbliže slobodne teritorije pod kontrolom legalne Vlade BiH. Tamo bi natrpala vreće dostupnom anestezijom, zavojima, tabletama protiv bolova i ostalim lijekovima, a onda se zapućivala

nazad u Srebrenicu, rizičnim šumskim stazama. Ako bi imali sreće, prošli bi bez gubitaka i obradovali sve u bolnici. Znao bi takav konvoj kompletan pasti u srpsku zasjedu i biti ubijen ili zarobljen. Tada bi iz Srebrenice bio upućen novi, pa sljedeći i sve tako...

Posljednji konvoj je imao sreću. Provukli su se, doduše uz dvoje mrtvih na putu u borbi s neprijateljem, ali su neophodni materijali stigli. U nekoliko navrata zalihe su dopremljene vojnim helikopterom i tada bi došle količine koje su mogle trajati i nekoliko mjeseci. A onda helikoptera više ne bi bilo i opet bi bili upregnuti konji...

Selma je preuzimala posljednje kutije lijekova ispred ulaza i raspoređivala gdje da ih odnesu. Tada je ugledala sina i muža. Srce joj se ispunilo toplotom, zagrlila ih je i požurila pozvati unutra.

„Haj'te, da ne padne koja granata ovdje!"

„Usput ćemo obići Šemsu, Ismarovog druga, ranjen je kod..."

Selma je završila rečenicu: „... bivšeg Uzeirovog granapa... Ja sam ga operisala, biće dobro..."

„Super, mama!"

Selma ga je zagrlila i poljubila u obraz.

„Hajde, neka si i meni jednom rekao - super, mama!"

Hodnici su bili puni kreveta s ranjenicima. Selma je išla prva i svi su joj iskazivali poštovanje: od pacijenata do bolničkog osoblja, a ona je svima strpljivo i s puno pažnje odgovarala. Uvela ih je u sobu gdje je bio Šemso.

„Šemsoooooo", vrisnuo je Ismar i zatrčao se do školskog druga.

„Ismareeee... Brate!" Dječak se uspravio u krevetu.

„Lezi dolje brzo, hoćeš da ti popucaju šavovi", naružila ga je Selma.

Ismar je gurnuo ruku u džep:

„Nešto sam ti donio!“

„Šta?“

Ismar je izvadio malu čokoladu, a Šemso vrisnuo od sreće.

„Odakle ti?“

„Dao Unproforac babi za mene. Ja sam sačuvao tebi, kad sam čuo da si ranjen.“

Šemso se opet uspravio i zagrlio Ismara koji je sjeo na krevet.

„Otkad je nisam vidio.“

Dječak je otvorio čokoladicu, pomirisao je, onda pogledao u Ismara...

„Je li ti dao dvije?“

„Nije.“

Šemso je prepolovio čokoladicu i pružio Ismaru. Ovaj je pogledao u oca, vidio znak odobravanja, a onda prihvatio polovinu i zajedno su počeli uslast jesti, ali vrlo polako, da okus što duže zadrže u ustima.

Tada im je svima zapela knedla u grlu.

U sobu je plačući ušla nekolicina ljudi, nadvila se nad dva kreveta. U plahtama su podigli dvoje dječice, privukli licima, uz ridanje. Sestre su ih tješile, ali bezuspješno.

„Granate? Ove jutros“, šapnuo je ženi.

„Da su, bilo bi mi lakše.“

„Nego?“

„Dvoje djece od tri godine. Neuhranjeni. Nismo ih mogli spasiti... Bili su u terminalnom stadiju pothranjenosti. Bukvalno umrli od gladi...“

Ljudi su izašli, Ismar je gledao u roditelje, a otac mu je vidio suze u očima.

„Pojedite vas dvojica to. Idem ja s mamom u hodnik.“

Selma je supruga povela do ljekarske sobe, jednostavne, s krevetom na koji bi rijetko sjela, a kamoli legla, sa stolom ispred i ormarićem za garderobu. Sve je bilo svježe oprano, uključujući zidove. U plastičnoj kutiji je bio njen ručak koji je sada spakovala u kesu i spremila za Ismara. Napila se vode, vidno zabrinuta.

„Imamo problem koji hvata cijelu Srebrenicu. Ranjenici su mila majka."

„Koji sad?"

„Ti znaš da su vode oko Srebrenice siromašne prirodnim jodom."

Srebren je potvrdio: "Znam. Endemsko područje. Bilo gušavosti, pa riješena jodiranjem soli. Zakon propisao."

„Bravo. Kad si zadnji put vidio so?"

„Ne pamtim."

Selma je nastavljala stručno: „Jod je jedan od 22 oligoelementa neophodna za ljudski organizam. U malim količinama ga ima u jajima, mlijeku i mesu, a u većim u ribljem ulju, morskim ribama, školjkama, rakovima i morskim algama. Ništa mi to nemamo."

„Koliko je opasno?"

„Ne smijem drugima ni govoriti o tome. Bez joda, povećavaju se spontani pobačaji, mrtvorođena djeca... Kod djece dolazi do poremećaja koordinacije pokreta. Kod odraslih dolazi do eksplozije malignih oboljenja. Sve je to počelo kod nas."

„Koliko treba da uzme maha?"

„Imam već desetine znakova. I trudnica, i djece, i odraslih. Imamo u bolnici ljude sa stravičnim i fizičkim i psihičkim posljedicama."

„Ženo moja, ubijaju nas i bez metaka."

„Rekla sam svima, i u diviziji. Kažu tražiće hitno od UNPROFOR-a i od naše logistike. Ali nemamo osnovnih

lijekova ni hrane. Ovo im dođe kao moje zakeranje. Njima šega, kažu mi: 'Voliš slano pa ti fali.'"

„Šta mi možemo?"

„Unesemo malo s lijekovima, za djecu, pa im krišom stavljamo u porcije hrane. Ali premalo je to", nadovezala se Selma.

„Tražiću od Rona za djecu u školi, davaću im slane vode ako treba!"

Uto se čula škripa kočnica ispred ulaza. Stigli su novi ranjenici.

„Doktoriceeeeeeee..."

Selma je skočila i potrčala, u prolazu je samo stigla pomilovati muža po ramenu. On je otpuhnuo i krenuo po Ismara da ga vodi kući.

Kasnije će ljekari iz Srebrenice poslati članak o ovome u Ljubljanu, koji će dospjeti do Svjetske zdravstvene organizacije... Još kasnije će biti otkriveno i dokumentovano kako je puno prije rata napravljen plan biološko-hemijskog djelovanja na području istočne Bosne. Plan JNA kodnog naziva BIO 131S, s naredbom da ni gram soli ne smije ući u Srebrenicu.

Meta je bilo cjelokupno stanovništvo koje je platilo visoku cijenu, a posljedice nikada neće biti sasvim otklonjene...

* * *

San je ponovo bio isti. Mrak je, ali se dobro vidjelo... Kao da je sve pod reflektorima... Iz zemlje su izranjale zvijezde... Puno ih je... Nisu bile vesele... Kada zvijezde odu visoko, iz trave ustaju ljudi i idu u koloni, jedan za drugim... Jedan čovjek je u prvom

planu... Na leđima mu je omaleni ruksak iz kojeg viri flaša Coca-Cole, nasuta vodom... Na ruksaku je zvijezda...

Ismar se trgnuo, brzo ustao iz kreveta, otrčao do roditeljske spavaće sobe u kojoj je otac bio sâm, uvukao se i pribio uz njega. Otac je bio budan. Pokrio je sina i zagrlio ga. Dijete je brzo zaspalo s ogromnim osjećajem sigurnosti. Otac nije zaspao...

* * *

„Ženo moja. Ima jedno dijete, dobro dijete."

„Zar ima još žive djece u Srebrenici?"

„Dolazi u školu po snijegu u papučama."

„Srebreni, u cijelom gradu više niko nema čitavih cipela. Imaju one iz humanitarne što smo dobili. Od kartona, što oblače mrtvace u njih. Raspadnu se na prvoj kiši."

„Jeste. Mom drugu Smaji mama zabranila da igra lopte u cipelama. Smije samo bos. Ubo se na neki trn, da znaš koliko je psovo... psovao..."

Porodica Pozder je bila okupljena oko šporeta u kojem je gorjela vatra. Bili su to rijetki trenuci kada su bili zajedno, nikada ne znajući hoće li doletjeti nove granate.

Srebren je govorio:

„Ima Ismar dvoje čizmice. Znaš da smo pred rat kupili dva broja veće na sniženju. Ne propuštaju nijedne. Mislio sam..."

Prekinula ga je: „Znam šta si mislio!"

Nastavljao je: „Sevap je... Neki dan u školi kad mi srce nije puklo. Uzeo sam deku da mu zamotam noge."

„Daj mu, babo, ja one druge nikad ne nosim. Samo stoje."

Selma je uzela Ismara u krilo: „Odnesi ih djetetu."

„Mama, to je moj drug Harun. Nije on više dijete."

„Kako nije?"

„Kaže moj drug Smajo, djeca u ratu više nisu djeca, već odrasli. Njegova mama mu rekla, kad mu je pogino... poginuo babo, da je on sada odrasto... odrastao čovjek."

Selma ga je jače privukla uz sebe...

* * *

Srebren je izašao iz škole i odmah ugledao Rona de Vrija pored igrališta. Znao je da ga čeka.

„Dob-ar dan, učitelju."

„Dobar dan, Rone. Još malo pa ćeš naučiti bosanski."

„Pretežak je vaš jezik."

„Sve je ovdje teško."

„Učitelju, otvorite ruksak brzo dok smo sami!"

Narednih pola minute Ron je iz svog u učiteljev ruksak prebacivao sitne stvari.

„Tu je so... Skupio sam puno kesica soli... I sokovi s vitaminima za učenike..."

„Hvala puno, Rone. Ovo im je spas."

„Naši vojnici to bacaju u smeće. Ili čak spaljuju. Neka glupa naredba. Ugrabim prije nego što unište."

„Ti si dobar čovjek, Rone."

„I vi ste, učitelju Srebreni. Ali je svijet u kojem živimo loš."

„Dobri pojedinci će svijet učiniti boljim..."

Kada je to rekao, Srebren je iz ruksaka, polako da mu ne ispadnu dragocjene stvari koje je upravo dobio, izvukao flašu

davno popijene Coca-Cole u kojoj je bila voda. Napio se i krenuo...

* * *

Ušao je u stan polako i tiho zatvorio vrata za sobom. Selma ga je ugledala iz kuhinje i skamenila se. Ismar je potrčao da zagrli oca, ali je naglo stao, kao ukopan.

U očevim rukama su bile dječije čizme.

Selma je vidjela kako njenoj ljubavi drhte ruke.

„Srebreni, šta se desilo?"

Ismar je mislio da ocu u očima vidi zvijezde.

„Babo, što si vratio čizme?"

Srebren je zagrlio sina, pa poljubio ženu.

„Da ste živi i zdravi... Mali Harun je otišao od nas... Mali Harun je poginuo."

Selma je prekrila lice rukama i zaplakala.

„Sinoć sam imala slobodnu noć."

„Ne bi mogla pomoći!"

„Harun nikada nije tražio pomoć. Nije se, nije bojo... bojao... ni starijih đaka. Jednom se pobio s dječakom iz sedmog razreda... Nije se bojo... bojao... ni guštera, ni vukova, ni granate... Uvijek je prvi našao rep od granate kada pukne..."

„Majko draga, ne smijem pomisliti kako mu je roditeljima. Idi im, Srebreni, odmah!"

Srebren je spustio čizme.

„Svi su mrtvi. On, i mati, i otac, i sestra, i brat... Svi. Granata. Pravo u sobu gdje su spavali."

Trenutak kasnije Ismar je uzeo čizmice s poda i prvi put ih navukao... Iz njegove sobe čuli su plač.

* * *

San je bio isti... Mrak, ali se dobro vidjelo... Kao da je sve pod reflektorima... Iz zemlje su izronile zvijezde... Puno ih je... Kada zvijezde odu visoko, iz trave ustaju ljudi i idu u koloni, jedan za drugim... Jedan čovjek na leđima ima omaleni ruksak iz kojeg viri plastična flaša davno popijene Coca-Cole, nasuta vodom... Na ruksaku je zvijezda...

* * *

Sve do sada je bilo strašno.

Sve što je dolazilo, bilo je još gore...

Bilo je ljeto i bila je noć. Srebren i Selma su sjedili za kuhinjskim stolom pored otvorenog prozora.

Otac je progovorio nakon dugačke šutnje.

„Gotovo je, grad se više ne može braniti."

„Dragi Bože, pa šta radi UNPROFOR?"

„Ne znam... Htjeli smo u ofanzivu... Odsudnu... Došli sinoć i razuvjerili ljude... Rekli da ne idemo, da će američki avioni ujutro udariti..."

„To je dobro!"

„Ništa im ne vjerujem."

„Srebreni, valjda neće dozvoliti da nas sve pobiju... U Sarajevu znaju za nas... Ujedinjene nacije znaju za nas. Svijet zna za nas."

„Svi znaju za nas... Dobro smo se i držali ovoliko. Nema oružja, nema snage... Jednostavno je popucalo..."

„Dragi Bože..."

Zvijezde su se polako povlačile s neba.

„Selma... Slušaj me sada, slušaj me dobro... Kad uđu..."

„Dragi Bože..."

„Budi jaka kao nikada što bila nisi... Sve izdrži."

„Ne govori mi to..."

„Slušaj me..."

„Srebreni..."

„Prestani plakati i slušaj me. Obično razdvoje muškarce od žena... Bolje je da Ismar bude uz tebe... Srećom je još mali. Bježite prema Potočarima... Možda Unproforci zaštite žene i djecu."

„A ti?"

„Idemo kroz šumu... Biće šta će biti. Šta god da bude, moraćeš biti jaka radi Ismara, jesi li me razumjela?"

„Jesam, jesam..."

„Ne očajavaj... Ne predaji se. Ni ja se neću predati."

„Nemoj se predati."

Nebo su osvijetlile granate pale na grad. Srebren, Selma i Ismar više nisu imali namjeru sklanjati se u podrum.

„Ne privlači pažnju... Budi raščupana, neuredna, prljava... Nemoj im zapasti za oko."

„Moj Bože... Neće valjda..."

„Biće velika gužva... Ne puštaj Ismarovu ruku... Nikad, sve dok ne izađete... Ne smije se izgubiti."

„Neću ga puštati."

Pod prozorom pojedine porodice išle su ka bazi UN-a. Niko od njih nije galamio.

„Obećaj mi da ćeš Ismara iškolovati."

„Srebreni, ti ćeš ga iškolovati, on je sav tvoj. Bilo bi mu teško sjediti u razredu u kojem ti nisi njegov učitelj."

„Obećaj mi!"

„Obećavam!"

Selma i Srebren su se zagrlili i nisu vidjeli kako ih je Ismar sve vrijeme gledao s vrata kuhinje. Otrčao je u sobu, uzeo svesku, olovku, legao na krevet i počeo pisati...

* * *

Zbjeg... Pogrom...

Desetine hiljada ljudi slijevale su se iz Srebrenice i okolnih sela u bazu holandskog bataljona UN-a u Potočarima, nekoliko kilometara od grada. Bile su tu brojne izbjeglice iz cijele istočne Bosne, što su tu tokom rata tražile utočište.

Srpska vojska je ušla u grad i kretala se prema Potočarima...

Srebren je išao naprijed i držao Ismara za jednu ruku, a za drugu ga je nazad čuvala majka. Nosili su samo osnovne stvari. Malo hrane koje su imali, po flašicu vode i tek po jednu rezervnu majicu.

Prizor je oduzimao dah.

Oko nekadašnje Fabrike akumulatora, u kojoj je sada bila baza UN-a, zbijale su se desetine hiljada ljudi. Neko reče da ih je 50.000. Drugi je odgovorio da ih ima više. Objektivne procjene bi vjerovatno kazale od 25.000 do 30.000.

Kada čovjek gleda zbjeg na televiziji, u nekoj dalekoj državi, može mu biti žao, pogotovo uplakane djece što ih majke čvrsto drže za ruke. U drugoj ruci obično im je kesa s ostacima hrane, u nadi da će brzo doći do druge. Okolo su ruševine i vojnici koji se u takvoj poziciji mogu osjećati nadmeno.

Gledate slike koje se miču i pitate se šta ljude tjera da nanose bol drugima.

Ali vi ste, ipak, posmatrač.

Kada čitate o pogromu, mogu vas dirnuti opisi patnje, straha i svega što kola mozgom čovjeka koji pati i gleda ravno u smrt koja dolazi. Čitate o boli najmilijih i stegne vam se želudac. Možda i zaplačete.

Idete dalje stranicu za stranicom i pitate se šta ljude tjera da nanose bol drugima.

Ali vi ste, ipak, posmatrač.

Kada ste usred zbjega i pogroma, nemate vremena za bilo kakva pitanja. Mozak se programira na mod za preživljavanje. I sve prihvatate normalnim, jer u tom trenutku drugačije ne može.

I gotovo da vam je sasvim normalno to što je rat. Što vam je rodni grad pod opsadom, pa u njemu vladaju smrt, glad i patnja. Što morate napustiti dom pred žestokom neprijateljskom ofanzivom. Što dolazi vojska koja se smije na spominjanje Ženevske konvencije. Što zaštićena zona UN-a neće biti zaštićena.

Što se sprema zločin koji će u historijskim čitankama biti označen kao najveći u Evropi nakon Drugog svjetskog rata.

Ljeto je bilo u jeku. I smrt.

Ismar je stajao sav uplakan u mnoštvu istih. Otac je čučnuo s ruksakom na leđima iz kojeg je virila flaša davno ispijene Coca-Cole u kojoj je bila voda. Privukao je sina. I čvrsto zagrlio.

Ismar bi se zakleo da je, dok su pješačili, vidio suze u tim očima punim ljubavi, što su u jednom trenutku bljesnule poput zvijezda koje je jeo iz kašike dok je bio manji. Jeo bi i dalje, ali godinama nije bilo zvijezda, ni prodavnice u kojoj su ih kupovali, ni prodavača Uzeira, čijeg sina bi Srebren redovno pogladio po kosi u razredu ili na ulici.

„Srebreni, ostani s nama... Vidi... Ima puno Unproforaca, neće smjeti da naude nikome pred njima."

„Volio bih najviše na svijetu da ostanemo zajedno... Ali ne možemo."

Selma nije odustajala: „Možemo, možemo..."

„Nisam pametan, ne znam... Ako ostanem, pa me povuku... Ismar... Zavrištaće, krenuti za mnom... Mogli bi njega uzeti među odrasle..."

Ismar je bio privijen uz oca. U jednom momentu je zagalamio:

„Hej, eno Smaje, nosi fudbalku. Nije je skino... skinuo s tavana kako mu je babo pogino... poginuo."

„Srebreni..."

„Selma, molim te..."

„Ostani..."

„Selma... Cijeli život bi pamtio kako me odvode pred njegovim očima... Neću da ga to obilježi za cijeli život... Hoću da bude dobar... Da ostane normalan."

Trenutak rastanka se neminovno primicao. Otac se spremao krenuti. Ismar se jako privio uz njega.

„Babo, gdje ćeš?"

„Idem drugim putem."

„Hoću i ja s tobom!"

„Ne možeš."

„Zašto?"

„Dugačak je put, zaboljele bi te noge."

„Ali uvijek si me svugdje vodio sa sobom."

Srebren je kleknuo i pomilovao sina.

„Ovamo te ne mogu povesti."

Ismar se naglo i neočekivano trgnuo.

„Hej!"

„Šta ti je?"

„Ne po kosi... ko... kao onu djecu što su im ubijeni roditelji."

„Slučajno sam, izvini..."

Selma je briznula u plač.

„U pravu je, idemo i nas dvoje s tobom, pa šta god da bude..."

„Razmišljao sam o tome, ali..."

Selma kao da ga nije slušala.

„Bićemo zajedno, neću žaliti ni da nas..."

„Šuti... Ne govori dalje... Ovdje imate veće šanse... Mi ćemo se probijati kroz šume... Moraćemo trčati, pucaće na nas... Biće opšti haos..."

„I ovdje je već haos. Pogledaj oko sebe..."

„Selma, dosta je! Ja sam odlučio da ostanete i molim Boga da sam u pravu... I da ćete preživjeti."

Selma je obrisala suze. Srebren se spremio krenuti.

„Već ideš..."

„Znaš šta mi sada pada na pamet i nikako da ode? Nećeš vjerovati... Krivo mi, ne mogu ti opisati koliko, što nisam uspio Ismaru čitav rat naći zvijezde za supu..."

„Čekaću te, ljubavi moja..."

Srebren joj je šapnuo na uho:

„Ako ne uspijem..."

„Šuti!"

„Ne plači, biće mi teže..."

Čvrsto su se zagrlili.

Onda je otac zagrlio sina koji je počinjao ridati.

„Ne ljutiš se što plačem?“

„Ne ljutim.“

„Uvijek si me ružio kad plačem.“

„Sad te ne ružim, slobodno plači“, rekao mu je otac.

Ismar se ocu zapiljio ravno u oči.

„Hej, je l' to i ti plačeš?“

„Znaš da ja nikada ne plačem.“

„Šta ti je, onda, to u očima?“

„Zvijezde. Sjaje kad te vide tako lijepog i pametnog.”

Ismar je buljio u oca.

„Stvarno!? Meni malo liči na suze, a malo na zvijezde.“

„Ponosan sam na tebe. Slušaj mamu... Obećavaš?“

„Obećavam.“

Tada se Srebren okrenuo, stisnuo zube i krenuo u marš smrti...

Nakon nekoliko koraka čuo je sinovljev glas...

„Baaabooo... Napisao sam ti nešto...“

Ismar je želio istrgnuti stranicu, ali u gužvi i brzini papir se poderao i ocu je pružio samo gornju polovinu. Više nije bilo vremena. Neprijateljski vojnici su dolazili, prijetilo je da masa odvuče Ismara od Selme. Otac je zgrabio papir, još jednom hitro pomilovao sina, i krenuo ka šumi...

* * *

Ron de Vrij je imao osjećaj da je spušten u samo središte pakla.

Nikome nije mogao pomoći.

Niko ga od njegovih nadređenih nije htio slušati.

Ron je mogao samo snimati. Glas mu je bio drhtav:

„Odvode neke muškarce... Odvode i djecu... I starce..."

Objektiv je uhvatio prva ubistva... Odvodili su ljude iza prvih kuća... Čuli su se pucnji... Vojnici su se vraćali po nove... Onda je dolazio kamion ili traktor s prikolicom i odvozio tijela...

„Ubijaju ih... Vidim vojnike kako ubijaju nožem u gomili... Bože... Šta se dešava?"

Ron je snimao i nastavljao:

„Srpski vojnici odvode mlade djevojke... Trgaju im odjeću... Siluju ih pred svima..."

Mikrofon na kameri je zabilježio pucnje.

Ron je snimao i govorio:

„Vojnici razdvajaju ljude. Muškarce i djecu odvajaju od žena..."

Ron de Vrij je išao sve dalje i snimao zlo koje mu se odigravalo pred očima.

Onda je brzo stavio kameru u ruksak. I potrčao. I otrgnuo dijete od vojnika i vratio ga majci koja vrišti. I oboje ih ugurao u autobus.

Onda je djevojku otrgnuo od drugog vojnika. I vratio je ocu.

Onda je dotrčao holandski oficir i Rona de Vrija uz mnogo povika, psovki i prijetnji odvukao u bazu i razriješio dužnosti...

„Ništa nismo bolji od ovih ubica. Isti smo... Isti smo...“, vikao je na oficira.

Zalud.

Tu noć su mu privremeno oduzeli kameru, uz urednu potvrdu da će mu biti vraćena.

Zario je glavu među koljena i pokrio uši da barem priguši krike ljudi što su parali noć ispred baze UN-a.

Krici će parati um Rona de Vrija dok god bude živ.

EPILOG

Odjeknuli su novi pucnji.

Ljeto je bilo u jeku. I glad. I smrt.

I lov na ljude...

Srebren je posegnuo za flašom davno popijene Coca-Cole u kojoj je sada bila voda i potegao nekoliko gutljaja.

Posljednjih.

Vode više nije bilo.

Ni vremena.

U ruci mu je bio dio sinovljevog pokidanog pisma. Gornju polovinu je tokom proboja čitao pri svakom sjedenju, pri svakom hvatanju daha nakon trka, poslije svake borbe, nakon svake zamke iz koje bi se iščupao živ.

Sinovljeve riječi davale su mu nadljudsku snagu za veranje po planini, za hitro izbjegavanje metaka, za bacanje na zemlju tik ispod gelera koji su mu u nekoliko navrata okrznuli tjeme...

O, kako bi volio ostati živ da pročita taj kraj.

Šta li je još napisao?

Pažljivo je smotao pismo, a onda smotuljak kroz uzani otvor ubacio u flašu.

Ovako će pismo preživjeti.

Kao pisma u flašama što bi ih otisnuli u more, pa ih uvijek neko nađe.

Ovako će riječi preživjeti.

Ovako će istina preživjeti.

Ovako će...

Srebren je iza sebe čuo korake. Okrenuo se. I ugledao *lovce*...

Lovci su išli ka njemu spremni da ubiju.

Pucnji su odjeknuli šumom tako da se eho čuo daleko.

Treptaj kasnije vidio je *lovce* kako leže mrtvi.

Onda je ugledao Sulejmana kako mu se zaštitnički smiješi.

Moj brat.

Sulejman je i dalje pucao i nešto vikao.

On još ima municije!

Treptaj kasnije vidio je Sulejmana kako pogođen pada.

Onda je vidio nove *lovce*.

I oni su vidjeli Srebrena.

I bio je spreman!

Smrt roditelja... Sulejman... Majstor Dragi na građevini... Fakultet... Selma... Svadba... Učitelj... Škola... Naučiti, znati, pamtiti... Ismar...

Stao je uspravno pred *lovcima,* bez trunke straha.

I izgovorio molitvu u sebi.

I čuo pucnje...

I pala je flaša davno popijene Coca-Cole.

Koja je čuvala pismo.

* * *

Ron de Vrij je sjedio u svom stanu u Holandiji. Supruga je spremala ručak, dijete se igralo na podu. Na TV-u bila je utakmica i masa je klicala fudbalskim zvijezdama...

„Zaboravila sam ti reći, stiglo ti je pismo iz vojske. U hodniku je", rekla mu je supruga nehajno.

Ron de Vrij je polako ustao, razderao kovertu i čitao:

Obavještavamo vojnika Rona de Vrija da su grubom greškom u laboratoriji Oružanih snaga Holandije uništeni snimci iz Srebrenice... Istraga će utvrditi krivca koji će biti kažnjen. Kamera će vam biti vraćena.

Onda je Ron de Vrij bacio pismo u korpu za smeće.

Bijednici! Kakva laž! Kakva prevara!

Uzeo je dijete u naručje. I u sebi se pomolio da njegovo dijete ne doživi ono što je vidio u Srebrenici. Onda se sjetio učitelja. I glasno zaplakao...

* * *

Ljudi kroz život imaju mnogo želja.

Djeca da dobiju neku novu igračku, mladi da dobiju novu majicu ili osvoje srce onog ko im se sviđa, odrasli maštaju o dobrom poslu, napredovanju u karijeri i većoj plati.

I tako godinama...

Kada je bio dijete, Ismaru Pozderu je najveća želja bila da još jednom pojede supu sa zvjezdicama.

Kada je odrastao, najveća želja mu je bila da nađe posmrtne ostatke svog oca i dostojno ga ukopa.

I tako stalno...

Sat za satom.

Dan za danom.

Sedmicu za sedmicom.

Mjesec za mjesecom.

Godinu za godinom.

Deceniju za decenijom...

* * *

Doktorica Brigitte Anderson iz UN-a, prelijepa Dankinja dugačke ravne plave kose i ogromnih modrih očiju, udahnula je svježi i čisti zrak. Konačno je opet bila tu, odakle su je davno otjerali, dok je još bio rat.

Mir uvijek dođe, prije ili kasnije.

Sada, u miru, mogla je raditi svoj posao.

Kosti, sve same kosti.

Sada, u miru, mogla je iz zemlje otkopavati posljedice ratova.

Rat je nekada imao čast. Vojnik na vojnika.

Lijepa Dankinja je spoznavala na svakom pedlju planete gdje je išla, da je čast ostala samo u starim pričama.

Sada naoružane kukavice, sadisti, ubijaju nemoćne...

Sada bogate kukavice prodaju oružje naoružanim kukavicama...

Lijepa Dankinja radila je u Međunarodnoj komisiji UN-a, daleko od blistavih amfiteatara i uglancanih kancelarija. Iako su joj i dalje nudili daleko bolje poslove, pune važnih sastanaka s državnicima, što uključuje večernje toalete i druženja na kojima se dogovaraju unapređenja i sve bolje pozicije.

Bože, kakva prevara. Kakvo gubljenje vremena. Kakvo rasipanje novca.

Brigitte se nije promijenila. Izabrala je blato i jame.

Ja pomažem ljudima. Moj posao ima smisla.

U sjedište UN-a u Njujorku je došla vijest:

„Brigitte Anderson je otišla u Bosnu!"

Zašto? Tamo je mir!?

Brigitte Anderson je izabrala vaditi kosti siromašnih, jer bogati se uvijek izvuku.

Glupa kučka! A mogla je imati svijet pod sobom!

Brigitte Anderson je ušla u Srebrenicu...

* * *

Davno je to bilo...

Ali ne prođe dan da se Ismar ne sjeti oca, supe, zvijezda, bezbrižnog djetinjstva prekinutog naglo kada je imao devet godina i kada je njegov otac, s malenim ruksakom na leđima iz kojeg je virila flaša davno popijene Coca-Cole u koju je bila natočena voda, otišao u koloni što se poput rijeke uspinjala vijugavim brdima koja bi u svim drugim prilikama bila kao iz bajki, obložena gustom šumom i rijetkim poljskim travama što se uvlače u nosnice, opijaju mirom i tjeraju na sladak san.

Ismar svake godine barem jednom i to uglavnom ljeti, baš kao i onda kada je otac kretao, stane pred ta brda i gleda ih dugo, često od zore do zalaska sunca.

I šuti. Tada ne osjeti vjetar na koži, niti vrele zrake sunca, miris šume i rijetkih poljskih trava. Tada mu je u nosu očev miris, kojeg godinama pokušava udahnuti još jednom. Pred očima mu je očeva ruka što ga je nježno pomilovala po kosi. Kao onu djecu u razredu što su ostala bez roditelja.

I puno godina poslije, kada Ismar otvara vrata ili odvrće slavinu na česmi, neizostavno se sjeti oca i osmjehne nošen tom čistom ljubavlju. A već sljedećeg trenutka bi mogao zaplakati, jer mu otac fali. Ali bori se, kao onda kada je bio mali, da ga ne naljuti.

Otac se zbog sinovljeva plača nije naljutio samo jednom - onog dana kada je odlazio s malenim ruksakom na leđima iz kojeg je virila flaša davno popijene Coca-Cole u koju je bila natočena voda. Ismar je tada bez suzdržavanja zaridao silno da bi se brda tresla, ali ga u masi istih sudbina niko nije mogao čuti, ugušen u vlastitim jecajima rastanka.

Na istom mjestu puno godina kasnije Ismar uvijek zaplače. Krišom se osvrne da ga ko ne vidi. Tada u masi svijeta prvo vidi majku, a potom druge ljude, svake godine nešto starije, ali oni njega ne vide u trenutku tuge što ne jenjava, pogleda zamagljenih suzama i izgubljenih u prošlosti u kojoj im je oduzet najveći dio srca.

Onda Ismar zaustavi suze.

Otac bi se ljutio. I mati bi još više patila ako mu priđe i vidi ga uplakanog svake godine u isto doba, na ljetnoj žegi podno šumovitog brda, gdje su stope hiljada ljudi davno utabale travu koja se kasnije podigla, za razliku od ljudi što su ostali tu ležati zauvijek.

Bože milostivi, samo da mu nađem kosti!

* * *

Jama nije bila najveća koju je Brigitte Anderson vidjela i iskopavala.

Stajala je iznad i gledala. A onda je zakoračila u nju.

Imala je ogromno iskustvo nakon godina i godina provedenih u jamama diljem svijeta.

Ova jama je bila čista.

Nije paljena. Premještana.

U Bosni je znala naći kosti istog tijela u pet različitih masovnih grobnica. Bageri bi kašikom grabili kosti i prebacivali u drugu grobnicu kilometrima, desetinama kilometara daleko. Ta se zove sekundarna. Onda bi koju godinu kasnije opet kopali sekundarnu i premještali u novu. Ta se zove tercijarna... I tako redom. Da se sakrije zločin.

Ovu niste dirali. Bila vam je premala. Ili ste zaboravili na nju!

Pažljivo i s puno samilosti tim je izvlačio kosti iz zemlje i redao u položene i otvorene vreće, stavljajući oznaku na svaku.

Kosti, sve same kosti!

Dankinja je još u prvoj masovnoj grobnici pokušavala zamisliti posljednje trenutke žrtava, čije je posmrtne ostatke gledala. Svaka je imala svoj život... svoje nade... želje... strahove...

I nije se tome mogla oduprijeti nikako.

I pažljivo je skupljala lične stvari, ostale za kostima, i redala ih u vreće, ne ostavljajući ništa u zemlji.

Sve može biti važno!

* * *

Prvo je oca sanjao redovno, a onda su snovi postajali rjeđi, slike u njima sve bljeđe. Rekla mu je mati da tako bude vremenom, jer lice, blago i drago, nestaje u dubini svijesti i izroni tek ponekad. Valjda da čovjeka želja mine.

Tog dana kada je Ismaru otet dio srca, otac ga je poljubio snažnije nego ikada. Ili mu se to samo učinilo. I stavio mu je ruku na kosu. Kao onoj djeci bez očeva i majki. I okrenuo se, s ruksakom na leđima iz kojeg je virila flaša davno ispijene Coca-Cole u kojoj je bila voda...

Tada je nestao u masi istih sudbina.

Ko zna koja identifikacija po redu... I sve džaba...

* * *

Identifikacioni centar u Tuzli. Miris smrti, tuge... i nade.

Kosti, sve same kosti.

Brigitte Anderson stajala je i gledala.

Stotine hiljada ljudskih kostiju bile su poredane po podu, s oznakama i bez njih. Uz neke su bili komadi gotovo neprepoznatljive odjeće, istruhle tokom decenija koje neumoljivo teku i uništavaju dokaze.

Ljudima, recimo, iz nekog mirnog dijela svijeta moglo bi pozliti. Možda čak i onima koji su osjetili rat, ali ne znaju šta

znači tragati za dragom osobom, ubijenom davno i bačenom u masovnu grobnicu.

Ljudima iz Srebrenice i okoline boravak u identifikacionim centrima bio je poput dnevne rutine. Zagledali su kosti, silno tražeći i najmanji dokaz da su baš to očevi, sinovi, majke, kćerke, sestre, braća, rođaci...

Dolazili su tu svakog dana kao što neko ide u prodavnicu.

Ako nisu bili njihovi najmiliji, bili su njihovi sapatnici. Možda čak neko ko je stajao s njima u logoru, na kamionu, nad jamom...

U silnom bolu, tu među žrtvama, nekako čudnovato, znali su nalaziti smiraj svojim napaćenim dušama. Smiraj svojim ranjenim srcima.

* * *

Ismar je hodao brzo, ali je istreniranim očima hvatao svaki djelić koji bi mogao ukazivati na nešto novo. Nešto što nije vidio tokom ranijih dolazaka u Identifikacioni centar.

Kosti, sve same kosti.

Krenuo je vani s čudnom mišlju da mu je promaklo nešto važno. Ali svaki put bi ga morile iste sumnje.

I gotovo se sudario s tom ženom...

Brigitte Anderson je bila žedna. U flašu nedavno popijene Coca-Cole vani je usula vodu s česme i vratila se unutra.

I gotovo se sudarila s tim mladim čovjekom...

Zašto me ovako gleda!?

Šta mu je!?

Ismar nije primijetio njene iskolačene modre oči ni njenu ravnu plavu kosu u kojoj je bilo zemlje, maloprije slučajno pokupljene u masovnoj grobnici. Zinuo je u Brigitinu flašu popijene Coca-Cole u kojoj je bila voda...

I sjetio se!

Vidio sam, vidio sam... Zamalo da to fulim!

Nešto novo!

Hitro se okrenuo, a onda pojurio ka ličnim stvarima žrtava, složenim u jednom dijelu centra.

Brigitte Anderson je požurila za njim.

Ismar je brzo prolazio pored stvari.

Novčanik... češalj... sat... četkica za zube... radna knjižica... kašika... pasta za zube...

Išao je brzo dalje i pogledom hvatao svaki detalj.

Ključevi... naočale... olovka... malena porodična fotografija... šnala... dječija lutkica...

Tada ju je ugledao!

Oborena, čekala je flaša davno popijene Coca-Cole. I davno popijene vode. I čuvala smotuljak papira.

Ismar je pomislio da će ostati bez zraka. Osjetio je ruku na ramenu. I vidio začuđeni pogled Brigitte Anderson, koja mu je pružila svoju flašu popijene Coca-Cole u kojoj je sada bila voda. Isuo je malo u dlan i umio se, a onda vlažnom rukom protrljao vrat.

„Je li vam bolje?", upitala je Brigitte.

„Ova flaša... Taj papir unutra... Mogu li vidjeti, molim vas?"

Brigitte Anderson se sagnula, dohvatila flašu i malo se namučila izvući papir.

„Nisam ni primijetila papir unutra... Niko ga nije vidio... Da mi niste rekli, zanemarila bih to!"

Nježno je masni, neraspadnuti papir izvukla i raširila. Slova su se mogla čitati, iako nije razumjela niti riječ!

„Taj papir, molim vas, da pogledam..."

„To je dokaz... Čini se da je pocijepan... Ovdje je samo pola stranice..."

Ismar je iz unutrašnjeg džepa sakoa izvukao foliju, a iz nje brižljivo čuvani dio starog školskog lista na kojem je davno pisao ocu.

„Mislim da imam drugu polovicu..."

Brigitte Anderson je Ismaru u šoku pružila papir.

„Izvolite..."

Ismar je polako i drhtavo primicao dvije polovice.

Molim te, Bože!

Savršeno su se uklopile.

* * *

Nakon dugo vremena jedan list iz školske sveske dobio je priliku biti spojen. Ismar je znao da tu nad kostima mora pročitati pismo do kraja. Naglas, kao u djetinjstvu kada je otac slušao:

... Znaš, babo,

ovo pismo sam završio ujutro. Gledao sam tebe i mamu kako trčite kroz kuću. Kako mama trpa komade hljeba u ceker, a ti meni stavljaš odjeću da se presvučem ako se oznojim. Vidio sam, stavio si mi rezervne cipele.

I da znaš, trudio sam se da ne plačem. Iz sve snage. Toliko da me čitavo tijelo zaboljelo. I opet sam plakao, čim sam se sjetio da odlaziš.

Molim te, vrati nam se što prije. Ili nas čekaj, gdje god da budeš. A mi ćemo ti doći, sigurno. Kad dođemo mama i ja, sješću ti u krilo da me hraniš zvjezdicama. Mama je rekla da će ih opet biti koliko god poželim.

Moram završiti pismo jer si rekao da krećemo. I dok mi to govoriš, ja ne mogu prestati da te gledam. Nikako. I stalno bih te gledao.

I da znaš, kada odeš od nas, ja ću se boriti da ne plačem. Ali ću možda plakati. Ovo što je mokro na papiru je jedna moja suza. Izvini zbog nje. I samo da znaš na kraju da te volim najviše na cijelom svijetu. Mama kaže da sam ti ko priljepak, ali ti da znaš, nisam te se nagledao.

Voli te tvoj sin Ismar.

Brigitte nije razumjela ni riječ. Ali sve je shvatala.

Ismar je hipnotisano gledao u pismo dok mu je srce tuklo.

Gornja polovica izvučena iz flaše se sama presavila u ruci. I tada je ugledao.

Na dnu bio je dopisan dio očevim krasopisom:

Ismare, sine moj,

sada si već veliki, sve shvataš i znaš. Uvijek si bio moj ponos. Uvijek ćeš to biti. Pomozi majci dok je živa, digni glavu, oženi se, podigni svoju porodicu, podigni svoju djecu. Ti sve možeš!

Ismaru su suze bez najave i mogućnosti da ih zaustavi, krenule niz lice.

Pismo je imalo još samo nekoliko rečenica:

Molim te, ne plači, znaš da to nikada nisam volio. Ustani i nastavi život. I piši sa svojom djecom. Svesku i olovku uvijek imajte uz sebe. Kao što smo mi. Kada vam je najteže i najljepše, pišite. Jednom, svi ćemo se okupiti. Gore među zvijezdama, one se uvijek rađaju.

Tu je bio kraj...

Jer više nije bilo mjesta.

Ni vremena.

Ismar je obrisao suze. Pogledao je po kostima...

I izašao.

* * *

Dječak je sjedio za stolom i nije htio jesti. Majka ga je ružila.

„Srebreni, jedi, to je za tvoje dobro."

„Nisam gladan."

„Srebreni, nemoj me ljutiti."

„Reko... rekaaaaao... sam ti. Ne mogu, stvarno."

„Ismare, ostavi te novine i nahrani dijete."

„Hoću, ženo, šta god ti kažeš... Srebreni, znaš šta ćemo sada raditi?"

Dijete je pomilovalo oca po obrazu.

„Znam. Skinućemo zvijezde s neba i staviti u kašiku... A onda ćemo zvijezde pojesti."

„Bravo, da narasteš sve do zvijezda."

„Babo, mogu li te nešto pitati?"

„Uvijek me možeš sve pitati."

„Gdje je sada moj dedo Srebreni, što sam dobio ime po njemu?"

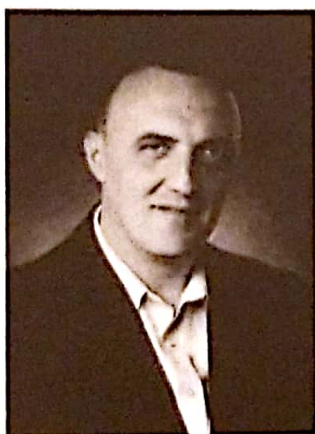
Ismar je podigao ruke prema nebu i pokazao:

"Gore, među zvijezdama, one se uvijek rađaju."

A onda mu je punu kašiku zvijezda prinio ustima...

(KRAJ)

O PISCU

Edin Krehić je savremeni bh. pisac, nagrađivan za romane, drame i pripovijetke.

Rođen je 14. jula 1973. godine u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, gdje je diplomirao na Fakultetu političkih nauka.

Napisao je scenarij za kratki igrani film „Ludwig von Sarajevo", koji je svjetsku premijeru imao 2016. godine na Istanbulskom filmskom festivalu, a potom je uvršten u programe na festivalima u Evropi i svijetu.

Roman "Jednog dana doći ću, oče" objavio je 2014. godine. Knjiga je iste godine ponijela „Plaketu Ajvatovice". Godinu kasnije je štampano drugo izdanje. U pripremi je treće izdanje.

Roman „Jednog dana doći ću, oče" poslužio je kao predložak za dugometražni igrani film, čija je priprema u toku.

Krehićev prvijenac „Čuvaj se" objavljen je u tri izdanja. Preveden je na arapski jezik i objavljen na arapskom tržištu, u

okviru Madarek publishing house (UAE, Dubai).

Nagrađen je 2010. godine za pripovijetku „Skinut ću ti zvijezde u kašiku“ na kulturno-književnoj manifestaciji „Susreti Zija Dizdarević“ u BiH.

Pripovijetka je objavljena u knjizi „Godišnjak 26“.

Po ovoj priči Edin Krehić je napisao radio-dramu „Skinut ću ti zvijezde u kašiku“, koja je napravljena u produkciji Sarajevskog ratnog teatra SARTR i BH Radija 1. Javno slušanje radio-drame upriličeno je u Umjetničkoj galeriji BiH u Sarajevu 11. jula 2015. godine.

Nagradu za radio dramu „Breaking News“ dobio je 2009. godine na BH radiju 1.

Piše romane, drame, scenarija i pripovijetke. Urednik je na web portalu Al Jazeere Balkans. Objavio je veliki broj komentara i reportaža. Osim sa Balkana, kao novinar izvještavao je iz SAD-a, Kuvajta, Egipta, Njemačke, Francuske, Austrije, Švicarske...

Živi u Sarajevu.

OD ISTOG AUTORA

Jednog dana doći ću, oče

Ajas Pruščak je nakon studija svjetske književnosti, napisao roman o dječaku koji bez oca savladava životne teškoće. To je istinita priča o njegovom djetinjstvu i odrastanju s majkom koja ga podiže u okruženju koje mu nije naklonjeno. Njegov prvijenac je uvod u glasovitu spisateljsku karijeru. Nada se da će mu internacionalni uspjeh pomoći da sazna istinu o ocu, premda ne zna odakle početi potragu.

Tajnovita prošlost mu sama, strelovito kreće u susret. Otac je bio prevodilac jedinica Vermahta u Drugom svjetskom ratu. Nestao je maja 1945. godine. Djed je bio pripadnik elitne Druge bošnjačke regimente Austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu. Posljednju bitku je vodio na italijanskom frontu 1916. godine.

Šta se desilo? Gdje su završili?

Odgovori stižu iz Beča, Melburna...

Saga o jednoj porodici i podneblju gdje sinovi iz generacije u generaciju moraju odrastati bez oca. Može li se to konačno i zauvijek promijeniti, saznajemo iz ovog romana s puno obrata, u kojem jurimo saznati kraj...

Čuvaj se

Mladi par Lejla i Jasmin krenu se sresti marta 1995. godine u Sarajevu pod opsadom. Protiv njihove ljubavi se sve urotilo. Ali, konačno, sigurni su da žele ostati zajedno.

Kada se primaknu jednom drugom, čuje se fijuk granate koja dolijeće...

Washington D.C. danas. Jerry Hrumm je suvlasnik uspješne firme koja postavlja računarske mreže u velike kompanije i državne institucije. Posao cvjeta, pa bi trebao imati normalan i lijep život. Međutim, živi povučeno i njegove misli su daleko od Amerike. Jedne noći se zatekne usred pucnjave u restoranu. Gosti su izgubljeni, ali on djeluje kao da se našao u prirodnom okruženju. Ispred metaka izvlači književnicu Juliu Denardi, opsjednutu ratnicima. Počinju druženje, a potom i strastvenu vezu. Zajednu kreću u Sarajevo da se Jerry Hrumm suoči s avetima iz prošlosti. Tada počinje priča o ratnom vihoru u BiH kakvu Julia nije mogla zamisliti ni u romanima.

Ko je taj poslovni čovjek, kakve veze ima sa Sarajevom i šta je bilo sa dvoje mladih ljudi saznajemo tek na kraju ovog ratnog trileraromana u kojem se neprestano preplíću ljubav, strast, prijateljstvo do smrti, tragedija i opori miris baruta.

Ko je taj poslovni čovjek, kakve veze ima sa Sarajevom i šta je bilo sa dvoje mladih ljudi saznajemo tek na kraju u kojem se neprestano preplíću ljubav, strast, prijateljstvo do smrti, tragedija i opori miris baruta.

Brigite Anderson, prelijepa Dankinja ravne plave kose i ogromnih modrih očiju, odrasta u porodici diplomata. Berlin, Rijad, Rim, Pariz.... Najbolje škole, bazeni za pravilan razvoj tijela, privatni časovi klavira... Pred njom je svijetla budućnost:

Kakva laž, kakvo gubljenje vremena, kakvo rasipanje tuđeg novca.

Izabire posve drugačiji put...

***

Ron de Vrij nema svijetlu budućnost, iako je i on dijete poznatog diplomate. Ali, začeto preljubom. Odrasta u džungli sirotišta u Holandiji. Roditelji i zemlja rođenja su mračna tajna. Postaje vojnik i službuje diljem krvavog svijeta, gdje spoznaje:

Gdje god miriše na novac, priliku dobijaju oni što već imaju novac ili jake veze. Većina je iskoristi... Gdje god miriše na smrt, priliku dobija sirotinja. Većina je iskoristi.

***

Doktorica Selma Pozder otkriva nove metode u liječenju anemije, pa se za nju nadmeću najbolje bolnice. Učitelj Srebren Pozder uvodi inovacije u nastavu, te dobija pozive za postavljenje u državna ministarstva. Ali, njih dvoje samo žele skladan brak, dijete i mir.

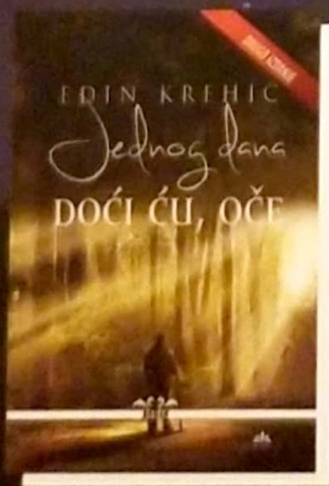
Da li je mir ikada moguć?

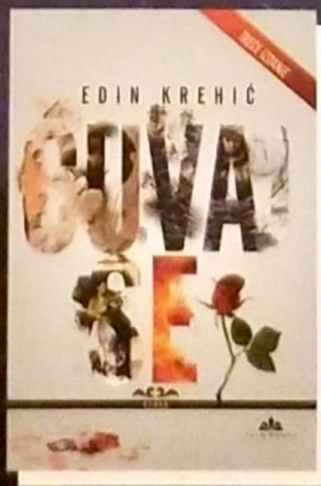
***

Brigite Anderson... Ron de Vrij... Srebren i Selma Pozder... Njihovo suočavanje desiće se u mjestu koje će dramatično izbiti na naslovnice svjetskih medija.

***

Kao i u prethodnim romanima „Čuvaj se“ i „Jednog dana doći ću, oče“, Edin Krehić nas brzo i nepredvidivo vodi kroz priču, u kojoj se prepliću epohe, šokantne sudbine i lične drame. U kojoj se sudaraju dobro i zlo, ljubav i mržnja. Šta će pobijediti, otkriće nam zvijezde u Srebrenici...

PALM BOOKS